

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

На правах рукопису

КОШІЛЬ АНАТОЛІЙ БОГДАНОВИЧ

УДК 301.193. (447. 84)

МІСТО ЯК СУСПІЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС

(на прикладі міста Тернополя)

Спеціальність 11.00.02 — Економічна і соціальна географія

Д и с е р т а ц і я

на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук

Науковий керівник:
Іван Миколайович Пушкар,
кандидат географічних наук,
доцент

Тернопіль — 1999

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

1.1. Сутність і основні чинники формування суспільно-територіального комплексу

На сучасному етапі розвитку науки, в тому числі економічної і соціальної географії, намітилася тенденція поглиблення змісту дослідження об'єктів і проникнення у процеси, що відбуваються всередині них. Це проявляється як у 80-х років відзначали, що в географічній науці диференціація ще переважає структурному, так і в комплексному аспектах. Українські та російські вчені ще на початку над інтеграцією і вказували на важливість розвитку інтеграційних процесів. Зокрема С. Б. Лавров підкреслював, що в цих умовах вирішальну роль повинен відігравати проблемний тип інтеграції, оскільки проблемні процеси породжують об'єднанчі процеси у науці [47].

Інтеграційні процеси в економічній і соціальній географії обумовлюються різними чинниками. З однієї сторони, суспільство ставить перед наукою певні вимоги щодо теоретичних та прикладних проблем складних територіальних об'єктів, вирішення яких сприятиме піднесенню їх економічного і соціального розвитку. З іншого боку, в об'єктивній дійсності, настільки всі процеси між природним середовищем, населенням, виробництвом, соціальною сферою та іншими складовими об'єктів взаємопов'язані, що порушення оптимальних зв'язків між ними приводить до виникнення кризових ситуацій, які порушують здоров'я та життєдіяльність населення.

Проблеми перелічені вище зумовили використання для їх вирішення комплексного підходу. Дослідженням даних проблем займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: Е.Б. Алаєв, М.К. Бандман, Д.Ж. Форестер, Дж. Кліра, Ф.Д. Заставний, Т.М. Калашнікова, Кальман, Г.М. Лаппо, П. Лещицькі, С.Я. Ни-

ммик, М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук, М.Д. Пістун, І.Т. Твердохліб, О.О. Ткаченко, Д.Ж. Форестер, Б.С. Хорєв, О.І. Чистобаєв, О.І. Шаблій, М.Д. Шаригін, А.Б. Швець та інші.

В українській соціально-економічній географії (СЕГ) у 90-х роках згадані проблеми знайшли своє відображення в об'єкті науки, для визначення якого почали використовувати категорію «суспільно-територіальний комплекс». Під суспільно-територіальним комплексом (СТК) М. М. Паламарчук та О. М. Паламарчук розуміють територіальну частину суспільства, яка розвивається в конкретних природно-географічних умовах і являють собою єдність, що складалася або ще формується на основі закономірностей розвитку суспільства та взаємодії суспільства і природи [78]. У цьому визначенні відображені важливі сторони СТК: він – частина (територіальна) суспільства; формується у конкретних природних умовах; виступає єдністю, що складається на основі дії закономірностей взаємодії суспільства і природи та розвитку суспільства. Виділені сторони визначають найбільш фундаментальні риси СТК, які локалізують структурні особливості, шляхи формування і т.д. Проте, ми вважаємо, що СТК формується не тільки під впливом природних умов, але й соціально-економічних, оскільки вони є визначальними в окремих його типах, зокрема агломераційному.

Для кращого розуміння суті СТК необхідно розглянути категорію «суспільно-географічний комплекс» (СГК), який використовує у своїх працях М. Д. Пістун. Вчений трактує СГК, як вичленовану на основі суспільно-географічних зв'язків територіальну і комплексно-пропорційну структуру матеріально-речовинних компонентів діяльності людини [83]. Змістовно дана категорія не відрізняється від категорії «суспільно-територіальний комплекс», оскільки їх суспільна складова є спільною, а «територіальний» і «географічний», на наш погляд, є тотожними, виходячи з того, що географічність неможлива без територіальності, а остання є атрибутом географії. Більш глибокий аналіз визначень цих термінів (категорій) показує, що у зміст «суспільно-

територіальний комплекс» закладено тісні взаємозв'язки системи «природа-населення-господарство», тобто генералізуються суспільні елементи. Категорія «суспільно-географічний комплекс» більш ємка за смисловим значенням. У нього включено природно-ресурсну базу, населення і характер його розселення, матеріальне виробництво, сферу обслуговування, інфраструктуру. При цьому важливого значення надається технологіко-економічній комплексності та вертикальній пропорціональності. Завдяки їм забезпечуються горизонтальні суспільно-географічні зв'язки. Вони обумовлюють цілісність функціонування суспільно-географічних об'єктів. Проте, особливу увагу потрібно звернути на організаційно-управлінські зв'язки, які регулюють відношення між складовими СТК, цементують оптимальне функціонування.

Категорію СТК також використовує Чистобаєв О.І. Він розглядає СТК, як частину територіальної суспільної системи (ТСС), під якою розуміє просторово-часову частину ойкумени, у якій взаємопов'язано і взаємозумовлено поєднуються всі сфери життя суспільства (людей), які включені у процес суспільного виробництва [148].

Вивченням СТК займався також Луцишин П.В., який визначив його, як суспільно-географічну систему високого рівня організації із складною структурою і відношеннями взаємодії обумовленості між компонентами, які підпорядковані суспільно-географічним законам і закономірностям [57].

Свій доробок у розуміння комплексних об'єктів внесла Заставецька О.В., яка вважає, що територіальний суспільний комплекс — це сукупність підприємств і закладів, які розташовані на визначеній території, територіальна організація яких зумовлює підвищення економічної, соціальної та екологічної ефективності [31].

Правильність вище наведених визначень є незаперечними. Проте, на наш погляд суть СТК буде чіткішою, коли розглядати його як граничний об'єкт соціально-економічної географії, що є основою формою територіальної організації суспільства. Для якого чітко визначені границі, де відбувається

взаємозумовлені процеси розвитку суспільства та взаємодії суспільства і природи. При цьому, характерною рисою СТК є керованість цих процесів тобто виділяється його управлінська риса.

Згідно типізації запропонованої М.М. Паламарчуком СТК поділяються на загальнодержавні, регіональні та СТК, які формуються на базі міста або міської агломерації. На нашу думку, об'єктом дослідження територіальної організації суспільства на мікрорівні є СТК агломерації або міста. Ми пропонуємо розглядати СТК міста, як систему підприємств або закладів виробничої і невиробничої сфери, які розташовані на конкретній території, що визначається межами міста, і за своїми функціями у його господарстві відносяться до певних комплексів, що взаємодіють між собою результатом чого є підвищення суспільної (економічної, соціальної, екологічної) ефективності розвитку всього комплексу.

"Рушійною силою" СТК міста виступають суспільні інтереси. Вони існують як у суспільно-економічних так і в природних складових СТК. Відмінність між ними у тому, що перші з них завжди усвідомлені і виражені їх носіями, другі - неусвідомлені. Інтереси кожного елемента СТК, у більшості випадків, не співпадають, тобто виникають протиріччя. Людська діяльність - основне протиріччя міського СТК на якому узгоджуються інтереси.

Принциповою відмінністю міського СТК є:

- 1) наявність у його складі потужного економічного ядра і центра розселення;
- 2) відмінність у промисловому розвитку ядра та периферії;
- 3) наявність у структурі специфічного агропромислового територіального утворення приміського типу;
- 4) наявність рекреаційного комплексу в цілях обслуговування населення;

5) формування і розвиток територіально-виробничого комплексу шляхом поєднання раціональних сторін територіальної концентрації і усупільнення виробництва;

б) поєднання виробничо-територіальних систем з формуванням агломераційною системою міста.

Утворення і формування СТК міста зумовлюється певними факторами. По відношенню до конкретних об'єктів основні фактори формування СТК міста можна розділити на загальні, регіональні, соціально-економічні та внутрішні.

Регіональні фактори являють собою економіко-географічне положення, історично-господарське освоєння території, транспортне положення, рельєф, клімат, ґрунти, наявність корисних копалин.

Соціально-економічні фактори - це форми господарської організації виробництва: спеціалізація, кооперування, комбінування, концентрація, а також соціальна і виробнича інфраструктура, густина населення і трудові ресурси, управління.

Внутрішні фактори формування СТК міста такі:

1. Спільність виробничих і транспортних зв'язків.
2. Єдність системи соціальної інфраструктури.
3. Єдність системи населених пунктів, мікрорайонів, демографічні зв'язки.
4. Спільність природокористування і завдань по охороні навколишнього середовища.
5. Єдність системи інформації.
6. Спільність і централізація управління об'єктами підкомплексів СТК міста [145].

Характерними рисами СТК міста є:

1. Цілісність - принципова несумісність її властивостей до суми складових елементів. При цьому не елементи складають ціле, а навпаки, ціле народжує при своєму членуванні елементи комплексу.

2. Ієрархічність - структурна підпорядкованість елементів кожного рангу елементам вищого рангу у відповідності функціональним особливостям. Тобто кожен елемент комплексу може розглядатися як окремий комплекс нижнього рангу.

3. Спрямованість - це підпорядкування функцій комплексів загальній меті.

4. Самоорганізація - це спроможність комплексу зустрічаючись із змінами внутрішніх і зовнішніх умов та чинників свого існування змінювати свою організацію, корегувати свою мету і зміст діяльності елементів для більш раціонального функціонування [145].

1.2. Структура суспільно-територіальних комплексів.

Структуризація СТК на сьогоднішній день не дає чіткої уяви. Тому О.М. Паламарчук пропонує розглядати структуру об'єкту, компонентний склад. Саме ці дослідження, на його думку, дадуть чітке уявлення про сутність СТК. Різноманітність функцій, неоднорідність елементів, складність зв'язків та їх відношень ускладнюють вивчення СТК.

На думку Мейергойза І.Н., ведучим підкомплексом СТК являється виробничо-територіальний комплекс (ВТК). Він обумовлює розвиток і функціонування всього СТК та впливає на інші підкомплекси.

Пістун М.Д. у суспільно-географічному комплексі виділяє такі компоненти: територія, населення, його розселення, територіальне виробництво, невиробничу сферу, інфраструктуру [84].

Волін В.Я. і Степанов М.Н. пропонують у структурі СТК виділяти комплекс матеріального виробництва, невиробничу сферу, природо-користування, соціально-демографічний комплекс [15].

Бугаєв В.К. у СТК виділяє часткові та інтегральні підкомплекси. Часткові підкомплекси включають галузеві (міжгалузеві) і функціонально-компонентні складові. Функціонально-компонентний підкомплекс - це інтегральні ВТК і системи розселення.

Одним із поглядів на структуру СТК виражають дослідження О.І. Чистобаєва та М.Д. Шаригіна. На їх думку, СТК складається з територіальних суспільно-економічних систем (ТСЕС). ТСЕС - це соціально, економічно ефективні взаємопов'язані поєднання елементів суспільства, цілеспрямовано функціонуючі як ланки суспільного розподілу і інтеграції праці. Вчені виділяють наступні ТСЕС: соціальний, населення, виробничий, природно-ресурсний, політичний, рекреаційний, виробничо-інфраструктурний, соціально-інфраструктурний, інституційно-інфраструктурний та духовний або інтелектуальний [148]. Між зазначеними ТСЕС немає чітких меж, що зумовлює їх взаємопроникність, взаємопов'язаність і взаємообумовленість. Для них характерна чітка функціональна направленість, предметна різнорідність, відносна автономність. Основна мета зазначених ТСЕС - задоволення матеріальних і духовних потреб населення.

Населення, природно-ресурсний та виробничий підкомплекси - являються основними у структурі СТК. Процеси матеріального відтворення державного, регіонального, локального і місцевого рівнів, у вище вказаних підкомплексах, є основними у функціонуванні і розвитку всіх просторових форм суспільства. Для їх раціонального протікання важливе значення мають всі інші підкомплекси СТК.

У СТК виділяють загальний центр для всіх підкомплексів. Він утворюється внаслідок просторової локалізації, просторового положення і пересічення центрів поєднання функціональних підкомплексів: виробничого,

населення, природно-ресурсного, інфраструктурного та інших. Навколо центрів формуються секторно-концентричні функціональні поля. Для них характерне зменшення числа функцій в напрямку до межі. Найближче до центру характерна підвищена життєдіяльність, яка помірно скорочується до периферії.

Віддалені від центра поля переважно володіють підвищеною вибраністю до сфер людської діяльності і несуть найменше функціональне навантаження. Для периферичних частин характерне функціонування монофункціональних поясів [148].

Отже, О.І. Чистобаєв та М.Д. Шаригін виділяють у структурі СТК десять підкомплексів. З них населення, природно-ресурсний та виробничий є основними. Вчені виділяють у СТК центр і периферію функціональних полів (кіл) у яких функціональна діяльність зменшується у напрямку від центру.

П.В. Луцишин під структурою СТК розуміє сукупність елементів, зв'язків і відношень між цими елементами. Елемент - це складова частина підкомплексу, яка виконує в ній певну функцію і не підлягає подальшому членуванню [57].

У СТК вчений виділяє такі підкомплекси: природне середовище, населення і його розселення, виробництво, сфера послуг та інфраструктура. Підкомплекси поділяються на види і підвиди. Підприємства - являються первинними елементами виробничого комплексу, оскільки вони виступають початковими ланками суспільного поділу праці, управління та обліку. Населення розглядається як виробник матеріальних і духовних благ і одночасно як споживач ресурсів, продукції і послуг. Структурними елементом підкомплексу розселення вважають деяку територіальну сукупність населення. Елементами сфери послуг являються її первинні заклади і об'єкти. Елементом підкомплексу природне середовище виступає територіальна сукупність природних ресурсів.

Оскільки кожний підкомплекс і його елементи в СТК виконують певну функцію, то виділяється функціонально-компонентна структура. Під якою розуміють сукупність зв'язків між компонентами цілого, внутрішні властивості предметів і явищ.

Територіальну структуру СТК формують територіальні відношення, які характеризуються такими параметрами: територіальним рангом об'єкту, територіальною концентрацією його елементів, віддаленість між ними, їх конфігурація тощо.

Розгляд зв'язків і відношень у єдності та взаємообумовленості дає уявлення про функціонально-територіальну структуру СТК. Вона характеризує склад, співвідношення і взаємне розміщення різних форм територіальної концентрації населення і видів його діяльності в межах території, що вивчається. Основними елементами цієї структури виступають: суспільно-географічні зони, райони, підрайони, а також точкові елементи: суспільно-географічний центр (область, міжрайон, район, кущовий) та суспільно-географічний пункт.

Луцишин П.В. виділяє в СТК функціонально-економічну структуру. Це сукупність тих виробничих відносин, що впливають на ефективність розміщення виробництва і реалізацію кінцевої продукції (система економічних показників, ціни, кредити, пільги тощо).

Функціонально-соціальна структура - це сукупність показників існування громадських і соціальних груп населення в різних за формою власності господарств.

Функціонально-екологічна структура - це сукупність екологічних зв'язків відповідної території, їх кількість та якісна оцінка [57].

Отже, П.В. Луцишин пропонує у структурі СТК виділяти такі підкомплекси: природне середовище, населення і його розселення, виробництво, сфера послуг та інфраструктура. Елементами даних підкомплексів відповідно є територіальна сукупність природних ресурсів, територіальна сукупність розселення, підприємство, первинні заклади та об'єкти сфери послуг. За функці-

ями елементів підкомплексів СТК вчений виділив функціонально: - компонентну, -територіальну, -економічну, -екологічну, -соціальну структури.

О.М. Паламарчук запропонував свій варіант будови СТК. За первинний елемент він, як і П.В. Луцишин приймає підприємства. Воно не тільки виступає первиною ланкою суспільного поділу праці, управління та обліку, але володіє технологічною завершеністю і однорідністю продукції, яку випускає. Всі первинні елементи вчений розділив на точково-ареальні, (виробничі підприємства, заклади сфери обслуговування, селітебні і природні об'єкти) та лінійні (транспортні магістралі, газо-, тепло-, електросистеми, водопостачання, водопровід та спеціальні комунікації). Лінійні елементи забезпечують функціональні зв'язки між точечено-ареальними елементами. Всі елементи за однаковими проявами у сукупності виконуваних функцій субстрактною подібністю відносяться до певних об'єктів, що складають основу компонентів. Компоненти поділяються на: виробничі; обслуговування населення; науки і проектування; підготовки кадрів; управління; системні; природні; природоохоронні об'єкти. Сукупність цих компонентів складають СТК [75].

Отже, з вище наведених поглядів можна зробити висновок про відсутність єдиної думки про компонентний склад СТК. Проте, з представлених варіантів найчастіше у будові СТК виділяються такі підкомплекси або компоненти: ВТК, населення і його розселення, сфера послуг та інфраструктура, управління, природне середовище.

На наш погляд, саме ці компоненти являються основою структури СТК міста. Ми пропонуємо у структурі СТК виділити природно-ресурсний підкомплекс, який охоплював би природне середовище, природоохоронні об'єкти і т.д.; демографічний, виробничо-територіальний, соціальний, організаційно-управлінський підкомплекс, а також інфраструктуру. Останній підкомплекс об'єднує соціальну і виробничу інфраструктуру. За основний елемент структури СТК, як це пропонують О.М. Паламарчук та П.В. Луцишин ми беремо підприємство. Основним у структурі СТК ми пропонуємо вважати демогра-

фічний підкомплекс. Оскільки населення - це основний замовник усіх видів продукції та послуг, а також виробник матеріальних і духовних благ.

1.3. Особливості територіальної організації регіонального суспільно-територіального комплексу.

В географічній науці з категорією "структура", а зокрема "територіальна структура" дуже тісно пов'язана категорія "територіальної організації" (ТО), яка має ширший зміст. Якщо перша (це зріз, або зліпок системи), акцентує увагу на будові та внутрішніх стійких зв'язках, то категорія територіальної організації - на територіальні їх поєднання і управління цими елементами територіальної структури. Е.Б.Алаєв відмічає, що територіальна структура господарства збагачена управлінською ознакою перетворюється в територіальну організацію продуктивних сил [2].

Поняття "територіальна організація" досить широко використовується в географії, економіці та ряді інших наук. Відповідно до предмету свого вивчення вони включають у зміст цього поняття різні елементи. Так, Б.С. Хорев вивчаючи територіальну організацію суспільства відмічає, що це найбільш широке міждисциплінарне поняття в сфері регіональних (або територіальних) географічних, соціальних, економічних та інших досліджень, адже в нього входять і розміщення виробництва, і розміщення соціальної інфраструктури, і взаємозв'язки в територіальній соціально-економічній системі суспільства, і процеси просторового відтворення, і проблеми управління ними. Поняття "територіальної організації суспільства" він розглядає в широкому і вузькому розумінні. В широкому розумінні територіальна організація охоплює всі питання, що пов'язані з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, розселенням людей, взаємодію суспільства і природи, а також про-

блеми регіональної соціально-економічної політики. У вужчому розумінні воно включає такі категорії, як адміністративно-територіальна організація суспільства, регіональне управління виробництвом, формування територіальних організаційно-господарських утворень, визначення територіальних об'єктів управління, соціально-економічне районування. Вона здійснюється не тільки з метою опису і аналізу явищ і процесів, але й, головним чином, з метою управління ними [145].

Коротке визначення ТО суспільства, також дає і Е.Б.Алаєв - це поєднання територіальних структур, що об'єднуються структурами управління в цілях здійснення відтворення життя суспільства у відповідності з метою і на основі діючих в даній суспільній формації економічних законів [2]. Ю.Г. Саушкін під ТО суспільства розуміє створення такої системи використання території групами людей, яка дозволила б їм розселитися по земній поверхні, освоїти природні ресурси, розмістити населені пункти, відтворити свій рід, розмістити джерела водозабезпечення і їжі, місця виробництва знарядь праці, одягу і інших необхідних для життя предметів, розмістити зони і підприємства лікування, відпочинку, науки, культури і т.д. [109]. Представлені визначення ТО суспільства фактично відображають суть цієї категорії, оскільки вони передбачають такі системи використання території, на якій були б раціонально зосереджені і використані природно-ресурсні фактори, системи розселення і виробництва, які б найбільш широко задовольняли розвиток продуктивних сил і відтворення населення. З цього видно, що ТО – це інтегральна категорія, яка об'єднує територіальну організацію складових територіальних елементів суспільства: природно-ресурсну основу, демографічну систему, виробництво і т.п., що виступають структурними підкомплексами СТК. Якщо аналізувати в цілому, то слід відмітити, що це поняття ще не достатньо розроблено в географічній науці. Ми ще не можемо сказати як управляти такою складною системою, якою вона повинна бути в умовах ринкових відносин і суверенітету держави. На ці та інші питання слід звернути увагу, оскільки від

їх розробки залежить не тільки побудова українського суспільства на ринкових засадах, але формування елементарних суспільних клітин на території, які б управлялися на основі демократичних, гуманістичних принципів.

Найважливішою складовою СТК є територіальна організація виробництва. Ця складова у науковій літературі більш висвітлена. Так, М.Т. Агафонов, С.Б. Лавров, Б.С. Хорев розуміють ТО виробництва як діалектичну єдність продуктивних сил і виробничих відносин. М.М. Паламарчук і К.О. Ташук визначають її як "сукупність форм суспільної організації". На думку В.В. Кістанова, з об'єктивного боку територіальна організація виробництва - це територіальна структура народного господарства, що склалася з суб'єктивного процесу її регулювання (управління), який здійснюється або ринковим механізмом, або державним регулюванням, або мішаним шляхом (планово-ринкова економіка).

Як бачимо, всі автори в основному розглядають територіальну організацію з точки зору будови (організації) функціонуючих елементів. На думку М.І. Фащевського, це відображає її зміст, але мало розкриває динаміку, процес управління виникненням, функціонуванням, трансформацією структур цілого, переходом з однієї фази організації в іншу, змінами взаємозв'язків і взаємозалежностей і т.п.. Тому він пропонує розглядати поняття ТО використовуючи в певній мірі таку властивість, як динамічність, тобто уявляти ТО не тільки як будову, але й як процес зміни станів, стадій розвитку цілого і його частин. Такий підхід дозволяє зробити висновок, що територіальна організація - це процес розвитку структури в просторовому аспекті, з врахуванням прямого чи опосередкованого впливу управлінських структур [131]. Таким чином, категорія ТО ширша за змістом територіальної структури, але як і категорія "розміщення", вона має меншу предметну визначеність і позначає одночасно процес і стан, свідому діяльність із формування, перетворення територіальної структури і об'єктивні (не залежні від волі і свідомості) закономірності її формування і розвитку.

Рівень ТО пов'язаний із елементами територіальної структури СТК, що визначаються сукупністю територіальних відносин між географічними об'єктами. Їх поділяють на чотири типи: крапковий, вузловий, ареальний та регіональний. Точковий рівень формується на основі одного населеного пункту. Вузловий рівень характерний для поєднання кількох, відносно близько розташованих центрів сусідніх пунктів. Ареальний рівень визначається особливістю за якою територіальні відношення охоплюють не всі підприємства, які розташовані в межах ареалів поширення. Для форм ТО цього рівня характерні дискретні кущі, райони і зони. Регіональний рівень об'єднує усі об'єкти у межах свого ареалу, включаючи об'єкти трьох нижчих рівнів.

Особливості ТО регіонального СТК пов'язані з територіальним розподілом праці, що визначає:

- розміщення окремих галузей промисловості СТК;
- виробничу спеціалізацію його територіально-виробничого, інфраструктурного підкомплексів;
- пропорції економічного та соціального розвитку підкомплексів;
- територіальне і внутрішньорайонне розміщення населення.

Основними чинниками, що визначають особливості ТО регіонального СТК є наявність умов та об'єктів, які визначають його територіальну структуру. Ними є природні умови, населення, виробництво та об'єкти соціального та інфраструктурного розвитку території.

Наслідками регіонального СТК є можливість спільного використання групою підприємств і житлово-комунальних господарств спільного потужного джерела водопостачання. Близькість розташування підприємств дозволяє ефективно використовувати спільний транспорт, а також ряд допоміжних і обслуговуючих споруд і підприємств, які є основою інфраструктурного підкомплексу СТК. Концентрація підприємств сприяє утворенню спільного для них соціального підкомплексу.

Таким чином, ТО регіонального СТК забезпечує зменшення капітальних та експлуатаційних затрат на його формування та розвиток. У зв'язку з цим виділяють два напрямки розвитку ТО: розконцентрований і концентрований.

Розконцентрованому розміщенню окремих підприємств, що фрагментарно розташовані по всій території відповідає розсіяні форми ТО.

Концентрованому розміщенню відповідають придорожні форми ТО, які ще називають «смужковими» або «лінійними».

До «точкових» форм ТО регіонального СТК відносяться гніздо, блок, універсальна площадка, пункт, центр, куц. До «лінійних» форм ТО - полімагістраль, магістраль, траса, коридор, вузол.

Вивчення ТО регіонального СТК приділяє значну увагу не тільки розміщенню та впорядкованості основних його форм, але й підвищенню їх суспільної ефективності.

На нашу думку, територіальна організація регіонального СТК - це система територіальних структур підкомплексів (природного, демографічного, виробничого, соціального, інфраструктурного) керування соціальними та виробничими процесами, які здійснюється управлінським підкомплексом через законодавчі, виконавчі та господарські органи з метою більш раціонального функціонування СТК.

Економічна географія, вивчаючи територіальну організацію різних географічних систем та форм організації життя людей, приділяє увагу не тільки розміщенню та впорядкованості даних форм організації, а перш за все - ефективності територіальної організації. Суспільна ефективність - є одним із важливіших фундаментальних понять сучасної географії, яка відображає взаємозв'язок всіх "об'єктів" території в процесі розвитку та націлена не на пасивне відтворення соціально-економічних та екологічних умов, що склалися, а на їх поліпшення.

1.4. Методичні основи дослідження суспільно-територіального комплексу міста.

Розробки методичних основ дослідження СТК міста і його компонентів має важливе значення в економічній і соціальній географії. Вони дають можливість розглянути СТК міста, як комплекс взаємозв'язків між людьми, суспільством і природою, а також обґрунтовують шляхи пізнання об'єкта, його структури, механізму функціонування та територіальної організації, що формуються під дією об'єктивних факторів. Для вибору методичних підходів дослідження виникає необхідність теоретичного осмислення суті СТК міста, його структури, відносин і зв'язків між структурними елементами, особливостей функціонування в організаційно-управлінському та територіальному аспектах. Такі теоретичні положення повинні лежати в основі методики дослідження будь-якого СТК.

У процесі розробки методичних основ вивчення СТК м. Тернополя ми виходили з таких теоретичних міркувань:

а) СТК міста є важливими, об'єктивно існуючими поняттями економічної і соціальної географії, з притаманними його атрибутами, які характерні для будь-яких комплексів;

б) він є досить складним утворенням з визначеним складом елементів — природа, населення, виробництво, виробнича інфраструктура, соціальна інфраструктура та управління;

в) незважаючи на складну структуру, СТК міста є підсистемою в системі більш високого ієрархічного рівня — суспільно-територіальної системи, тобто можлива певна субординація всіх відзначених систем;

г) будь-який СТК знаходиться під дією (впливом) закономірностей природи та суспільної діяльності людей;

д) функціонування СТК міста зумовлюється пропорційним розвитком складових елементів, що забезпечують оптимальну його діяльність та відтво-

рення;

е) характер територіальної організації СТК міста залежить від диференціації концентрації населення та розвитку різних видів його діяльності, що визначаються місцевими умовами і раціональною стратегією та тактикою сучасних організаційно-управлінських структур.

Виходячи з науково методичних положень, розробляється логіка і послідовність етапів дослідження СТК міста як складного системного утворення, якому властивий певний порядок вивчення від формалізації до структурного аналізу. У зв'язку з цим його дослідження є складним аналітико-синтетичним процесом і вимагає багатоетапності.

На першому етапі дослідження розкривається сутність об'єкта і його приналежність до системи понять економічної і соціальної географії. Об'єкт вичленовується з економіко-географічного середовища і піддається ідентифікації. Він проводиться на основі виділення основних структурних підрозділів, зв'язки між якими характеризують функціональне значення та територіальну організацію системи, при цьому складаючи його ідеальну теоретичну модель, яка сприяє більш повному осмисленню реальної системи, територіальних меж та внутрішньої структури. На цьому етапі ми одержуємо тільки поверхневе уявлення про досліджуваний об'єкт.

На другому етапі проводиться аналіз умов та чинників формування та територіальної організації СТК міста. Серед усієї складної системи умов та чинників, які впливають на СТК, виділяються декілька їх блоків: природного, історико-географічного та соціально-економічного. Кожний з них аналізується і оцінюється з точки зору сприятливості для формування і розвитку СТК м. Тернополя.

Однак такий напрямок дослідження розкриває лише матеріальну основу, тобто ту базу, на якій відбувається розвиток СТК, а також визначає напрям і можливості його подальшого розвитку. Проте, він є обмеженим і одностороннім, оскільки не відображає всіх інших аспектів СТК міста, який знач-

ною мірою залежить від самого населення, його статево-вікового складу, динаміки чисельності, міграції та інших рис, тобто цілого ряду геодемографічних, соціально-економічних, умов і чинників, що входять до складу інших блоків і в комплексі дають можливість правильно оцінити стан СТК міста, перспективи та шляхи її удосконалення, виходячи з місцевих (територіальних) можливостей. Для поглибленого вивчення СТК міста необхідно вникнути у її внутрішню організацію.

На третьому етапі із цією метою проводиться системно-структурний аналіз підкомплексів СТК міста: природного, демографічного, територіально-виробничого, соціального, виробничо-інфраструктурного та організаційно-управлінського. Для дослідження даних підкомплексів нами було використано наступні методи і підходи: системно-структурний аналіз, статистичний, історичний, порівняльно-географічний та картографічний метод, методи районування, графічного моделювання, польових досліджень та інших.

Дослідження цих підкомплексів базується на аналізі цілого ряду показників, які характеризують розвиток кожного з них зокрема і дають можливість оцінити стан СТК міста у цілому. При аналізі основних показників їх кількісних та якісних характеристик доцільно складати графічні моделі й аналітичні таблиці. Вони дозволять в першому випадку виявити різні види взаємозв'язків та відносин як всередині компонентів, так і у комплексі в цілому; в другому — оцінити та картографічно відобразити територіальні відмінності у розвитку тієї чи іншої характеристики або компоненти.

Одним з основних завдань економічної і соціальної географії є вивчення територіальної організації географічних об'єктів. Аналіз територіальної організації СТК міста і розробка конструктивних напрямків її удосконалення є заключним етапом дослідження будь-якого обласного СТК. Специфіка територіальної організації СТК міста полягає в тому, що вона охоплює не тільки проблеми розташування, а розглядає упорядкування на території різноманітних взаємозв'язків.

Для дослідження територіальної організації СТК м. Тернополя ми пропонуємо використовувати такі показники як: інтегральний індекс промислового розвитку території, інтегральний індекс соціального розвитку території та індекс густоти населення.

Інтегральний індекс промислового розвитку території ($I_{ПР}$) розраховується за формулою:

$$I_{ПР} = I_{ЗТПВП} + I_{НТПП} + I_{РПРТ} + I_{ЧВВП} + I_{ППТ}, \quad (1.1.)$$

де $I_{ЗТПВП}$ – індекс забезпечення території промислово-виробничим персоналом;

$I_{НТПП}$ – індекс навантаження території промисловими підприємствами;

$I_{РПРТ}$ – регіональний індекс рівня промислового розвитку території;

$I_{ЧВВП}$ – індекс частки виробництва валової продукції;

$I_{ППТ}$ – індекс промислового потенціалу території.

Індекс забезпечення території промислово-виробничим персоналом визначається за формулою:

$$I_{ЗТПВП} = \frac{B_m}{B_t}, \quad (1.2)$$

B_m – індекс забезпечення території мікрорайонів промислово-виробничим персоналом,

B_t – індекс забезпечення території міста промислово-виробничим персоналом.

Індекс забезпечення території мікрорайонів і міста промислово-виробничим персоналом визначається за формулою:

$$B = \frac{Y}{S},$$

де Y – кількість робітників території мікрорайону або міста,

S – площа території мікрорайону або міста.

Індекс навантаження території промисловими підприємствами визначається за формулою:

$$I_{\text{НТПП}} = \frac{I_m}{I_m}, \quad (1.3.)$$

де I_m – індекс промислового навантаження на одиницю площі мікрорайону,

I_m – індекс промислового навантаження на одиницю площі міста.

Дані індекси промислового навантаження території мікрорайонів і міста визначаються за формулою:

$$I = \frac{A}{S}, \quad (1.4.)$$

де A – кількість промислових підприємств території мікрорайонів або міста.

Регіональний індекс промислового розвитку території визначається за формулою:

$$I_{\text{РПРТ}} = \frac{K_m}{K_m}, \quad (1.6.)$$

де K_m – індекс промислового розвитку мікрорайону,

K_m – індекс промислового розвитку міста.

Дані індекси промислового розвитку території мікрорайонів і міста визначаються за формулою:

$$K = \frac{C}{S}, \quad (1.7.)$$

де C – кількість продукції, виробленої підприємствами території мікрорайону або міста (у тис. грн.).

Індекс частки виробництва валової продукції території визначається за формулою:

$$I_{\text{чВВП}} = \frac{D_m}{D_t}, \quad (1.8.)$$

де D_m – частка виробництва валової продукції підприємств мікрорайону,

D_t – частка виробництва валової продукції підприємств міста.

Індекс частки виробництва валової продукції підприємств мікрорайону і міста визначаються за формулою:

$$D = \frac{C}{A} \quad (1.9)$$

Індекс промислового потенціалу території, визначається за формулою:

$$I_{\text{ППТ}} = \frac{A_m}{A_t}, \quad (1.10.)$$

де A_m – кількість промислових підприємств мікрорайонів,

A_t – кількість промислових підприємств міста.

Індекс навантаження території підприємствами машинобудування, визначається за формулою:

$$I_{\text{НТПМ}} = \frac{E_m}{E_t}, \quad (1.11.)$$

де E_m – підприємства машинобудування, які розташовані на території мікрорайону,

E_m – підприємства машинобудування, які розташовані на території міста.

Індекс навантаження території підприємствами легкої промисловості, визначається за формулою:

$$I_{\text{НТПЛ}} = \frac{F_m}{F_m}, \quad (1.12.)$$

де F_m – підприємства легкої промисловості, які розташовані на території мікрорайону,

F_m – підприємства легкої промисловості, які розташовані на території міста.

Індекс навантаження території підприємствами харчової промисловості, визначається за формулою:

$$I_{\text{НТПХ}} = \frac{M_m}{M_m}, \quad (1.13.)$$

де M_m – підприємства харчової промисловості, які розташовані на території мікрорайону,

M_m – підприємства харчової промисловості, які розташовані на території міста.

Індекс навантаження території підприємствами будівельної промисловості, визначається за формулою:

$$I_{\text{НТПБ}} = \frac{T_m}{T_m}, \quad (1.14.)$$

де T_m – підприємства будівельної промисловості, які розташовані на території мікрорайону,

T_m – підприємства будівельної промисловості, які розташовані на тери-

торії міста.

Інтегральний індекс соціального розвитку території, визначається за формулою:

$$I_{ICP} = I_{HTCO} + I_{СПП} + I_{ЗНСО}, \quad (1.15.)$$

де I_{HTCO} – індекс навантаження території соціальними об'єктами,

$I_{СПП}$ – індекс соціального потенціалу території,

$I_{ЗНСО}$ – індекс забезпечення населення об'єктами соціального підкомплексу.

Індекс навантаження території соціальними об'єктами, визначається за формулою:

$$I_{HTCO} = \frac{P_m}{P_t}, \quad (1.16.)$$

де P_m – індекс навантаження території мікрорайону соціальними об'єктами,

P_t – індекс навантаження території міста соціальними об'єктами.

Індекси навантаження території мікрорайону і міста соціальними об'єктами визначається за формулою:

$$P = \frac{H}{S}, \quad (1.17.)$$

де H – кількість соціальних об'єктів території мікрорайонів або міста.

Індекс соціального потенціалу території, визначається за формулою:

$$I_{СПП} = \frac{R_m}{R_t}, \quad (1.18.)$$

де R_m – кількість соціальних об'єктів мікрорайону,

R_t – кількість соціальних об'єктів міста.

Індекс забезпечення населення соціальними об'єктами, визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНСО}} = \frac{L_m}{L_t}, \quad (1.19.)$$

де L_m – індекс забезпечення населення мікрорайону соціальними об'єктами,

L_t – індекс забезпечення населення міста соціальними об'єктами.

Індекси забезпечення населення мікрорайону і міста соціальними об'єктами визначається за формулою:

$$L = \frac{H}{N}, \quad (1.20.)$$

N – населення території мікрорайонів або міста.

Індекс забезпечення населення закладами охорони здоров'я визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНЗоз}} = \frac{X_m}{X_t}, \quad (1.21.)$$

де X_m – індекс забезпечення населення мікрорайону закладами охорони здоров'я,

X_t – індекс забезпечення населення міста закладами охорони здоров'я.

Дані індекси визначаються за формулою:

$$X = \frac{G}{N}, \quad (1.22.)$$

де G – кількість закладів охорони здоров'я території мікрорайонів або міста.

Індекс забезпечення населення об'єктами торгівлі і громадського харчування визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНОТГХ}} = \frac{O_m}{O_t}, \quad (1.23.)$$

де O_m – індекс забезпечення населення мікрорайону об'єктами торгівлі

і громадського харчування,

O_m – індекс забезпечення населення міста об'єктами торгівлі і громадського харчування.

Дані індекси визначаються за формулою:

$$O = \frac{U}{N}, \quad (1.24.)$$

де U – кількість об'єктів торгівлі і громадського харчування території мікрорайонів або міста.

Індекс забезпечення населення об'єктами культурної і духовної сфери визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНОк}} = \frac{V_m}{V_m}, \quad (1.25.)$$

де V_m – індекс забезпечення населення мікрорайону об'єктами культурної і духовної сфери,

V_m – індекс забезпечення населення міста об'єктами культурної і духовної сфери.

Дані індекси визначаються за формулою:

$$V = \frac{W}{N}, \quad (1.26.)$$

де W – кількість об'єктів культурної і духовної сфери території мікрорайонів або міста.

Індекс забезпечення населення закладами освіти визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНОо}} = \frac{Z_m}{Z_m}, \quad (1.27.)$$

де Z_m – індекс забезпечення населення мікрорайону закладами освіти,

Z_m – індекс забезпечення населення міста закладами освіти.

Дані індекси визначаються за формулою:

$$Z = \frac{J}{N}, \quad (1.28.)$$

де J – кількість об'єктів освіти на території мікрорайонів або міста.

Індекс забезпечення населення об'єктами побутового обслуговування визначається за формулою:

$$I_{\text{ЗНОпо}} = \frac{Z'm}{Z'm}, \quad (1.29.)$$

де $Z'm$ – індекс забезпечення населення мікрорайону об'єктами побутового обслуговування,

$Z'm$ – індекс забезпечення населення міста об'єктами побутового обслуговування.

Дані індекси визначаються за формулою:

$$Z' = \frac{J'}{N}, \quad (1.30)$$

де J' – кількість об'єктів побутового обслуговування на території мікрорайонів або міста.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

2.1. Природні чинники

Природні чинники є одними з найважливіших при формуванні суспільно-територіального комплексу (СТК) міста. Аналіз матеріалів наукових досліджень можна прийти до висновку, що природні ресурси й умови впливають на різні підкомплекси СТК. Основними з них є орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтові, біологічні та інші (рис. 2.1). Вони не тільки зумовлюють характер розвитку міста, його функцію, екологічні особливості, але й специфіку планування та забудови, розміщення підприємств територіально-виробничого та соціального підкомплексів СТК.

Територія м. Тернополя має хвилястий рельєф. Це зумовлено орографією Волино-Подільської рівнини, а також характером розміщення терас р. Серет. Це сприяє плануванню і здешевленню будівництва автомобільних та залізничних

шляхів, трубопроводів, вулиць, будинків. Тектонічна стабільність кристалічного фундаменту дозволяє будівництво складних інженерних споруд. Даний фактор особливо важливий при проектуванні фундаментів промислових та комунальних об'єктів. Осадкові породи не створюють перешкод для прокладання підземних інфраструктурних комунікацій. Рівнинний рельєф і висота території над рівнем моря забезпечує добру провітрюваність території міста, що є важливим екологічним чинником.

Великий вплив на СТК м. Тернополя мають кліматичні чинники. Основними з них є рух повітряних мас, температурний режим та опади.

Помірно-континентальний клімат із довготривалими позитивними температурами весняно-осіннього періоду може скорочувати опалювальний сезон, що зумовлює економію коштів. Тривалий безморозний період

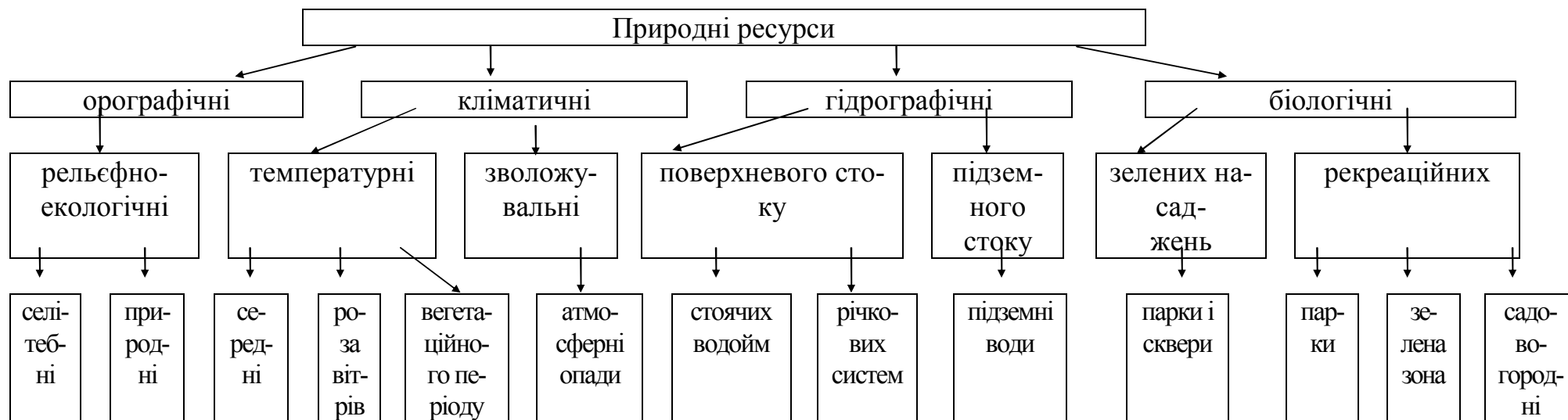

Рис. 2.1. Природні чинники формування і функціонування СТК міста

сприяє тривалій вегетації рослин, що обумовлює розвиток лісопаркового господарства, що в кінцевому результаті приводить до поліпшення навколишнього середовища міста.

Температурні параметри літніх місяців дозволяють мешканцям Тернополя активно проводити відпустки. Цьому сприяє і наявність в межах міста рекреаційних об'єктів. Крім цього на присадибних ділянках тернополяни мають змогу вирощувати основні сільськогосподарські культури.

Значний перепад температур між літом і зимою зумовлює певні труднощі при проведенні будівельних робіт, вимагає використання відповідних матеріалів при спорудженні житла. Значно більших капіталовкладень затрачається на ізоляційні й облицювальні роботи. Житлове і промислове будівництво має супроводжуватися проведенням протиерозійних заходів.

Весняні та осінні опади вимагають достатньої кількості водовідводів. Будівництво водовідводів і відповідно їх вартість змінюється залежно від складності рельєфу та структури ґрунту. Дошові води не повинні забруднювати джерела подачі питної води. Для цього потужності, водовідводів повинні забезпечувати максимальний відтік дошових вод, особливо як під час літніх гроз, так і під час довготривалих весняних і осінніх дощів. Наслідками неефективної роботи водовідводів є зіпсовані асфальтні дороги та тротуари, підмиті фундаменти будівель та інженерних споруд, замулені каналізаційні комунікації.

Дошові та талі води завдають шкоди ґрунтовому покриттю, схилам парків, вулиць та терас р. Серет, які регулярно вимагають заходів по відновленню їх біологічної структури.

Значну роль у формуванні СТК міста відіграють повітряні маси (рис. 2.2.). Врахування рози вітрів місцевості при плануванні забудови міста та розташуванні житлових і промислових секторів має важливе значення для покращення екологічної ситуації в місті. Переважний напрям руху повітряних мас вимагає розташування промислових об'єктів таким чином, щоб їх викиди

не переносилися на житлові сектори. Відтак значно збільшуються капіталовкладення у будівництво, оскільки промислові підприємства будуються на околицях міста, а це збільшує затрати на спорудження об'єктів промислової та соціальної інфраструктури.

Великий вплив на формування СТК м. Тернополя мали гідробіологічні чинники. Наявність р. Серет має вирішальне значення для специфічної забудови міста. Штучний Тернопільський став, парки відпочинку, що були створені на берегах річки, збережений природний ландшафт міста стали базою для формування рекреаційної зони. Наявність такої зони визначила роль окремих мікрорайонів у функціональній структурі міста.

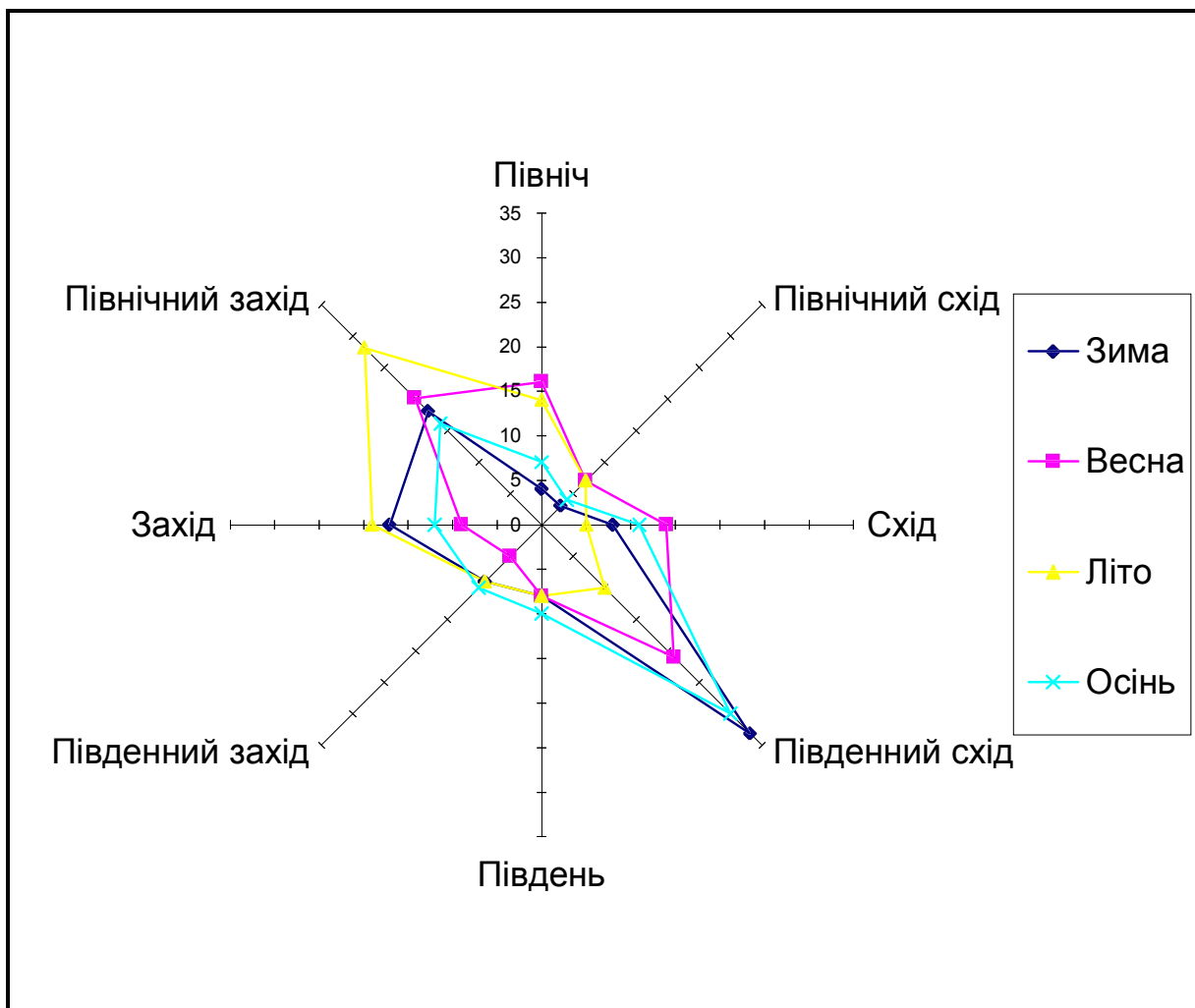

Рис 2.2. Роза вітрів м. Тернополя (за 1994-1997рр.)

Річка Серет вплинула на розміщення та спеціалізацію окремих підприємств і галузей СТК міста, на формування обслуговуючих і інших підприємств та виробництв ТВК. Проблему забезпечення м. Тернополя питною та технічною водою було вирішується за рахунок будівництва Івачівського водосховища площею водного дзеркала 315 га на р. Сереті.

Гідробіологічні умови в ряді випадків мають і негативний вплив на розвиток СТК міста. Заболочені береги р. Серет вимагали значних капіталовкладень для їх осушення. При цьому було порушено внутрішню рівновагу наявних ландшафтів. Це призвело до зникнення окремих видів рослин і частково спричинило обвали, зсуви ґрунту та просідання окремих територій. Наявність заболочених ділянок, великої кількості води зумовлює високу вологість повітря, яка при місцевих кліматичних умовах веде до підвищення кількості респіраторних захворювань. Дані захворювання вимагають тривалого курсу лікування, а нехтування його термінами веде до хронічної форми захворювання. Підвищений рівень захворюваності населення не тільки погіршує його працездатність, але й вимагає значних коштів для будівництва та утримування поліклінік, лікарень та висококваліфікованого лікарського персоналу.

Позитивним чинником формування СТК міста виступає поверхня місцевості, яка створює сприятливі умови для будівництва і прокладання підземних комунікацій, доріг, споруд. Окремі ділянки вимагають ретельної уваги під час проведення проектних робіт через їх здатність до вимивання і просідання, особливо на Східному та Сонячному масивах міста.

Якісні характеристики ґрунтів і клімату сприяють росту різних видів квітів, кущів, дерев. При цьому, він придатний для вирощування сільськогосподарських культур. Найбільшої уваги вимагають лівобережні болотисті та дерново-лугові ґрунти похилого правого берега р. Серет. Дані типи ґрунтів піддаються постійному змиву, що призводить до зсуву терас річки.

Підземні води, які безпосередньо пов'язані з руслом р. Серет, мали великий вплив на формування СТК міста. Територія лівого берега р. Серет, де

підземні води близько підходили до поверхні, була не придатна ні для будівництва, ні для інших виробничо-господарських цілей. Це негативно впливало на компактність забудови міста і розташування підприємств територіально-виробничого підкомплексу СТК. Останній факт спричинив збільшення коштів на розширення та розгалуження промислової та соціальної інфраструктури, що збільшувало собівартість послуг і продукції територіально-виробничого підкомплексу міста. Після штучного утворення Тернопільського ставу, поглиблення і зміни русла р. Серет та проведення осушувальних робіт, лівий берег річки став привабливою зоною для організації парків і скверів, які набули статусу пам'ятників садово-паркового мистецтва місцевого значення. Ці природні елементи створили чудову рекреаційну зону відпочинку, яка стала вирішальною для визначення функціональної ролі масиву «Дружба» як оздоровчого району міста.

З підземними водами пов'язане часткове вирішення проблеми питної води для міста. Просочуючись крізь товщі кристалічних і осадових порід очищені підземні води поповнюють об'єми артезіанських колодязів, які є найбільш екологічно чистими джерелами питної води у місті. Ці води обслуговують в основному виробничо-технологічний цикл підприємств молоко- і м'ясо-промислового підкомплексу міста.

Підземні води відіграють і негативну роль у формуванні СТК міста. Під час дощів їх рівень піднімається, що призводить до активного вимивання лесових ґрунтів. Це виводить з ладу підземні комунікації та дороги, призводить до просідання й руйнування будівель, ремонт яких вимагає регулярних капіталовкладень.

Аналіз природних чинників формування СТК м. Тернополя свідчить, що вони відіграють значну, а іноді вирішальну роль в організації й ефективності всіх без винятку підкомплексів СТК. Найчастіше природні чинники впливали на планування та забудову міста, формування комунікаційних систем, визначення функціональної ролі мікрорайонів у структурі міста, рідше на

роботу підприємств територіально-виробничого підкомплексу й організацію соціальної та виробничої інфраструктури. В цілому ж природні чинники сприяють формуванню СТК у м. Тернополі.

2.2. Історико-географічні чинники

Родючі землі, помірно-континентальний клімат, наявність водних ресурсів, природна захищеність території у вигляді густих лісів і боліт, близькість до центрів світової цивілізації — це далеко не всі умови, які притягували людей до території Тернопільщини. Першими скористалися сприятливими природно-географічними чинниками племена, які відносяться до трипільської культури. Вони проживали тут приблизно у III тисячолітті до н.е. Як вказують археологічні розкопки основними господарськими видами діяльності трипільців було землеробство, скотарство, гончарство, рибальство, мисливство. Ці види господарської діяльності визначили сільськогосподарську спеціалізацію території ще на початку нашої ери.

Землі Тернопільщини ніколи не пустували. Присутність людської діяльності зафіксовано тут у VIII — VII ст. до н. е. (табл. 2.1.). Пізніше у VI — VIII ст. н. е. територія становила частину заселених слов'янськими племенами земель, які в IV — XII ст. входили до складу Київської Русі. Функціональну роль земель у структурі держави визначало сільське господарство.

Вільний господарський розвиток забезпечувався віддаленістю території від столиці — Києва. Відсутність представників державної влади сприяло інтенсивному зростанню та розвитку давнього селища Топільче (Сопільче), яке передувало сучасному Тернополю. Розташування селища на шляху, який проходив через торгівельний центр м. Тербовлю, визначило його функціональну ознаку.

Таблиця 2.1.

Історико-географічна періодизація розвитку міста Тернополя

Період	Адміністративний статус	Характер поселення	Функція населеного пункту	Людність	Виробнича спеціалізація
III тис. до н.е. — III ст. н.е.		поселення	землеробство, скотарство	*	сільське господарство
IV ст. — поч. XV ст.		селище	землеробство, скотарство, торгівельна	*	рослинництво, торгівля
XV ст. — XVIII ст.		місто	військова, торгівельна, ремісницька, землеробство, скотарство	2-3 тис. осіб	військова, аграрно-торгівельна
XVII ст. — кін. XIX ст.	окружне місто	місто	адміністративна, транспортна, переробно-виробнича, торгівельна, землеробство, бджільництво	10-17 тис. осіб	транспортна, аграрно-переробна, торгівля
поч. XX ст. — 1939 р.	воєводство	місто	адміністративна, транспортна, переробно-виробнича, торгівельна, аграрна, соціальна	32-42 тис. осіб	аграрно-переробна, транспортна, виробничо-промислова
1939 — 1998 рр.	обласний центр	місто	адміністративна, промислова, виробничо-переробна, транспортна, торгівельна, освітня, науково-культурна, рекреаційна	45-234 тис. осіб	промислово-виробнича, переробна, транспортна

* – дані відсутні

Роль Топільче різко зросло внаслідок історичних подій кінця XII ст., коли воно увійшло до складу Галицько-Волинського князівства. Вигідне географічне положення надало селищу військово-стратегічного значення. Тут

було збудовано незначні укріплення. Війна з монголо-татарми у XIII ст. ослабила міць Галицько-Волинського князівства, чим скористалися польські феодалі і в 1349 році захопили Галичину.

Перебуваючи у складі Київської-Русі, а пізніше Галицько-Волинського князівства, Топільче можна визначити, як територію з розвинутим сільським господарством. При цьому зросла його військово-стратегічна та виробничо-торговельна роль.

В XIV ст. губиться інформація про селище Топільче, яке передувало сучасному Тернополю. Перша письмова згадка про Тернопіль датована 1540 роком, коли місто було передане у приватну власність краківському магнату Яну Тарнавському.

Тернопіль привернув увагу поляків в першу чергу своїм стратегічно вигідним розташуванням. У 1548 році тут було збудовано фортецю, яка мала охороняти східні рубежі Польщі. Підвищувала обороноздатність фортеці р. Серет з болотистими берегами, покритими густими лісами. Військова функція селища служила збільшенню чисельності людей, які осідали навколо Тернополя. Для забезпечення стабільного розвитку стратегічного об'єкта у 1548 році місту надали Магдебурське право. Воно дозволяло проводити 3 ярмарки на рік і щотижневі торги.

Економічному росту міста сприяли зв'язки з великим торгівельно-ремісничим центром — м. Львовом, внаслідок чого виникли перші цехи шевців. Значного розвитку набуло тут також гончарство, бондарство, виникли ковальські, слюсарські, будівельно-керамічні майстерні та невеликі пекарні.

Важливу роль в житті міста відіграла транзитна торгівля. Підтримувалися широкі торгівельні зв'язки з Росією, Молдовою, Грецією, Угорщиною, а також сусідніми містами — Львовом, Галичем, Коломиєю, Тербовлею. Місцеві купці торгували сукном, полотном, зерном, сіллю, поташем, медом, воском, пивом, деревиною, сільськогосподарськими тваринами. Через Тернопіль до Варшави для королівського двору надходили товари з Туреччини — мас-

линова олія, арабські коні, коштовна зброя; з Греції — прянощі, вина тощо. Для зберігання великої кількості товарів було збудовано склади.

Великої шкоди місту завдавали турецькі та татарські набіги, яких Тернопіль пережив вісім. Останній з них відбувся у 1673 році. Турки спалили замок і костюл, розібрали кам'яні мури, пограбували всі запаси продовольства, зруйнували водяні млини, греблі. Війна практично знищила виробничий потенціал міста.

За роки перебування міста у складі Польщі, воно стало військовим, торговельним та аграрно-промисловим центром. Торговельні зв'язки поширилися на Східну, Західну Європи, країни Азії. Проте, Польща не була зацікавлена у розвитку господарства Тернополя. Виробничі потужності цехів були незначними і функціональна різноманітність строго визначена. Відсутність адміністративного статусу міста свідчить про корисливий характер намірів польських феодалів.

Швидка відбудова Тернополя розпочалася з 1772 року, коли місто увійшло до складу Австро-Угорщини. Важливим чинником для цього стало надання йому статусу окружного міста, в результаті чого покращився благоустрій Тернополя. В центрі були прокладені дерев'яні, а згодом кам'яні тротуари, розпочалося будівництво адміністративних будинків. Інтенсивно відновлювалася торгівля і переробна промисловість. З'явилися перші невеликі підприємства мануфактурного типу — слюсарні, ковальські, шевські, кравецькі та з переробки сільськогосподарської продукції.

Криза, що охопила Австро - Угорщину в 30-40 роках XIX ст. дозволила місту викупити свої права і стати незалежним. Скасування у 1848 році на Галичині панщини сприяло швидкому росту промисловості міста. Чисельність населення зросла з 10 тис. до 17 чол. осіб. Тут діяло 12 ремісничих майстерень і невеликих підприємств, 4 млини, 3 броварні, 4 крупорушки, 6 олійниць, де працювало 1247 осіб. Збільшення числа мешканців стимулювало розвиток соціальної інфраструктури, в цей час у місті нараховувалося 40 спо-

живчих крамниць, 10 крамниць з м'ясними виробами, 5 ресторанів, пекарня, готель, друкарня та інше.

Значним поштовхом для економічного розвитку міста стало будівництво залізниці, особливо гілки Львів - Тернопіль - Підволочиськ, яка стала до ладу в 1870 році. В цьому ж році закінчено будівництво вокзалу. Згодом залізниця з'єднала місто з Бережанами, Збаражем. Одночасно будувалися шосейні дороги до Теремовлі, Збаража, Підволочиська.

Розвиток транспорту у Тернополі спричинив швидкий ріст гуртової торгівлі. Залізницями в інші райони Австро-Угорщини та за її межі вивозилася сільськогосподарська продукція і промислові товари. В значних розмірах велася торгівля спиртом-сирцем, борошном. Зростала роздрібна торгівля. На 1895 рік у місті нараховувалося 167 дрібних крамничок, 181 шинок, 18 заїжджих дворів. На кінець XIX ст. у торгівлі було зайнято більше людей, ніж у сільському господарстві та промисловості.

Значна кількість промислових підприємств, розвинена соціальна та промислова інфраструктури Тернополя привертали увагу іноземних інвесторів, що сприяло економічному розвитку міста. В цей час було відкрито кредитно-банківські установи - філії Галицької ощадної каси та крайового банку.

17 вересня 1939 року Галичина була захоплена військами Червоної Армії. Це вплинуло на міграційні потоки та зміну національного складу населення Тернополя. Чисельність традиційно великих груп українців, поляків, євреїв зменшилася, проте зросла чисельність росіян. До 1941 року аграрний і переробний напрям розвитку господарства не змінився.

Після закінчення другої Світової війни місто майже було зруйноване. З 4211 довоєних житлових, адміністративних і культурно-побутових будинків 2490 під час війни були зруйновані дощенту, а решта вимагали ремонту. Чисельність мешканців міста становила трохи більше 1000 осіб.

Внаслідок переселення з інших регіонів Радянського Союзу та залучення селян Тернопільщини, відбудова міста проходила швидкими темпами,

якому сприяло вкладення значних коштів у будівництво Тернополя і надання йому статусу обласного центру.

Першими ставали до ладу підприємства, які частково збереглися під час війни. Серед них ковальський, деревообробний, слюсарний, токарний цехи. Найбільша частка у валовій продукції міста належала традиційно розвиненим підприємствам харчової промисловості таким як: м'ясокомбінат, млин, пивзавод, завод безалкогольних напоїв, 6 промислових артилей, цукрозавод.

В 1945 році було затверджено план забудови міста. Це сприяло будівництву адміністративних будівель, збільшенню житлового фонду. Місто впорядковувалося. Формувалася соціальна інфраструктура. Запрацювала міська лікарня, поліклініка, протитуберкульозний диспансер, міська санепідемстанція, залізнична поліклініка, пологовий будинок, дитячі ясла, садки. Тернопіль набув статусу культурного та наукового центру. Розпочав роботу драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка, міська бібліотека, історико-краєзнавчий музей. Першим вищим освітнім закладом став медичний інститут (нині медична академія). Пізніше, з Кременця перевели педагогічний інститут (зараз педагогічний університет), сформувався фінансово-економічний інститут (нині академія народного господарства) та політехнічний інститут (зараз технічний університет).

Значний вплив на розвиток міста мало розширення мережі залізничних та автомобільних шляхів області, центром якої став Тернопіль. Набув розвитку міський транспорт, який складається із тролейбусів, автобусів, таксі. З кожним роком довжина міських пасажирських маршрутів зростала, що створювало зручні умови для пересування людей, значно економлячи їх вільний час.

Підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, які були основою промисловості міста, забезпечували роботою незначну частину тернополян. В той час чисельність працездатного населення міста дедалі різко зростала за рахунок інтенсивної міграції сільських мешканців. Це призвело до

зростання чисельності безробітних, основну частину яких становили жінки. Їх працевлаштування вирішилося із будівництвом бавовняного комбінату. Пуск в дію цього об'єкту став початком індустріального етапу в історії Тернополя. Пізніше збудовано комбайновий завод, «Сатурн», «Ватру», «Оріон».

Індустріалізація відіграла важливу роль у формуванні СТК міста. Характерною особливістю його є функціонування переважно галузевих інтеграцій, які базуються на привезеній сировині та комплектуючих деталях і вузлах. Після розпаду Радянського Союзу зв'язки із сировинними базами було втрачено, а налагодження нових були неможливі внаслідок об'єктивних причин (соціально-економічна криза в державі, створення митних кордонів та ін.). Перевезення сировини підвищувало собівартість продукції, що робило її неконкурентоздатною. Виробничі потужності деяких підприємств значно перевищували потреби внутрішнього ринку. Це обумовило використання виробничих потужностей і обсягів виробництва продукції найбільшими підприємствами міста. В результаті значну частину працюючих було відправлено у довготривалі відпустки, або звільнені з робочих місць. Безробіття зумовлює зuboжіння населення, що веде до посилення соціальної напруги у місті. Крім цього незадіяні промислові потужності старіють, виходять з ладу, що сприяє поглиблення економічної кризи.

Використовуючи історико-географічний аналіз розвитку Тернополя нами була розроблена періодизація формування функцій міста, в основу якої було покладено його господарський розвиток (див. табл. 2.1.). Місто часто переходило з складу однієї держави в іншу, колонізаторська політика яких гальмувала його розвиток, використовуючи його природно-ресурсний та трудовий потенціал. Однак, сприятливі історико-географічні чинники зумовили утворення у Тернополі значного адміністративно-територіального центру з розвинутими галузями виробничої та невиробничої сфери, що мало позитивний вплив на формування тут СТК.

2.3. Суспільно-географічні чинники

Суспільно-географічні чинники відіграли важливу роль при формуванні СТК м. Тернополя. Основними з них є адміністративно-територіальний статус, географічне положення, населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, транспорт, науково-технічний прогрес (НТП).

Адміністративно-територіальний статус Тернополя, як обласного центра спричинив значний розвиток його господарства. В першу чергу збільшилася чисельність міста та густота його забудови. Зросли обсяги державного фінансування обласного центру, що сприяло будівництву нових промислових об'єктів, житлових будинків, розвитку соціальної та виробничої інфраструктури та покращенню благоустрою Тернополя. Статус міста визначив його управлінську, фінансову, освітню та культурно-мистецьку функції.

Одним з найважливіших суспільно-географічних чинників є географічне положення. Про це наголошує у своїх працях О.І.Шаблій. Він стверджує, що: «Географічне положення є складною категорією. Воно завжди індивідуалізує об'єкт. У географічному положенні відображається така його риса як позиційність. Це надає об'єкту якості унікальності... Отже, географічне положення - це завжди властивість об'єкта. Одночасно, у ньому відображається його відношення до інших об'єктів і територіальних систем» [149].

Невелика відстань міста до державного кордону з Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Польщею сприяє розвитку ділових, партнерських та науково-культурних зв'язків. Саме цей факт стимулював створення у Тернополі спільних підприємств із залученням іноземного капіталу. Найбільшими з них є українсько-угорське «Сінбер», українсько-польське «Укр Ніда». Густа мережа транспортних комунікацій, в т. ч. шляхів міждержавного сполучення, розвинутий промисловий потенціал міста є основою для налагодження тісних партнерських зв'язків з високо розвинутими європейськими країнами. Такі підприємства як українсько-австрійські «Волхонтет-Банчі», «Білярбек-

Україна», «Едланд», українсько-бельгійське «Ватра-Шредер», українсько-німецьке «Глобал-Хенікал» становлять значну частку територіально-виробничого підкомплексу СТК. Функціонування спільних підприємств сприяє економічному розвитку міста, а створення нових робочих місць зменшує безробіття та збільшує асортимент промислових товарів на прилавках магазинів.

Крім ділових стосунків між вищезгаданими країнами налагоджено науково-культурні зв'язки, в рамках яких перш за все відбувається обмін досвідом між країнами. Покращуються відносини місцевих вузів з навчальними закладами зарубіжних країн. Це сприяє підвищенню наукового та освітнього рівня наших співвітчизників, а також покращується поінформованість зарубіжних ділових кіл про Тернопіль і Тернопільщину в цілому.

Важливим соціально-географічним чинником розвитку СТК є конфігурація його території. Вона приблизно нагадує коло, геометричний центр якого майже співпадає з адміністративним центром. Незначна його відстань до периферії міста забезпечує підвищення ефективності функціонування СТК за рахунок зниження транспортних затрат.

Територіальна концентрація підприємств дозволяє економити значні кошти, внаслідок спорудження та експлуатації спільних, а не окремих для кожного підприємства об'єктів виробничої інфраструктури, які включають залізничні та автомобільні під'їзди, складські приміщення, естакади та інше.

Спорудження промислових підприємств супроводжувалося будівництвом об'єктів соціальної інфраструктури, особливо - сфери послуг, а також шкіл, дитячих садків, лікарень, санаторіїв-профілакторіїв, будинків культури.

Особливе значення серед чинників, що впливають на СТК, належить населенню, в т. ч. трудовим ресурсам.

Чисельність населення міста зростає. З однієї сторони, це збільшує попит на матеріальні та духовні блага, що дає поштовх до розвитку окремих галузей господарства. З іншої сторони, цей ріст населення зумовлює збільшен-

ня безробітних, які в пошуках роботи вимушені виїжджати за межі міста, що веде до зменшення його трудових ресурсів. Основу трудових ресурсів складають мешканці міста віком до 45 років. Професійний та освітній їх рівень забезпечує формування та розвиток галузей промисловості з складними виробничо-технологічними циклами. Подальшому омолодженню трудових ресурсів сприяє великий трудовий потенціал міста, який утворюють студенти вузів, учні середніх шкіл, технікумів, профтехучилищ. Статева структура трудових ресурсів сприяє розвитку у місті галузей соціальної інфраструктури та підприємств із переважно жіночим характером зайнятості.

Міждержавні автомобільні та залізничні шляхи забезпечили зв'язок Тернополя з усіма регіонами України та країнами Західної Європи, що сприяло утворенню тут транспортного вузла, потужності якого забезпечують чітку роботу всього господарського комплексу міста.

Сприятливі умови для розвитку міста створюють внутріміські транспортні комунікації. Вони представлені у місті державним та приватним автотранспортом. Чисельність їх у Тернополі зростає, що позитивно впливає на обсяги внутрішніх перевезень товарів і населення. Проте, технічний стан автомобілів погіршується, внаслідок недосконалого покриття доріг. Організація і швидкість транспортних перевезень відчутно впливають не тільки на виробничі процеси підприємств, але й позначається на загальному функціонуванні всього господарського комплексу міста.

Важливим транспортним чинником для формування СТК був авіаційний транспорт. Стан справ у авіації міста значно гірший, ніж у залізничному чи автомобільному господарстві. Ця транспортна галузь є капіталоемкою, однак залучення її та значних потужностей, якими вона володіє значно підвищить функціональну роль міста не тільки в межах України, але й за кордоном.

Наступним транспортним чинником, який здійснює вагомий вплив на формування СТК Тернополя, виступає трубопровідний транспорт. Поблизу міста проходить один із найдовших і найпотужніших у Європі Уренгойський

газопровід, яким транспортується газ з Росії у Західну Європу. Позитивний вплив на розвиток промисловості міста у близькому майбутньому матиме будівництво нафтопроводу, яким транспортуватиметься нафта з Одеського терміналу через Тернопільщину в місто Броди, а далі існуючим нафтопроводом у Європу.

Значний вплив на розвиток господарства міста мало утворення тут транспортного вузла, домінуючу роль в якому виконує залізниця. Пересічення автомобільних та залізничних шляхів забезпечує зв'язок Тернополя з усіма регіонами України та Західної Європи, що забезпечує широку географію перевезення вантажів та пасажирів. Тернопільське транспортне підприємство Львівської залізниці обслуговує транзиті перевезення. Особливо важлива його роль в забезпеченні міжгосподарських зв'язків промислових підприємств міста.

Соціальна інфраструктура є одним із найважливіших чинників формування СТК. Велика чисельність міста і тенденція до його росту свідчить про те, що потреба у послугах закладів соціальної інфраструктури зростатиме. У господарстві міста вона представлена навчально-освітнім, медичним, торгівельним комплексами та комунальним господарством.

Навчально-освітній комплекс сформований великою кількістю вищих, середніх спеціальних, професійно-технічних і середніх закладів освіти. Навчальний процес тут здійснюють кваліфіковані спеціалісти, які забезпечують високий рівень знань у студентів та учнів. Забезпеченість міста навчальними закладами дає змогу його мешканцям безкоштовно оволодівати різними професіями та здобувати вищу або середню освіту. Науковий потенціал комплексу забезпечує проведення різноманітних досліджень, результати яких частково застосовуються у виробництві, а також при визначенні напрямків виходу Тернопільщини з економічної кризи.

Лікувально-профілактичний комплекс виконує одне із найважливіших завдань - забезпечує мешканців міста медичними послугами різної складнос-

ті. Сприяє виконанню цього завдання наявність медичної академії, яка поповнює лікувальні заклади міста медперсоналом. Недостатня кількість коштів зумовлює зменшення числа лікарень та поліклінік, а в діючих - скорочується чисельності ліжко-місць. Лікувальні заклади погано забезпечені медикаментами, інструментами, сучасною медичною апаратурою. Хоча законодавство гарантує безкоштовне лікування у державних закладах охорони здоров'я, проте реальний стан справ далекий від оптимального. Відсутність медикаментів у лікарнях спонукає хворих купувати їх за власні кошти, що обходиться їм у значну суму грошей. Цей факт робить медичне обслуговування недоступним для соціальнонезахищених груп населення. Внаслідок цього, загальний стан здоров'я мешканців міста погіршується.

Торговий комплекс набуває позитивного розвитку у господарстві міста. Збільшення чисельності магазинів та кіосків сприяє урізноманітненню асортименту товарів та зниженню їх вартості. Створює додаткові зручності для тернополян круглодобова робота окремих продуктових магазинів. Проте, негативну роль у забезпеченні населення продуктами харчування відіграють стихійні ринки, торгівля на яких проводиться за відсутності санітарно-гігієнічного контролю за умовами зберігання та якістю продукції, що зумовлює харчові отруєння. Погіршує загальний стан здоров'я тернополян вживання низькоякісних продуктів іноземного виробництва, які складають більшу половину продовольчого асортименту магазинів та кіосків.

У місті розвинуто комунальне господарство. Його потужності і служби забезпечують умови для функціонування всього господарського комплексу Тернополя. Проте, внаслідок скорочення фінансових надходжень у його структуру частина планових робіт зупинилася, а забезпечення основних життєво-необхідних функцій міста виконується з доданням великих труднощів. Внаслідок цього, часто виникають незручності у побуті, вимушено простоюють виробничі потужності підприємств. Такий стан справ негативно впливає на функціональний рівень господарського комплексу міста.

Важливим соціально-географічним чинником є НТП. Залучення досягнень НТП у господарство мало позитивний вплив на розвиток міста. Основними галузями використання його досягнень стали промисловість, соціальна сфера, сфера обслуговування. Залучення нових технологій, машин і обладнання у виробничий цикл підприємств дозволило значно знизити собівартість, підвищити якість продукції та зменшити затрати праці.

Досягнення комп'ютерної техніки і радіоелектроніки сприяло розвитку у місті нових форм передачі інформації та зв'язку. Користування послугами всесвітньої інформаційної сітки «Інтернет» сприяє значному функціональному розвитку всіх вище згаданих галузей господарства.

Аналіз соціально-географічних чинників міста свідчить, що у Тернополі склалася потужна промислово-виробнича база, функціонування якої забезпечують молоді, висококваліфіковані трудові ресурси. Крім цього, значного рівня розвитку досягнула виробнича та соціальна інфраструктури, особливо окремі їх комплекси, такі як транспорт, наука, торгівля. Таким чином, визначений рівень соціально-географічних умов міста в цілому сприяє формування у Тернополі СТК.

3.2. Населення

Демографічний підкомплекс одним із найважливіших у структурі СТК міста. Вона відображає стан народонаселення, що дозволяє встановити закономірності відтворення населення за певний період. Відтворення населення є складовим процесом суспільного відтворення і являє собою неперервне оновлення поколінь у результаті природного приросту. Аналіз структурних елементів демографічної системи дозволяє виявити тенденції їхньої динаміки. Елементами демографічної підсистеми, які досліджуються є: народжуваність, смертність, природний приріст, шлюбність, розлучення, статеві-вікова структура, міграційний рух, зайнятість населення.

Чисельність населення з 1990 по 1998 рік зросла на 22,7 тис. осіб або на 9,62 % і досягла 235,1 тис. осіб (рис.3.4.).

В середньому за рік чисельність населення зростала на 2837,5 осіб. Найбільший ріст чисельності населення спостерігався у 1990 - 1991 роках і становив 6,8 тис. осіб. Найменший ріст даного показника спостерігався у 1997 - 1998 роках і складав 0,3 тис. осіб. Амплітуда коливання становила 6,5 тис. осіб.

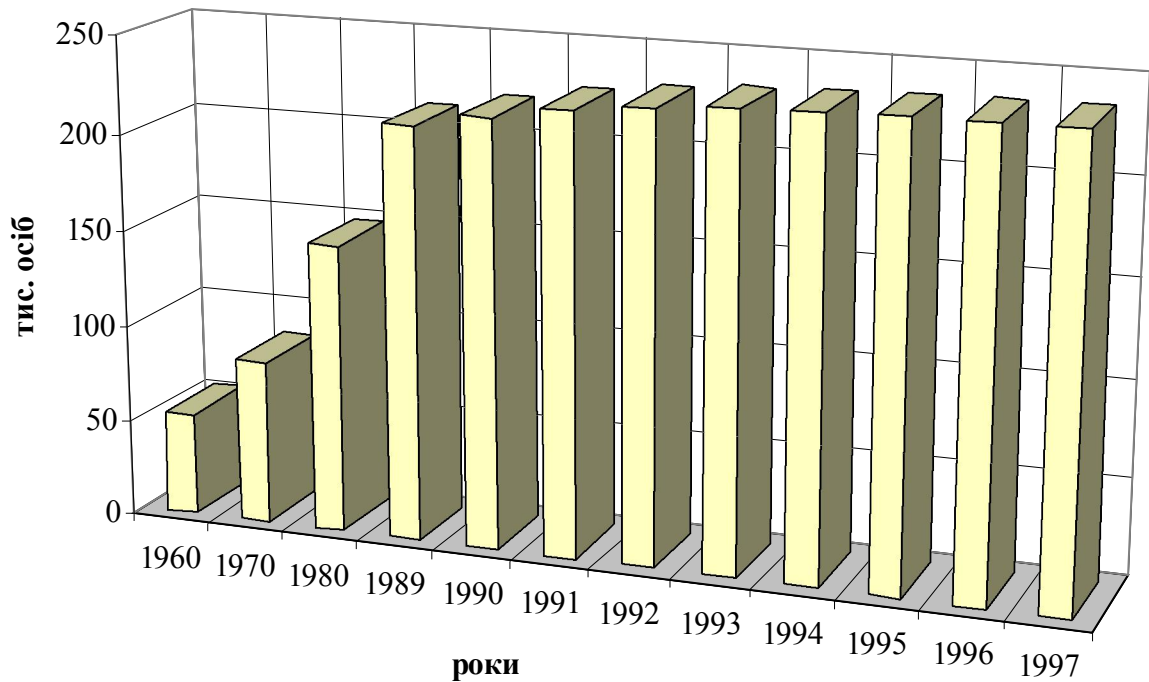

Рис. 3.4. Чисельність наявного населення м. Тернополя

З 1990 по 1998 рік чисельність населення міста зростала, однак чітко спостерігається тенденція сповільнення росту абсолютних показників.

Одним із найважливіших елементів демографічної підсистеми виступає народжуваність (рис.3.5.). У 1995 порівняно з 1997 роком вона зменшилася на 368 осіб. Коефіцієнт новонароджених міста з 1990 по 1998 рік зменшився на 7,6%.

Смертність у 1997 році порівняно з 1990 роком зросла на 385 осіб або на 25,3 %. В середньому за рік смертність зростала щорічно на 55 осіб або 14,29 %. Найбільший показник смертності був у 1994 році і становив 1534 особи, а найменший - у 1990 році і складав 1136 осіб. Амплітуда коливання смертності з 1990 по 1994 рік становила 398 осіб або 3,54 %.

Природний приріст - це показник, який має найбільш суттєвий вплив на загальний приріст населення міста. У 1997 році порівняно з 1990 роком природний приріст зменшився на 1823 особи або на 65 %. В середньому щорічно зменшення відбувалося на 260 осіб або 9,28 %. Зменшення

природного приросту з 1990 по 1998 рік зумовлене зниженням показників народжуваності та збільшенням - смертності.

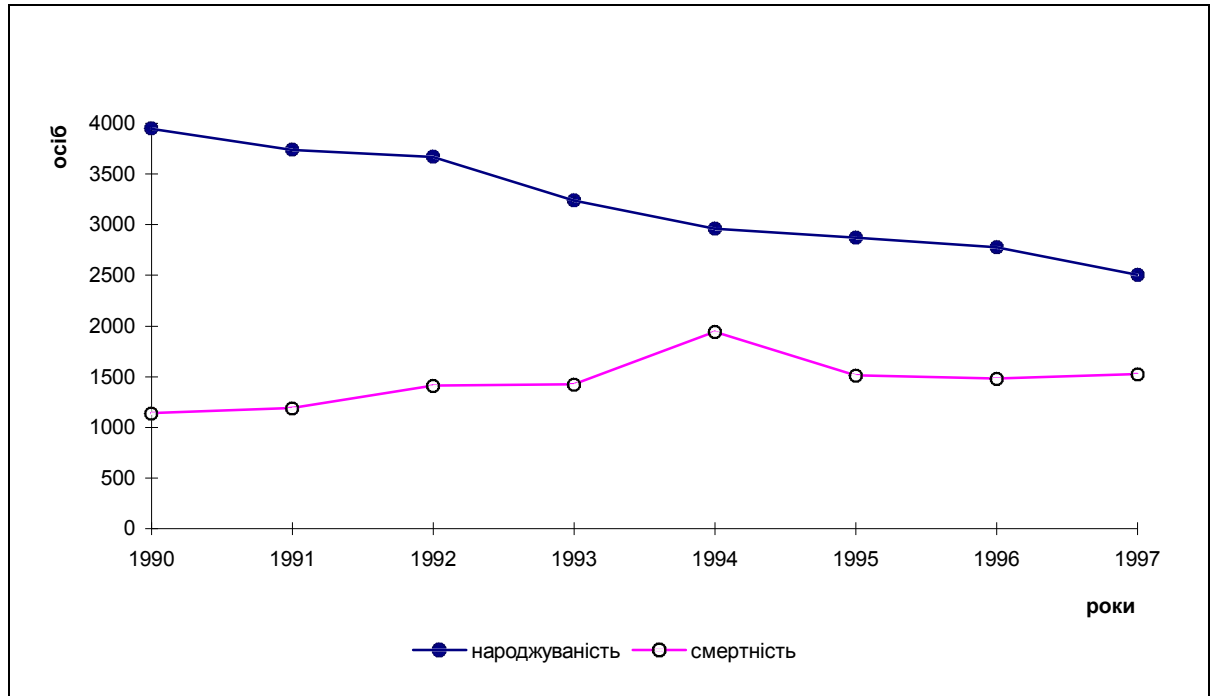

Рис. 3.5. Природний рух населення м. Тернополя (складено за даними Тернопільського статистичного управління)

Механічний приріст населення - це другий показник, що впливає на загальний приріст населення. З 1990 по 1998 рік даний показник зменшувався і став від'ємним (рис. 3.6.). Амплітуда відтоку мешканців міста становила 4846 осіб, а середній щорічний його ріст складав 692,3 особи або 48,84 %. Переломним у даному процесі був 1997 рік, коли число вибулих склало 4860, а прибулих 4014 осіб. Динаміка вибулих була наступною: внутрішньорегіональна - 2777, міжрегіональна - 1625 та міждержавна міграція - 440 осіб. Загалом з 1990 по 1998 рік спостерігався механічний відтік населення, проте з 1994 по 1997 рік мав місце незначний механічний приріст, який склав 118 осіб. Загальний приріст населення з 1990 по 1998 рік зменшився на 6669 осіб або на 98 %. Середній загальний приріст населення щорічно зменшувався на 952,7 осіб або 14,29 %.

На 1990 р. в структурі загального приросту міста відсоток природного приросту становив 41,2%, а механічного руху 58,8%, а в 1998 році його визначає тільки природний приріст населення. Отже, чітко прослідковується у структурі загального приросту населення тенденція переваги природного приросту над механічним.

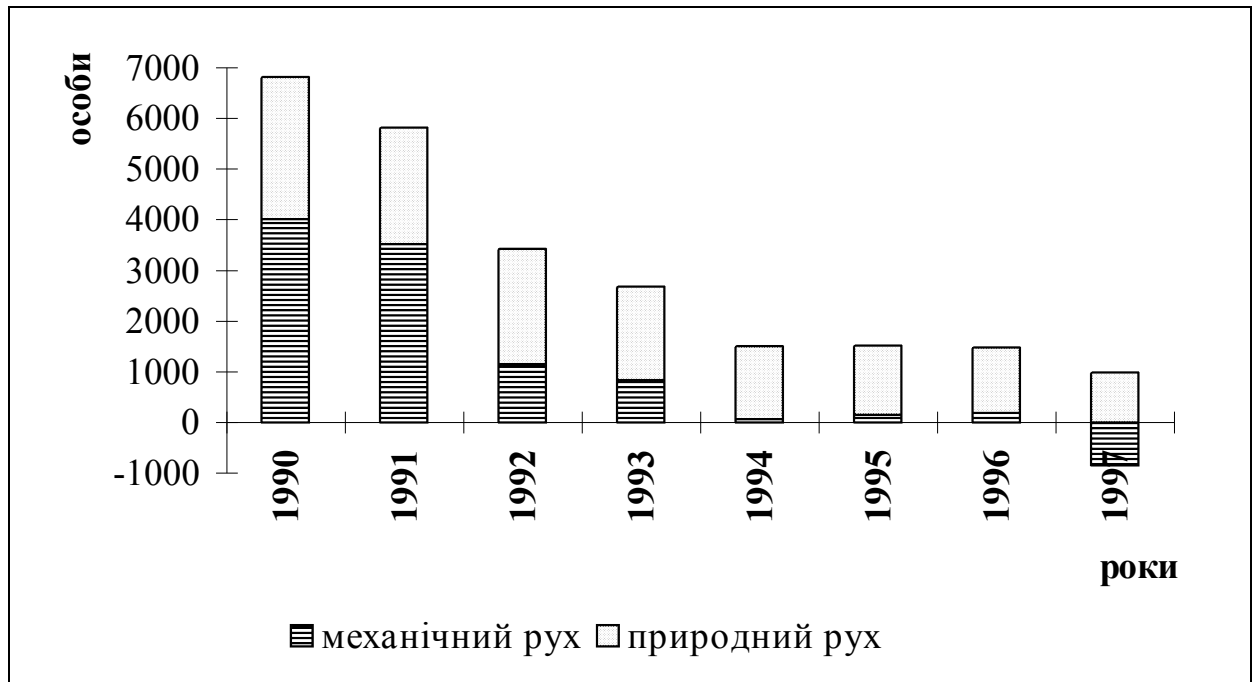

Рис. 3.6. Приріст населення м. Тернополя (складено за даними Тернопільського статистичного управління)

Зменшення природного приросту, як зазначалося вище, зумовлене зниженням народжуваності та ростом смертності. Негативно впливає на народжуваність і зменшення шлюбності. Число зареєстрованих шлюбів з 1990 по 1998 рік зменшилося на 577. В середньому щорічно число шлюбів зменшувалося на 82,4, у той час як число розлучень, щорічно зростало на 25,57 випадків.

Статеві-вікова структура населення міста значно змінилася з 1989 по 1997 рік (додаток А).

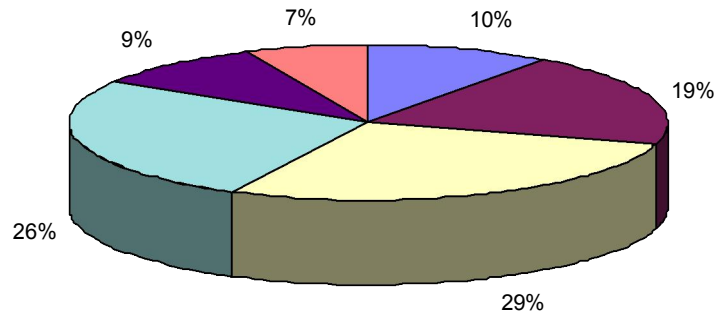
Чисельність населення у віковій групі 0 - 15 років зменшилася з 1989 по 1997 рік на 9,9%, що становить 6026 осіб (рис.3.7.). У віковій групі 0-5 років загальна чисельність зменшилася на 1910 осіб. Хлопців стало менше на 1007 осіб, а дівчат на 903. Проте в статеві-віковій структурі 1997 року перевага осіб чоловічої статі у віковій групі від 0 до 5 років збереглася. Вона в середньому становить 3,23%, а у чисельності ця перевага зменшилася з 704 до 600 осіб. У віковій групі 6-15 років загальна чисельність зменшилася на 4116 осіб. Хлопців стало менше на 1224 осіб, а дівчат на 2892 осіб. У 1989 році кількість дівчат переважала на 1,5%, що становило 592 осіб, а 1997 р. в статевій структурі переважала кількість хлопців на 1079 осіб або 3%.

Причиною зменшення чисельності молодшої працездатної групи населення є погіршення роботи закладів охорони здоров'я, про що свідчить коефіцієнт смертності серед дітей віком до 1 року з 1995 по 1998 рік, який в середньому становив 9,2‰. Недостатній контроль за здоров'ям дітей у навчальних закладах Тернополя зумовлений відсутністю періодичних медичних оглядів та діагностично-профілактичних заходів. Не останню роль у підвищенні дитячої смертності відіграє погіршення стану навколишнього середовища під впливом екологічних катастроф.

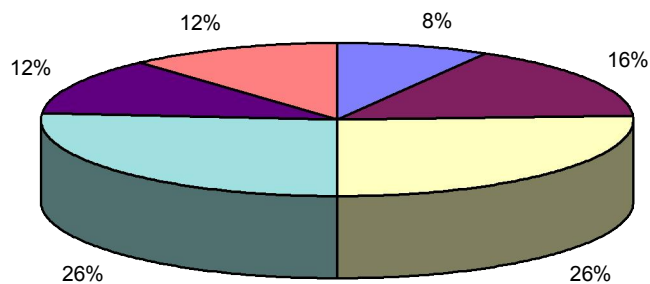
Аналіз розвитку вікової групи 0 - 15 років, виявив тенденції, які гальмуватимуть розвиток СТК міста.

В першу чергу, скорочуватиметься чисельність трудових ресурсів і мешканців міста. Відбуватиметься старіння трудового потенціалу Тернополя та його населення, що знизить їх продуктивність праці, збільшиться фінансування програм соціального страхування. Ріст числа хлопців у статевій структурі вікової групи обумовить ріст безробіття та еміграції населення, а зменшення чисельності дівчат опосередковано впливатиме на процеси відтворення населення.

1989 рік

1996 рік

ВІКОВІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ

■ 0-5	■ 6,-15
■ 16-29	■ 30-44
■ 45-54 - жінки; 45-59 - чоловіки	■ старше 55 - жінки; 60 - чоловіки

Рис. 3.7. Розподіл населення м. Тернополя за віковими групами (складено за даними Тернопільського статистичного управління)

Чисельність осіб працездатного віку збільшилася на 10,3 %, що становить 15 501 особу. Динаміка росту була такою. З 1989 по 1997 рр. чисельність чоловіків вікової групи 16-29 років зросла на 1,2% або на 709 осіб, а чисельність жінок зросла на 1098 осіб. Зменшення чисельності чоловіків характерне для вікових груп 16-19 років та 25-29 років відповідно на 456 осіб і

1481 особу. Збільшення чисельності чоловіків характерне для вікової групи 20-24 років і становить 1548 осіб. Зменшення чисельності жінок спостерігається у вікових групах 16-19 років та 24-29 років відповідно на 1172 особи та 659 осіб. Зросла чисельність жінок у віковій групі 20-24 років на 2929 осіб.

У статевій структурі вікової групи 16-29 років кількість жінок переважала у 1989 р. на 871 особу, а у 1997 р. перевага зросла до 2358 осіб. У процентному співвідношенні на 1997 р. кількість жінок становила 52%, а кількість чоловіків 48%.

У віковій групі 30-44 років чисельність зросла на 8,9 %, що становило 5307 осіб. Чисельність чоловіків зросла на 3003 особи, а чисельність жінок - на 2297 осіб. У вікових групах 35-39 та 40-44 років чисельність чоловіків зросла відповідно на 1497 осіб та 2004 особи. Зменшення чоловіків на 498 осіб спостерігалось у віковій групі 30-34 років. Збільшення чисельності жінок відповідало віковим групам 35-39 та 40-44 років відповідно на 1109 осіб та 3129 осіб. Зменшення жінок спостерігалось у віковій групі 30-34 років на 1941 особу.

У статевій структурі вікової групи 30-44 років на 1989 р. чисельність жінок була більшою на 2377 осіб. До 1997 р. їх чисельність зменшилася і становила 1671 особу. У процентному співвідношенні чисельність жінок становила 51,4%, а чисельність чоловіків - 48,6%.

У віковій групі 45-54 років чисельність зросла на 28,4% або на 7674 особи. Чисельність чоловіків зросла на 3679 осіб. У віковій групі 45-49 років на 3359 осіб, а у віковій групі 50-54 років на 320 осіб. Чисельність жінок зросла на 3995 осіб. Приріст чисельності жінок спостерігався у віковій групі 45-49 років і становив 4022 осіб. Зменшення на 27 осіб відбулося у віковій групі 50-54 років

У статевій структурі чисельність жінок домінувала. У 1989 р. різниця становила 272 особи, а у 1997 р. досягнула рівня 588 осіб. У процентному

співвідношенні чисельність жінок і чоловіків зросла на 0,4 % і становила 51,1 % та 48,9 %.

У віковій групі 55-59 років чисельність чоловіків зросла на 38,2% або на 1811 осіб і становила на 1997 р. 4752 осіб. Чисельність трудових ресурсів за даний проміжок часу зросла у 1.1 рази.

У статевій структурі трудових ресурсів чисельність жінок переважала у 1989 р. на 0,22% або на 582 особи. На 1997 р. у статевій структурі спостерігалася рівновага.

Аналіз розвитку трудових ресурсів, дає можливість виділити такі тенденції.

Основу трудових ресурсів становлять вікові групи 16-29 і 30-44 років У 1997 р. вони становили 39,1 % і 39,8 % від загальної чисельності працездатного населення. Відповідні показники у 1989 р. були такі - 43% і 40%. Отже, у структурі працездатного населення частка даних вікових груп зменшується. У вікових групах 16-19 і 25-29 років спостерігався спад чисельності, який в загальному становив - 3768 осіб. З якого 60% чоловіки і 40% жінки. Приріст вікової групи 16-29 років відбувся за рахунок вікової підгрупи 20-24 років Цей приріст становив 4477 осіб з якого 34,6% чоловіки та 65,4% жінки.

Трудові ресурси з 1989 по 1997 р. зросли у чисельності на 10,3%. Приріст спостерігався у вікових групах 20-24, 35-39, 40-44, 45-49,50-54 та чоловіків віком 55-59 років Зменшення чисельності трудових ресурсів відбувалося у вікових групах 16-19, 25-29 та 30-34 років.

В подальших роках не прогнозується збільшення чисельності працездатного населення, оскільки у дошкільному і шкільному віці приріст набув тенденцію до їх зменшення.

У статевій структурі чисельність жінок у віці до 55 років переважає. Збільшується кількість жінок у віковій групі 16-29 років Це приводить до про-

блем з працевлаштуванням жінок, адже на сьогоднішній день потреби у чоловіках працездатного віку переважають.

Отже, у майбутньому значну кількість у структурі безробітних становитимуть жінки. Зменшення чисельності чоловіків у статеві-віковій структурі зумовлена від'їздом значної кількості за кордон з метою пошуку роботи.

Люди пенсійного віку у 1989 р. становили 13801 особу. До 1997 р. їх чисельність зросла до 26661 особи або в 1,9 рази.

Загальна частка пенсіонерів у демографічній підсистемі міста у 1989 р. становила 6,5%. До 1997 р. вона виросла до 11,5%. В основному чисельність пенсіонерів зросла у вікових групах 60-64, 65-69, 70-74 років. Так, чисельність жінок пенсійного віку від 55 до 59 років зросла на 1619 осіб і становила 5129 осіб. У вікових групах 60-64, 65-69, 70-74 чисельність зросла на 970, 2008, 2654 осіб і становила відповідно 6847, 5963, 4393 осіб. Питома вага жінок від загальної чисельності пенсіонерів вище вказаних вікових груп становила 70%, відповідний показник у 1989 р. становив 63%.

У статеві-віковій структурі населення міста на 1.01.1997 р. діти дошкільного і шкільного віку становили 23,6% або 54896 осіб. Порівнюючи з 1989 р., відбулося зменшення чисельності даної вікової групи на 1,0 % або на 6026 осіб.

З 1990 по 1998 рр. у демографічній підсистемі спостерігався ріст населення міста. Найбільший приріст спостерігався у 1990-1992 рр. Надалі динаміка чисельності населення набула низхідного характеру і за 1998 р. становила 0,13%. Сприяли цьому як міграційні процеси, у структурі яких еміграція перевищила імміграцію у 1997 році, так і зменшення природного приросту населення. При збереженні динаміки визначених процесів природний приріст буде від'ємний вже через 3,5 роки, а з 2000 р. чисельність населення міста зменшуватиметься.

Основними причинами, що гальмують загальний приріст населення виступає призупинення роботи або ліквідація промислових підприємств, що понижує життєвий рівень населення і сприяє еміграції тернополян у пошуках роботи. В наслідок цього підвищується соціальна напруженість у місті, а відсутність гарантій та перспектив для формування молодих сімей, погіршення медичного обслуговування і роботи інших об'єктів соціальної інфраструктури збільшує число розлучень та зменшує шлюбність і як наслідок народжуваність у місті.

Трудові ресурси на 1997 р. становили 64,9% населення міста або 151097 осіб. Чисельність трудових ресурсів зросла на 10,3% або на 15501 особу. Основними віковими групами у структурі працездатного населення є особи віком 16-44 років. У порівнянні з 1989 р. чисельність людей даного віку скорочується. Особливо зменшується чисельність чоловіків, яка становить 60% від загального скорочення населення міста. У статевій структурі чисельність жінок переважає. По вікових групах кількість жінок зменшується з 30754 особи у віковій групі 16-29 років до 13845 осіб у віковій групі 45-54 років.

Деформація статево-вікової структури призвела до значного демографічного навантаження на працездатне населення осіб похилого віку, що негативно впливає на систему пенсійного забезпечення і лише більше ускладнює економічну ситуацію.

В місті щороку зростає навантаження осіб старшого від працездатного віку на працездатне населення. Якщо на початок 1990 р. на 1000 осіб у працездатному віці припадало 102 осіб старшого від працездатного віку, то вже на початок 1997 р. цей показник становив 176 осіб.

Структура зайнятих у господарстві міста має свою специфіку. У 1997 р. в промисловості зайнято 23,9% або 23093 особи, що на 4,1% менше ніж у 1993 р. На будівництві працювало 5,9% або 5733 особи. Кількість працівників у цій галузі зменшилася на 4867 осіб у порівнянні з 1989 р. Чисельність

зайнятих на транспорті зменшилася на 6,5% і становить 2,5% або 2417 осіб. Скорочення чисельності спостерігається і в інших сферах. Так, у сільському господарстві зайнято 0,3 або 248 осіб, у роздрібній торгівлі 1,2% або 1123 особи, громадському харчуванні 1,2% або 1206 осіб, у зв'язку 0,1% або 135 осіб. Збільшення чисельності зайнятих спостерігається у невиробничій сфері. Так, у процентному співвідношенні до 1990 р. цей показник зріс на 8,9% і становив 64,9% або 62651 особа.

У всіх галузях господарства міста спостерігається зменшення чисельності працівників. Причинами цього процесу виступає скорочення потужностей виробництва підприємств, їх часткова або повна ліквідація. Зменшення дотаційних фондів для організацій, що займаються обслуговуванням населення. Спостерігається зростання чисельності людей зайнятих у невиробничій сфері.

Зменшення чисельності працівників призводить до виникнення безробітних. На 1.01.1998 р. офіційний рівень безробіття становив 8630 осіб, що становить 4,63%. Проте офіційний рівень не відображає дійсного стану справ, через наявність прихованого безробіття (вимушені тривалі відпустки за власний рахунок, неповний робочий тиждень і т.ін.), яке останнім часом набуло великих масштабів і є головним джерелом соціальної напруги. Більшість великих підприємств простоюють або працюють 2-3 дні в тиждень, що призводить до значного падіння життєвого рівня працівників та здешевлює пропозицію робочої сили на ринку.

3. 3. Виробничо-територіальний підкомплекс.

Територіально-виробничий підкомплекс СТК м. Тернополя сформувався під впливом природного та демографічного підкомплексів.

На 01.01.98р. у територіально-виробничому підкомплексі СТК м. Тернополя нараховувалося 673 підприємства, з яких 209 утворилося, починаючи з 1995р., а чисельність малих підприємств і кооперативів становила 1110. У порівнянні з 1995 роком їх кількість зросла на 18 (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Чисельність підприємств у м. Тернополі

	р о к и		
	1995	1996	1997
Всього, в т.ч. за галузями:	3039	4963	5011
Промисловість	464	674	673
будівництво	236	389	382
транспорт, зв'язок	76	118	125
Торгівля	1240	1992	2020

Загальний ріст кількості підприємств СТК у цілому зумовлений приватизаційними процесами. Так, найбільше сформувалося підприємств колективної власності, число яких за 1995—1997 роки зросло на 1105, приватної власності — на 461, державної — на 301, власності іноземних держав і осіб — на 5 підприємств. Проте, на 01.01.98 р. у структурі СТК міста частка підприємств колективної і приватної власності порівняно з показниками на 01.01.96 р. зменшилася відповідно на 3,1 % та 0,9 %. Частка підприємств державної власності зросла на 4 %, а підприємств іноземної власності не змінилася. Причиною, яка вплинула на збільшення числа підприємств, є реструктуризація великих підприємств і утворення на базі їх основних фондів дочірних підприємств.

Із загального числа підприємств територіально-виробничого підкомплексу на 01.01.98 р. займалося зовнішньоекономічною діяльністю 101

підприємство, сім з яких утворилося в 1995 році. Незначний приріст таких підприємств зумовлений зниженням асортименту конкурентноздатної продукції місцевих виробників, яка відповідає світовим вимогам. При цьому, підприємства підкомплексу неспроможні забезпечити сприятливі умови та гарантії для тривалих іноземних капіталовкладень при відсутності стабільної правової бази держави.

Територіально-виробничий підкомплекс СТК м. Тернополя представляють такі галузі промисловості: машинобудування і металообробка, легка, харчова, будівельна, скляна та фарфоро-фаянсова, фармацевтична, поліграфічна, лісова та деревообробна.

У галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу за 1994-1997 роки найбільша частка загального обсягу виготовленої продукції належить машинобудуванню та металообробці, яка складає 39,3% (табл.). Дана галузь представлена переважно виробництвом сільськогосподарських машин, радіотехнічного обладнання, освітлювально-технічної продукції на таких підприємствах: ВАТ «Ватра», ВАТ «Комбайновий завод», ВАТ ремонтно-механічний завод (РМЗ) «Січ», ВАТ «Авторемзавод», ВАТ «Оргоснастка», ВАТ «Темза», ВО «Оріон», завод «Сатурн», спільне підприємство «Експериментальний завод», завод засобів механізації, закрите акціонерне товариство (ЗАТ) ремонтно-механічний комбінат (РМК) «Тортехніка», УТОС, РМК облспоживспілки, РМЗ елеваторзернопром.

Найбільший обсяг продукції у машинобудуванні за 1994-1997 роки належить виробництву освітлювально-технічної продукції, яку виробляє ВАТ «Ватра». За даний проміжок часу обсяг виробництва підприємства у цінах без податку на додану вартість зріс на 11,3% і у 1997р. становив 53,5% валового продукту галузі. У цьому році виготовлено продукції в цінах без податку на додану вартість на 38450,6 тис. гривень, з яких світлотехнічного обладнання на 28633,7 тис. гривень. Ріст обсягів виробництва ВАТ зумовлено наступними заходами:

- за 1994-1997 роки налагодилися партнерські відносини з основними постачальниками сировини, які знаходяться закордоном;
- частково оновлені основні фонди «Ватри», що підвищило якість її продукції;
  - підприємству надаються державні замовлення, які гарантують грошові кредити і стабільний ринок збуту продукції. Так, у 1996-1997 роках «Ватра» працювала над виготовленням світильників для палацу культури «Україна» у м. Києві та для Верховної Ради України і Кабінету Міністрів.

Основний асортимент продукції підприємства складають побутові освітлювальні прилади та технічна апаратура. Серед них: лампи, настільні лампи, підвісні люстри, бра, торшери, люмінесцентні світильники, прожектори та інше. За даний проміжок часу чисельність промислово-виробничого потенціалу (ПВП) зменшилася на 2979 осіб і на кінець 1997 р. становило 3145 осіб.

Друге місце за обсягом виготовленої продукції у цінах без податку на додану вартість в машинобудуванні посідає ВАТ «Комбайновий завод». Це підприємство є найбільшим за потужністю не тільки у Західній Україні, але й у всій державі. Обсяги виробництва продукції за цінами без податку на додану вартість підприємства за 1994-1997 роки зменшилися на 15%. У 1997 р. заводом вироблено продукції на 17062 тис. гривень, в т. ч. сільськогосподарських машин на 11467 тис. гривень, що на 35,8% менше, ніж у 1996 році. Зменшилося виробництво бурякозбиральних машин з 100 до 45 шт. в 1997 р. Суміжною продукцією підприємства були запчастини до тракторів та легкових автомобілів. Так, у 1997 році комбайновий завод випустив запчастин до легкових автомобілів на 349 тис. гривень, що у порівнянні з 1996 роком більше на 189 тис. гривень. Основними запчастинами до тракторів є редуктори, які експортують у Росію та Білорусь. У зв'язку із неконкурентноздатністю основної продукції заводу його окремими цехами налагоджено виробництво побутових та господарських

видів продукції, таких як: причепів автомобільних, тачок, господарських інструментів, кухонних ножів та іншої продукції. За 1991-1997 роки чисельність працівників ВАТ «Комбайновий завод» зменшилася з 7301 особи до 1639 осіб.

Третє місце за обсягами виробленої продукції у цінах без податку на додану вартість належить ВО «Оріон». Дане підприємство і завод «Сатурн», відносяться до радіотехнічного машинобудування. Обсяг виробленої продукції у цінах без податку на додану вартість ВО «Оріону» за 1994-1997 роки зріс на 6,8% і сягнув у 1997 році 12,7% валової продукції СТК міста. Амплітудний характер росту виробництва підприємства зумовлений короткотривалими замовленнями, які йому надавалися. Так, максимальне значення амплітуди зафіксовано у 1994-1995 роках, яке складало 10,7% валової продукції машинобудування і металообробки. Основний асортимент підприємства складають – радіостанції системи «Транспорт», що виготовляються на замовлення Індії для оснащення ними локомотивних поїздів, телевізійні антени, підсилювачі, магнітоли «Гопільче», акустичні системи, автомобільні стереофонічні підсилювачі. Чисельність ПВП заводу «Оріон» за 1994-1997 рік зменшилася на 2622 особи і становить 1383 особи.

Четверте місце за обсягами виготовленої продукції у цінах без податку на додану вартість в машинобудуванні належить заводу «Сатурн». Обсяги виробництва підприємства у валовій продукції галузі за 1994-1997 роки скоротився на 1,5% і у 1997 році було виготовлено продукції на 2723,1 тис. гривен. Асортимент товарної продукції заводу складають антени супутникового зв'язку «Сатурн» і «АТПГ-5» з діаметром дзеркала від 1,2 м до 12 м, багажні візки та інше. Чисельність ПВП підприємства за 1994-1997 роки скоротилася на 565 осіб і складала у 1997 році 625 осіб.

Металообробка у територіально-виробничому підкомплексі представлена підприємством «Вторчормет», ВАТ «Авторемзавод», СП «Експериментальний завод» та іншими. Загальна їх кількість становить 11

підприємств. Обсяги виробленої ними продукції у цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки зменшилася на 1,65% , що у 1997 році складало 5,3% валової продукції галузі. Чисельність ПВП цих підприємств за даний час зменшилася на 662 особи і становила 950 осіб.

З 17 підприємств, які відносяться до машинобудування і металообробки, тільки у двох спостерігається ріст обсягів виробництва продукції в цінах без податку на додану вартість. Цими підприємствами є ВАТ «Ватра» та ВО «Оріон». Дана тенденція визначає загальний ріст частки валової продукції машинобудування і металообробки у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу СТК м. Тернополя. Це відбувається через те, що середній показник обсягів виробництва інших підприємств, крім ВАТ «Комбайновий завод» і завод «Оріон», за 1994-1997 роки не перевищував 1%.

У середньому за 1994-1997 роки в машинобудуванні та металообробці було задіяно 12280 осіб. Найбільша чисельність ПВП зафіксована на ВАТ «Ватра», ВАТ «Комбайновий завод», ВО «Оріон» та завод «Сатурн».

За середньорічною часткою валової продукції в цінах без податку на додану вартість у валовому продукті територіально-виробничого підкомплексу за 1994-1997 роки питома вага легкої промисловості становила 34,5%. Вона представлена текстильною, швейною та шкіргалантерейною галузями.

До текстильної промисловості відноситься ВАТ «Текстерно». Це одне із найбільших підприємств України, яке виробляє більше половини бавовняних тканин у державі. Крім бавовняних тканин підприємство також виробляє бавовняну пряжу. Частка продукції у цінах без податку на додану вартість виробленої підприємством за 1994-1997 роки в валовій продукції промисловості зменшилася на 21,5% і складала 75,4%. У 1997 році підприємство виробило продукції на 11399,5 тис. гривен: бавовняних тканин – 13036 тис. м², що на 53% менше, ніж у 1996 році; бавовняної пряжі – 1516 тонн, що на 58,4% менше в порівнянні з попереднім роком. Чисельність ПВП

ВАТ «Текстерно» за 1991-1997 роки зменшилася на 3670 осіб (47,8%) і становила 3228 осіб.

Швейну промисловість представляють ВАТ «Швейна фірма» та ВАТ « Подолянка». Частка виготовленої продукції у цінах без податку на додану вартість ВАТ «Швейна фірма» за 1994-1997 роки зросла на 8,1% і складала 8,6% валової продукції галузі. Так, у 1997 році підприємством випущено швейної продукції на 6758 тис. гривен, що на 11,7% більше, ніж попередньому році. Асортимент товарів фірми складають пальта, брюки, спідниці, костюми, підодіяльники, наволочки та інше. Збільшення обсягів продукції зумовлено вдалим поєднанням високого професійного рівня зайнятих на підприємстві та його виробничих фондів з якісною сировиною, яка надходить з Німеччини. Чисельність ПВП швейної фірми за 1994-1997 рік зменшилася на 112 осіб і складає 589 осіб. Це відбулося за рахунок залучення у її виробничо-технологічний процес нових верстатів та приладів, які скоротили потребу в затратах живої праці.

ВАТ «Подолянка» – невелике швейне підприємство, частка продукції якого у цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки не перевищувала 0,4% валової продукції легкої промисловості СТК м. Тернополя. За останній рік підприємство виготовило продукції у цінах без податку на додану вартість на 63,6 тис. гривен, що на 64,8 тис. гривен менше, ніж у 1996 році. Основним асортиментом товарів підприємства є господарські, дорожні, молодіжні сумки, дипломати, папки. Чисельність ПВП фабрики за 1994-1997 роки зменшилася на 181 особу і становить 31 особу.

Шкіргалантерейна промисловість представлена ВАТ «Вінітекс». Частка продукції підприємства цінах без податку на додану вартість у валовому продукті легкої промисловості зросла за 1994-1997 роки і досягла 14,2%. У 1997 році завод виробив продукції в цінах без податку на додану вартість на 2144,6 тис. гривен, що на 168,7 тис. гривен менше, ніж у попередньому році. Основною продукцією ВАТ «Вінітекс» є штучні шкіри,

плівковий матеріал, лінолеум. Чисельність ПВП заводу зменшилася за 1994-1997 роки на 59 осіб і складає 229 осіб.

Історично розвинутою галуззю промисловості в місті є харчова промисловість. Частка виготовленої продукції промисловості за 1994-1997 роки в середньому складала 10,6% валового продукту територіально-виробничим підкомплексу. Галузь представлена ВАТ «Галичина», ВАТ «Тернопільмолоко», ВАТ «Опілля», ВАТ «Кондитерська фабрика», ТОВ «Техо», ВО «Харчпром», хліб завод № 2, завод безалкогольних напоїв та продтоварів, підприємство «Товтри», комбінат хлібопродуктів.

За 1994-1997 роки частка продукції підприємства в цінах без податку на додану вартість у харчовій промисловості міста зросла на 15,4% і складала у 1997 році 35,6% валової продукції галузі. Хліба і хлібопродуктів у 1997 році вироблено 11189 тонн, що на 338 тонн менше, ніж у 1996 році. Тенденція до зростання характерна також для чисельності ПВП заводу, яка зросла за 1994-1997 роки збільшилася на 189 осіб і складала 544 особи.

Частка продукції ВАТ «Опілля» у цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки зросла на 13,9% і становила 21,5% валової продукції харчової промисловості. У 1997 році підприємство виготовило продукції у цінах без податку на додану вартість на 4401,2 тис. гривен, що на 972,1 тис. гривен більше, ніж у 1996 році. ВАТ «Опілля» в середньому за 1996-1997 роки виготовило 854,5 тис. дал. пива. Чисельність ПВП підприємства за 1994-1997 роки не змінилася і складала 128 осіб.

Обсяг продукції ВАТ «Галичина» у цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки зріс на 3,2% і становив 17,4% валової продукції харчової промисловості. У 1997 році підприємство виготовило продукції у цінах без податку на додану вартість на 3557,9 тис. гривен, що на 1340,4 тис. гривен більше, ніж в попередньому році. Так, за 1997 рік ним вироблено жирних сирів 581 тону, що на 106 тонн більше, ніж у 1996 році. Чисельність

ПВП підприємства за 1994-1997 роки збільшилися на 20 осіб і налічувала 152 особи.

Практично зупинив виробництво ВАТ «Тернопільмолоко». За 1994-1997 роки обсяги виробництва зменшився на 28,9% і становив 0,1% валової продукції галузі. У 1997 році підприємство виготовило продукції в цінах без податку на додану вартість на 27,1 тис. гривен, що на 83,2% менше, ніж у 1996 році. Чисельність ПВП ВАТ «Тернопільмолоко» за 1991-1997 роки зменшилося на 209 осіб і становила 33 особи.

Скоротила обсяг продукції ВАТ «Кондитерська фабрика» на 14% за 1994-1997 роки. Так, за останніх два роки продукції в цінах без податку на додану вартість випущено на 949 тис. гривен менше, у тому числі кондитерських виробів на 496 тонн. Основним асортиментом продукції підприємства є вафлі, печиво, пряники, зефір та інше. Чисельність ПВП підприємства за 1994-1997 роки скоротилося на 172 особи і становила 100 осіб.

За 1994-1997 роки збільшив обсяг продукції у цінах без податку на додану вартість в 2 рази завод безалкогольних напоїв. У 1997 році підприємством вироблено 95 тис. дал. безалкогольних напоїв, що на 6 тис. дал. більше, ніж в попередньому році. Однак, за 1996-1997 роки загальний обсяг цього продукції зменшився на 23,3 тис. гривен і становив 615,8 тис. гривен. Чисельність ПВП заводу за 1994-1997 роки скоротилася на 21 особу і становила 89 осіб.

Частка продукції комбінату хлібопродуктів та ВО «Харчпром» за 1994-1997 роки не перевищувала 0,8% валового продукту харчової промисловості.

У територіально-виробничому підкомплексі зросла середньорічна частка валової продукції скляної та фарфоро-фаянсової і промисловості будівельних матеріалів за 1994-1997 роки зросла. Промисловість будматеріалів представлена ВАТ «Керамік», ВАТ «Кар`єр», ВАТ

«Тернопільбуддеталь», заводом залізобетонних конструкцій (ЗБК), ЗБК «Будконструкція», комбінатом «Будіндустрія», промбазою «Тернопільбуд».

Найбільшим підприємством будівельної промисловості є ЗБК. Обсяги виробництва підприємства в цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки знизилися на 19,3% і становили 22,3% валової продукції будівельної промисловості. За 1997 рік підприємством випущено продукції у цінах без податку на додану вартість на 1656,1 тис. гривен, що на 343,7 тис. гривен більше, ніж в попередньому році. Так, за 1997 рік завод виготовив 5,9 тис. м³ розбірних залізобетонних конструкцій і деталей, що на 3,5% більше ніж у 1996 році. Чисельність ПВП підприємства за 1994-1997 роки скоротилася на 50 осіб і становила 80 осіб.

Частка продукції ВАТ «Тернопільбуддеталь» у цінах без податку на додану вартість за 1994-1997 роки збільшилася на 8,6% і становила 21,7% валової продукції галузі підкомплексу. У 1997 році підприємством вироблено продукції у цінах без податку на додану вартість на 1607,4 тис. гривен, що на 448,2 тис. гривен більше, ніж у 1996 році. Розбірних залізобетонних конструкцій і деталей – на 8,8 тис. м³, що на 2,9% більше, ніж в попередньому році. Чисельність ПВП ВАТ «Тернопільбуд» за 1993-1997 роки скоротилася на 93 особи і становила 127 осіб.

За 1994-1997 роки спостерігався ріст обсягів продукції за цінами без податку на додану вартість на ВАТ «Керамік» (на 6%), ВАТ «Кар`єр» (на 8%), ЗБК «Будконструкція» (на 5,1%). На інших підприємствах спостерігався спад виробництва. Тенденція до зменшення чисельності ПВП за 1994-1997 роки характерна для всіх зазначених підприємств відповідно на 35, 120, 63 особи. Для комбінату «Будіндустрія» та промбазис «Тернопільбуд» даний показник зменшився відповідно за вказаний час на 125 і 69 осіб.

Скляна та фарфоро-фаянсова промисловість представлена ТОВ «Тернопільфарфор». Обсяги виробництва продукції в цінах без податку на додану вартість підприємства за 1994-1997 роки зросли на 4,3% і склали

6,1% валової продукції підкомплексу. У 1997 році завод виробив продукції в цінах без податку на додану вартість на 8236,5 тис. гривен, що на 226,1 тис. гривен більше, ніж у попередньому році. Основним асортиментом підприємства є фарфоровий посуд: чайники, блюдця, миски та інше. Чисельність ПВП заводу за 1991-1997 роки практично не змінилася і складала 1079 осіб.

За останні 3 роки середньорічні обсяги виробництва валової продукції скляної та фарфоро-фаянсової промисловості становили 4,4% валового продукту підкомплексу. Величина даного показника забезпечила у структурі виробництва підкомплексу п'яте місце. Чисельність ПВП промисловості не змінилася, а середньорічний показник становив 1081 особу.

Фармацевтична промисловість представлена ВАТ «Фармфабрика» і протезно-ортопедичним підприємством. Обсяги виробництва продукції в цінах без податку на додану вартість підприємств за 1994-1997 роки зросли на 2,5% і становили 3,3% валової продукції підкомплексу. Середньорічна частка валової продукції галузі у валовому продукті підкомплексу за даний час становила 1,9%. Чисельність ПВП галузі за 1994-1997 роки не змінилася і в середньому становила 200 осіб. ВАТ «Фармфабрика» у 1994-1997 роках виробила 83% продукції фармацевтичної галузі.

Частка валової продукції поліграфічної, лісової і деревообробної промисловості за 1994-1997 роки у валовому продукті підкомплексу становила відповідно 0,7% і 0,4%. Обсяги валової продукції лісової та деревообробної і поліграфічної промисловості за даний час збільшилися на 0,1% та на 1,2% і становили в 1997 році відповідно 0,4% та 1,4%. Чисельність ПВП лісової та деревообробної промисловості за 1994-1997 роки зменшилася на 98 осіб, а поліграфічної не змінилася.

Аналіз галузевої структури територіально-виробничого підкомплексу СТК міста за обсягами виробництва та чисельністю ПВП підприємств свідчить, що ці показники з кожним роком зменшуються. За 1996-1997 роки

підкомплексом вироблено продукції в цінах без податку на додану вартість на 132939,3 тис. гривен, що на 33048,8 тис. гривен менше, ніж в попередньому році. Чисельність ПВП у 1997 р. становила 22380 осіб, що на 2501 особу менше, ніж у 1995 р. і на 5455 осіб менше, ніж у 1994 р.

Перше місце у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу за середньорічним показником валової продукції та чисельності ПВП посідає машинобудування і металообробка (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2.

Основні показники виробничої діяльності найбільших підприємств
машинобудування і металообробки в СТК м. Тернополя

Підприємства	Валова продукція в 1997 р. тис. грив.	Питома вага у валовій продукції галузі за 1997 р., %	Ріст+ , Спад- за 1994-97 р., %	Чисельність ПВП в 1997 р., осіб	Ріст+ Спад- за 1994-97 р., осіб
ВАТ «Ватра»	38450,6	54	+11,3	3145	-2979
ВАТ «Комбайновий завод»	17062,0	24	-15,0	1639	-5662
ВО «Оріон»	8998,3	12,7	+6,8	1383	-2622
Завод «Сатурн»	2723,1	3,8	-1,5	625	-562
Інші підприємства	3866	5,5	–	–	–

Дана галузь промисловості є найбільш трудомісткою. За 1994-1997 роки у ній в середньому було зайнято 13884 особи, проте, величина даного показника з кожним роком зменшується. Так, у 1997 р. в галузі було зайнято на 30,2% менше осіб, ніж у 1994 р. Це зумовлено зменшенням обсягів виробництва всіма підприємствами, а особливо ВАТ «Комбайновий завод» та заводу «Сатурн», які були в числі найбільших роботодавців підкомплексу.

Друге місце у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу за середньорічними показниками валової продукції та чисельністю ПВП посідає легка промисловість (табл. 3.3.). В середньому за

1994-1997 роки у галузі працювало 6914 осіб. Чисельність зайнятих у виробництві за 1997 рік зменшилася на 15% порівняно з 1994 р. За даний проміжок часу число вивільнених із виробничого процесу машинобудування і металообробки на 15% більше, ніж із легкої промисловості. Це зумовлено стабільною роботою швейної та шкіргалантерейної промисловостями, де обсяги виробництва продукції у цінах без податку на додану вартість зростали. Росту обсягів продукції сприяють наступні умови:

- підприємства даних галузей промисловості забезпечені сировиною, яка виробляється у місті або Тернопільській області;
- виробничий процес підприємств забезпечений значною чисельністю жіночих трудових ресурсів демографічного підкомплексу;
- залучення іноземного капіталу сприяло технічному переоснащенню виробництва і підвищенню якості продукції. Малі потужності підприємств гарантують мобільну переорієнтацію виробництва відповідно до потреб споживачів і вимог ринку;
- наявність місцевого ринку збуту продукції, попит на яку зростає.

Таблиця 3.3.

Основні показники виробничої діяльності підприємств легкої промисловості в СТК м. Тернополя

Підприємства	Валова продукція в 1997 р. тис. грив.	Питома вага у валовій продукції галузі за 1997р., %	Ріст+, Спад- за 1994-97 р., %	Чисельність ПВП в 1997 р., осіб	Ріст+ Спад- за 1994-97 р., осіб
ВАТ «Текстерно»	11399,5	75,4	-21,5	3228	-3051
ВАТ «Швейна фірма»	1299,6	8,6	+8,1	589	-112
ВАТ «Подольанка»	63,6	0,4	+0,1	31	-181
ВАТ «Вінітекс»	2144,6	15,6	+12	229	-59

Поряд із ростом швейної і шкіргалантерейної промисловості загальний обсяг валової продукції легкої промисловості зменшується. Так, у 1997 р. вироблено продукції на 15113,1 тис. гривен, що на 32726,1 тис. гривен менше ніж попереднього року. Даний процес зумовлений зменшенням виробництва ВАТ «Текстерно» продукція якого становила за 1994-1997 роки 90% валового продукту легкої промисловості міста. Зменшення виробництва «Текстерно» зумовлено чинниками, які гальмували роботу підприємств машинобудування і металообробки.

Легка промисловість, машинобудування і металообробка за сумою їх середньорічних часток валової продукції та чисельністю ПВП за 1994-1997 роки у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу складають відповідно 73,8 та 83%, що свідчить про їх визначальну роль у формуванні СТК м. Тернополя.

Третє місце за середньорічною часткою валової продукції та чисельності ПВП у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу належить харчовій промисловості (табл. 3.4.). За 1994-1997 роки даний показник зріс на 9,4% і становив 15,4%, а середньорічна частка валової продукції підприємствами харчової промисловості за даний час становила 10,6%.

Середньорічна чисельність ПВП харчової промисловості у галузевій структурі підкомплексу, яка за 1994-1997 роки становила 1280 осіб.

Промисловість будівельних матеріалів за 1994–1997 роки посідала четверте місце у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу. Середньорічна частка валової продукції становила 7,7%, а чисельністю ПВП – 1224 осіб.

За середньорічною часткою виробленої продукції і чисельністю ПВП, яка становить 4,4% та 1079 осіб, скляна та фарфоро-фаянсова промисловість посідає п'яте місце у галузевій структурі територіально-виробничого підкомплексу.

Таблиця 3.4.

Основні показники виробничої діяльності підприємств харчової промисловості в СТК м. Тернополя

Підприємства	Валова продукція в 1997 р. тис. грив.	Питома вага у валовій продукції галузі за 1997 р., %	Ріст+, Спад- за 1994-97 р., %	Чисельність ПВП в 1997 р., осіб	Ріст+ Спад- за 1994-97 р., осіб
Хлібзавод № 2	7291,0	35,6	+15,4	544	+189
ВАТ «Опілля»	4401,2	21,5	+13,6	128	0
ВАТ «Галичина»	3557,9	17,4	+3,2	152	+20
ВАТ «Кондитерська фабрика»	967,1	4,7	-14	100	- 172
Інші підприємства	16217,2	20,8	–	–	–

Отже, за 1994-1997 роки визначальну роль у функціонуванні територіально-виробничого підкомплексу СТК м. Тернополя відігравали машинобудування і металообробка, легка, харчова та промисловість будівельних матеріалів.

Хоча, частка продукції за цінами без податку на додану вартість виробленої цими галузями у валовому продукті міста за 1994-1997 роки зросла, проте загальний обсяг виробництва підкомплексу зменшився. За 1994-1997 рік чисельність ПВП галузей зменшилася на 20%, а обсяги виробництва підкомплексу тільки за 1996-1997 рік – на 20% або на 33048,8 тис. гривен.

Причинами, які зумовлюють цю тенденцію наступні:

- залежність підприємств галузей промисловості від привізної сировини;
- великі промислові потужності підприємств, зумовили перенасичення ринку своєю продукцією, що понизило продажну ціну і підвищило її неконкурентноздатність;

– зниження якості продукції галузей промисловості за рахунок старіння основних фондів підприємств та відсутності коштів на їх реконструкцію.

Загальний спад промислового виробництва територіально-виробничого підкомплексу негативно вплинуло на демографічний, соціальний та інфраструктурний підкомплекс СТК м. Тернополя.

Зменшення обсягів виробництва промислових та продовольчих товарів місцевим підприємствами зумовило їх дефіцит, який покривається за рахунок імпортованих товарів, які надходили із Польщі, Угорщини, Болгарії, Туреччини та інших країн. Частка імпортованих товарів з кожним роком зростала в торгівлі, витісняючи продукцію місцевих виробників, чим поглиблювала кризу в СТК Тернополя. Результатом цього стало зменшення суми коштів, що надходили у бюджет міста від підприємств. Так, за 1995-1997 роки бюджет міста скоротився на 14716 тис. гривень і становив 42833 тис. гривень. При цьому зменшилися його видатки на дотаційні галузі інфраструктурного та соціального підкомплексів. За 1995-1997 роки сума виділена соціальному підкомплексу зменшилася на 14%, що зумовило зменшення коштів на освіту та охорону здоров'я відповідно на 18,1 та 10%, погіршивши їх роботу. При цьому, обсяги роботи для галузі охорони здоров'я зростають, частково за рахунок низькоякісної продовольчої продукції іноземного виробництва, яка є причиною частих харчових отруєнь.

Криза підприємств територіально-виробничого підкомплексу зменшила обсяги перевезень підприємств транспортної галузі інфраструктурного підкомплексу, що знизило коефіцієнт їх корисної роботи та їх рентабельності.

Зменшення чисельності ПВП територіально-виробничого підкомплексу має наступні наслідки:

– збільшується чисельність безробітних. Так, за 1995-1997 роки загальний рівень безробіття зріс на 3,8%, при цьому жінок і молоді у віці до 28 років – на 5,6 і 4,9% і становив 5,4%. Ріст числа безробітних є причиною

підвищення соціальної напруги у місті, що проявляється через збільшення числа злочинів та самогубств. Тільки за 1995-1997 роки смертність від вбивств і самогубств у розрахунку на 1000 осіб населення зросла на 0,06 і становила 0,16. Частка самогубств зросла на 44,5%. Тенденція до росту характерна для числа правопорушень, яке за 1995-1997 роки збільшилося на 1,6 і становило 9,8 у розрахунку на 1000 осіб населення міста. Середнє число засуджених за даний час у віці до 30 років становило 2,2 у розрахунку на 1000 осіб;

- понизився матеріальний рівень мешканців міста, який зумовлює ріст чисельності міграційного потоку, більшу частину якого становить молодь та люди працездатного віку чоловічої статі;

- знизилася чисельність шлюбності, що вплинуло на зменшення природного приросту населення;

- зростають витрати коштів бюджету міста на виплату соціальної допомоги пенсіонерам, безробітним а також на оплату перекваліфікації останніх.

Територіально-виробничий підкомплекс перебуваючи в економічній кризі, все ж залишається найбільш потужним промисловим потенціалом СТК міста, який використовується на 10-15%. Усунення чинників, які гальмують роботу територіально-виробничого підкомплексу дасть змогу подолати кризовий етап не тільки у його розвитку, але й всього СКТ м. Тернополя. Але для цього необхідно:

- налагодити канали надходження дешевої сировини, минаючи посередників, які підвищують її вартість;

- формувати замкнутий цикл виробництва підприємствами основних галузей промисловості;

- підвищити якість продукції шляхом переоснащення основних фондів підприємств сучасним обладнанням і використанням нових технологій.

- реструктуризувати великі підприємства і утворити на їх базі спільні підприємства із залученням іноземного капіталу;

- вивчати попит споживчого ринку України та інших держав з метою розширення географії та обсягів експорту готової продукції;
- удосконалити податкове законодавство держави з метою підтримки українського виробництва.

3.4. Соціальний підкомплекс

Соціальний підкомплекс – один із найважливіших у структурі СТК м. Тернополя. Його основу становить сфера обслуговування міста.

Сфера обслуговування – це сфера суспільної діяльності, в якій здійснюється виробництво послуг, доведення їх до споживача, а також обслуговування процесу споживання для задоволення потреб населення [18]. На думку Голікова А. П., Олійника Я. Б., Степаненка А. В. та інших сферу обслуговування потрібно розглядати як соціально-економічну систему, яку утворюють підприємства різних видів обслуговування, що мало або взагалі не пов'язані між собою і виконують тільки їм властиві функції. Системоутворюючою властивістю цих підприємств є задоволення різноманітних потреб людини, яке не можливе без їх взаємодії. Дана властивість відрізняє цілісну соціально-економічну систему сфери обслуговування від механічної суми її компонентів – видів обслуговування.

Сфера обслуговування у територіальному розміщенні представлена соціальною інфраструктурою, яка є комплексом різних видів підприємств, єдиних за функціональним призначенням, покликаних забезпечити необхідні умови для відтворення і всебічного розвитку певної територіальної спільності населення.

На формування соціальної інфраструктури і видів послуг найбільше впливає власне населення, тобто його статево-вікова структура, зайнятість у галузях народного господарства, рівень освіти, кваліфікаційний склад, відтворення, стан здоров'я, територіальне розміщення, густота населення тощо.

Сфера обслуговування СТК м. Тернополя представлена такими видами послуг: торгівля і громадське харчування, транспорт і зв'язок, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, народна освіта, рекреаційне обслуговування, культура, мистецтво, спорт та інше.

Розвитку торгівлі у місті сприяли такі умови:

- близьке географічне положення Тернополя до історично-традиційних торговельних центрів м. Львова та м. Чернівці;
- транспортна освоєність території;
- ріст промислової і продовольчої продукції місцевими підприємствами;
- підвищений попит на товари зумовлений збільшенням кількості населення міста;
- забезпечення галузі професійними працівниками, які готуються місцевими навчальними закладами.
- адміністративно-територіальний статус міста;

Торгівля у м. Тернополі здійснюється через магазини, гуртовні, ринки. За період 1990-98 рр. число магазинів зменшилося на 7. Це відбулося за рахунок зменшення числа продовольчих магазинів на 8 одиниць та збільшенням числа промислових магазинів на 1 (табл. 3.5.). При цьому, торгова площа магазинів зменшилася за даний період на 2,6 тис. м²: продовольчих – на 1,5 тис. м², промислових – на 1,4 тис. м².

Таблиця 3.5.

Чисельність магазинів у місті Тернополі

роки	1993	1994	1995	1996	1997	1998
всього з них:	255	255	353	367	230	248
продовольчі	120	120	165	189	109	112
промислові	135	135	188	178	121	136

У 1998 році нараховувалося 6 гуртовень, які займалися гуртовою та роздрібною торгівлею продукції продуктової та промислової групи. На території міста розташовано 3 продуктових та 2 промислових ринки, один з яких здійснює продаж автомобілів. Реалізацію товарів продуктової групи здійснювали також кіоски. За період 1993-98 рр. їх кількість зменшилася у 2,4 рази і становило 61 кіоск.

Громадське харчування у місті представлене об'єктами державної, кооперативної та приватної власності. Наявність альтернативних форм власності у сфері громадського харчування спричинила конкуренцію між її об'єктами, що поліпшило сервіс обслуговування мешканців міста. За 1993-98 рр. число об'єктів даної сфери зменшилося на 25%. Даний показник зумовлений зменшенням кількості об'єктів громадського харчування державної та кооперативної власності на 56% та збільшенням об'єктів приватної власності на 31%. За даний проміжок часу кількість посадочних місць у закладах громадського харчування зменшилася на 10383 місць. Зменшення закладів даної сфери відбулося за рахунок кількості їдалень, кафе, а збільшення – за рахунок барів, ресторанів, бістро. Частка цих об'єктів у структурі громадського харчування зросла відповідно на 13%, 9% та 7%.

Зменшення числа об'єктів торгівлі та громадського харчування за 1993-98 рр. зумовлено:

- ростом конкуренції між об'єктами;
- однотипним асортиментом товарів та послуг;
- зниженням купівельної спроможності мешканців міста;
- збільшення витрат на організацію виробничого процесу (оренда, плата за комунальні послуги та ін.);
- зниженням потужностей виробництва промислових підприємств міста.

Міський пасажирський транспорт Тернополя представлений тролейбусами, автобусами, мікроавтобусами та таксі державної та приватної форми власності. За 1995-98 рр. державний автопарк збільшився: тролейбусів на 24, автобусів на 58, таксі на 20 одиниць. У 1998 році чисельність автопарку пасажирського транспорту складала: 70 тролейбусів, 110 автобусів та 60 легкових автомобілів — таксі. За 1995-98 рр. кількість пасажирів перевезених тролейбусами та автобусами зросла на 300,2 та на 373,2 тис. чол. і відповідно становила 19896,4 та 8075,8 тис. чол. В зв'язку з відсутністю коштів транспортним управлінням міста потенціал державного автопарку використовується недостатньо, що зумовлює забезпечення тільки 65% пасажирських перевезень Тернополя. Іншу частину перевезень здійснює приватний автопарк який нараховує 150-200 автомобілів.

Пошта і зв'язок представлений 27 відділеннями зв'язку з яких 4 забезпечують телефонний зв'язок. За 1995-98 рр. забезпечення населення міськими таксофонами зросла на 0,2 і становила 1,8 у розрахунку на 1000 осіб населення. Однак, 40 % із зазначеної кількості несправні. За даний проміжок часу забезпечення населення основними домашніми телефонними апаратами зросла на 10,2 і становила 83,4 у розрахунку на 100 сімей. Зменшилася кількість незадовільнених заяв на встановлення домашніх телефонних апаратів за 1995-98 рр. на 6,5 тис. і становила 5,8 тис. Місто підключене до телефонної мережі Українського мобільного зв'язку. У Тернополі набуло розвитку телебачення, яке представлено 2 студіями одна з яких приватна. Радіотрансляцію здійснюють 3 місцевих радіостанції, які працюють у діапазоні FM.

До комунального господарства міста відносяться 1923,6 тис. м² площі під вулицями, провулками, набережними, площами, загальна довжина яких становить 170 км. Комунальне господарство забезпечує дану територію водою, газом, теплом, а також здійснює її благоустрій.

Питна вода для м. Тернополя надходить із підземних колодязів, які розташовані між пластами геологічних порід на глибині 20 - 50 м. Технічна вода надходить з Івачівського водосховища, яке розташоване на відстані 15 км від Тернополя вверх по течії р. Серет. Транспортування води здійснюється водогонами, потужність яких за 1993-98 рр. зросла на 31 тис. м³ і становила 142 тис. м³ за добу. Одиарна довжина вуличної водогінної мережі становила на 1998 р. — 212,6 км. За 1993-98 рр. споживання води у місті зросло на 725 тис. м³ або на 2,2%. Споживання населенням води за цей період зросло на 26,9%, а витрати на комунально-побутові потреби скоротилися на 55,9% (табл. 3.6.).

Таблиця 3.6.

Споживання води м. Тернополя (тис. м³)

Роки	1993	1994	1995	1996	1998
відпущено води, з неї:	32845	32793	32863	32909	33570
населенню	14273	19291	18130	19150	19534
на комунально-побутові потреби	12049	4826	5166	5200	5315

Довжина однорідної вуличної каналізаційної сітки міста становить 107,6 км. За добу очисні споруди спроможні пропустити 112,4 тис. м³. З 1993 по 1998 рік щорічний об'єм очищених стічних вод збільшувався на 7288 тис. м³ і становив 33570 тис. м³.

Довжина однорідної вуличної газової мережі за 1995-98 рр. зменшилася на 6,1 км і становила 247,9 км. Станом на 1. 01. 1999 р. з газової мережі було газифіковано 60117 квартир, що на 5631 квартир більше, ніж у порівнянні з 1995 р. За 1995-98 рр. зменшився об'єм відпущеного газу споживачам на 12,2 тис. м³, але об'єм спожитого газу населенням зріс на 7,3 тис. м³ (табл. 3.7.).

Таблиця 3.7.

Споживання газу м. Тернополем (тис.м³)

Роки	1995	1996	1997	1998
Відпущено газу, в тому числі	442,4	443	434,8	430,2
населенню	42,2	47,4	49,2	50,1

У житлово-комунальному господарстві міста налічується 23 котельні, 11 ЦТП і бойлерів, які забезпечують місто теплом і гарячою водою. Довжина вуличних теплових мереж у двоохтрубному вимірі за 1995-98 рр. збільшилася на 329,3 км і становив 544,3 км. За даний проміжок часу зменшився об'єм відпущеної теплової енергії місту на 77,8 тис. Гкал/Г в тому числі населенню – на 7 тис. Гкал/Г (табл. 3.8.).

Таблиця 3.8.

Споживання теплової енергії м. Тернополем (Г / кал)

Роки	1995	1996	1997	1998
Відпущено всього, з неї	1994,5	1960,1	1887,2	1917,5
Населенню	648	589,4	636,8	642,2

Комунальне господарство здійснює благоустрій всієї території міста, 53% (18,6 км²) прибирається за допомогою 88 машин, які знаходяться на його балансі. Внаслідок економічної кризи, відсутність коштів зумовила часткову технічну готовність машин господарства, що ускладнило процес прибирання території, особливо у зимову та весняну пору року. Так, за 1996-98 рр. сума коштів виділених комунальному господарству зменшилася на 315 тис. грн. і

становила 1228 тис. грн. Внаслідок чого сума коштів виділених на благоустрій міста за даний час зменшилася на 421 тис. грн.

Загальна площа приміщень житлового фонду міста за період 1985-1997 рр. зросла на 1820 тис. м², у тому числі житлова площа — на 772,3 тис. м² (рис. 3.8.).

На 01.01.98 р. у житловому фонді міста налічувалося 471 багатоповерховий та 43 одноквартирні будинки. Ветхий фонд міста становить 44 житлові будинки, загальною площею 3019 м². З 1995 р. кількість багатоповерхових будинків зросла на 9, а одноквартирних зменшилася на 54. За період 1990-97 рр. число квартир зменшилося на 1753 і становило 50477 квартир. Внаслідок цього, загальна площа державного, громадського і житлових фондів та ЖБК зменшилася на 356,4 тис. м² (рис. 3.9.).

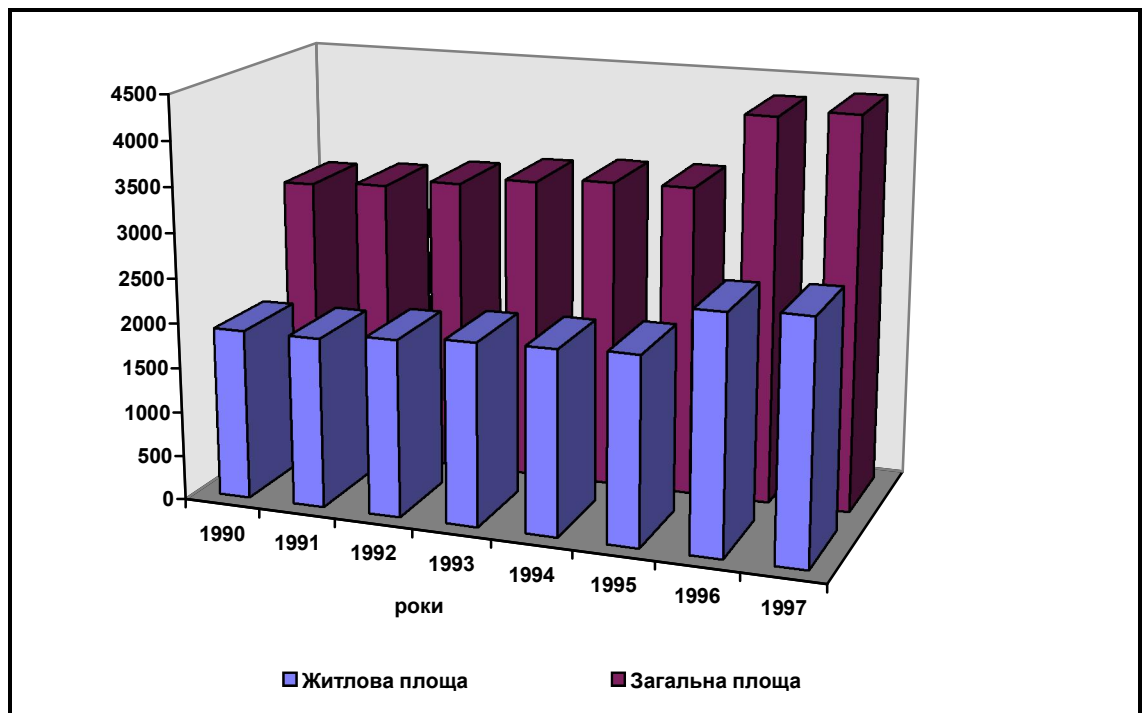

Рис. 3.8. Житловий фонд міста Тернополя (тис. м²)

Гальмування росту кількості житлових будинків зумовлене зменшенням капітальних вкладень підприємств і організацій всіх форм

власності в житлове будівництво міста. Так, за 1995-98 рр. ця сума коштів зменшилася у 3,5 рази і становила 19,4 млн. грн.

У 1998 р. в розрахунку на одного мешканця Тернополя припадало 18,5 м² житлової площі, що порівняно з 1990 роком зменшилося на 4,3 м². Цей показник є найменшим серед адміністративних районів Тернопільської області. На квартирному обліку в 1998 році перебувало 14,6 тис. осіб, з яких 62,5 % стоять на черзі 10 і більше років.

Освіта в соціальному підкомплексі представлена дошкільними закладами, загальноосвітніми школами, середніми професійно-технічними училищами (СПТУ), середніми спеціальними та вищими навчальними закладами.

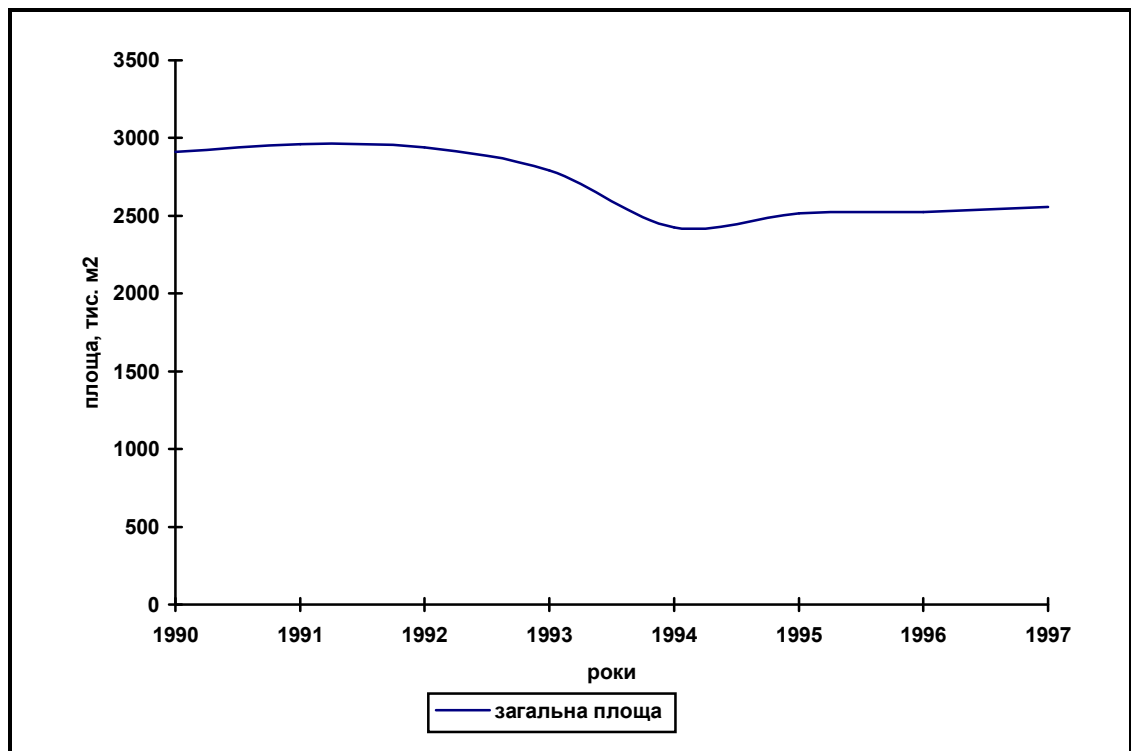

Рис. 3. 9. Державний, громадський та житловий фонд ЖБК м. Тернополя (тис. м²)

Високий рівень розвитку освіти у місті зумовлений наявністю педагогічного університету, який готує спеціалістів для вище згаданих навчальних закладів. Розвитку освіти сприяє також міська рада, яка в умовах

економічної кризи витрачає найбільше коштів на дану галузь. Так, у 1998 році із загальної суми коштів, яка надійшла на розвиток соціального підкомплексу (24568 тис. грн.) 50 % було виділено на освіту. З кожних 1000 грн. з бюджету міста на освіту у 1998 р. витрачено 288,7 грн., що у порівнні з 1996 роком більше на 27,4 грн.

Кількість постійних дошкільних закладів у порівнянні 1997 до 1980 року зменшилася на 2, з 1985 р. — на 12, а з 1990 р. — на 19 закладів. За період 1990-97 рр. число місць у дошкільних закладах зменшилося на 5303, а кількість дітей – на 5323 особи (табл. 3.9.).

Кількість загально-освітніх шкіл міста за 1990-97 рр. збільшилася на 10 і становила 39 шкіл, одна з яких вечірньої форми навчання. Чисельність учнів у загально-освітніх школах міста за цей час зросла на 1532 особи, а денних — на 1782 особи. Чисельність учнів підготовчих та 1 - 9 класів збільшилася на 8755 осіб, а учнів у групах продовженого дня зменшилася на 3097 осіб. Зросла чисельність випускників 9 та 11 класів денних загальноосвітніх шкіл. відповідно на 458 та 441 особу (табл. 3.10.).

Таблиця 3.9.

Дошкільні заклади освіти м. Тернополя

Роки	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Заг. кількість, один.	61	59	61	59	57	45	46	42
В них дітей, осіб	12293	11592	10519	10057	7694	7617	7610	6970
кількість місць, один.	11785	11501	10559	11110	9070	7352	7110	6482

За 1990-97 рр. число СПТУ в місті збільшилося на 1 училище. За даний проміжок часу чисельність учнів СПТУ – зменшилася на 1893 особи і становила 3343 особи, а випускників збільшилася на 3386 осіб і становила 5950 осіб.

Вищі заклади освіти 1-2 рівнів акредитації представляють: музичне училище, кооперативний, комерційний технікуми та коледж радіоелектронного приладобудування. Вищі навчальні заклади 3-4 рівнів акредитації представлені: медичною академією, академією народного господарства, педагогічним та технічним університетами, комерційним інститутом, експериментальним інститутами педагогічної освіти та інститутом економіки і підприємництва. За період з 1990 по 1998 рік збільшилася кількість студентів вищих навчальних закладів на 15855 осіб.

Аналіз діяльності закладів народної освіти м. Тернополя за 1990-97 рр. свідчить, що дана галузь розвивається добре.

Таблиця 3.10.

Чисельність учнів у загальноосвітніх школах м. Тернополя

Роки	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Загальна кількість учнів, у тому числі:	33486	33860	33518	33951	34776	34148	34848	35018
денних школах	33236	33495	33518	33765	33991	34514	34584	35018
підготовчих та 1-9 класах	21045	29704	29893	30181	31240	31110	30198	29800
кількість учнів у школах і групах продовженого дня	5767	5473	5513	5475	5767	5650	2555	2670
Випускники з 9 класу	3328	3461	3522	3470	3613	3670	3632	3786
Випускники з 11 кл.	1916	1875	1704	1683	2030	2105	4650	2357

Негативним у розвитку сфери освіти є зменшення числа дошкільних закладів. Це спричиняють як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Основними з них є:

- зменшення числа дітей дошкільного віку;

- низька платоспроможність мешканців Тернополя, які не в змозі оплатити перебування дітей у таких закладах;
- зростання числа безробітних зумовлює збільшення вільного часу у батьків, які самостійно займаються вихованням та дошкільним навчанням дітей;
- зменшення коштів з міського бюджету на утримання даних закладів, погіршує загальний рівень їх функціонування.

Охорона здоров'я в м. Тернополі представлена комплексом медичних установ, які взаємодіють між собою, забезпечуючи надання всіх медичних послуг мешканцям міста, а також населенню Тернопільської області.

Медичний комплекс міста утворюють: поліклініки, медичні консультації, діагностичні центри, лікарні, пологові будинки, відділення швидкої медичної допомоги, санаторії-профілакторії та аптеки. Функціонування установ охорони здоров'я забезпечується місцевими спеціалістами, які готує Тернопільська державна медична академія. Випускники даного навчального закладу є лікарями всіх спеціальностей.

Медичне обслуговування населення здійснюють такі лікувальні заклади: 4 міські, 3 обласні лікарні, 2 пологових будинки та станція швидкої медичної допомоги. За період 1990-97 рр. потужність даних лікувальних закладів зменшилася, про що свідчить скорочення лікарняних ліжок у 3,6 рази. Амбулаторно-поліклінічні заклади представлені 2 обласними, 4 міськими та заводськими поліклініками і 2 медичними консультаціями. За період 1990-97 рр. навантаження на ці заклади зросло. Так, за даний період часу, число осіб, які скористалися медичними послугами поліклінік зросло у 5,5 рази та становило 28800 осіб. При тенденції до збільшення навантаження на роботу об'єктів охорони здоров'я спостерігається процес зменшення кількості його працівників. Кількість лікарів усіх спеціальностей та середнього медичного персоналу за період 1990-97 рр. зменшилася у 2 рази і становила відповідно 1080 та 1908,5 осіб.

Аптеки міста забезпечують населення міста медичними препаратами, видова кількість асортименту яких за даний час зросла у 3-4 рази. За період 1990-97 рр. число аптек і аптечних кіосків зросло у 1,5 рази і становило 30 одиниць.

Побутове обслуговування у соціальному підкомплексі СТК м. Тернополя представлено ательє, цехами, майстернями, перукарнями та іншими об'єктами. За 1993-98 рр. їх число зросло на 96 і становило 329 об'єктів. Вони надають більше 30 видів послуг. За даний проміжок часу найбільший приріст в галузевій структурі сфери послуг спостерігався у кількості перукарень, ательє по ремонту та індивідуальному пошиттю швейних, хутрових, шкіряних виробів, головних уборів текстильної галантереї і фотоательє, відповідно на 34, 24 та 10 одиниць (табл. 3.11.).

У галузевій структурі сфери послуг за 1998 р. найменш представленні об'єкти по ремонту та технічному обслуговуванню автомобілів. За 1993-98 рр. при збільшенні автомобілів, що перебувають у приватній власності, у 5-6 разів, число станцій технічного обслуговування автомобілів не змінилося і становило 4.

Таблиця 3.11.

Галузева структура сфери послуг

Сфери послуг	Роки	
	1993	1998
ремонт та індивідуальний пошив взуття	33	41
ремонт та індивідуальний пошив швейних хутряних, шкіряних уборів і виробів текстильної промисловості	23	47
ремонт та індивідуальний пошив і в'язка трикотажних виробів	5	6
ремонт радіо-, телеапаратури, побутових машин і приладів ремонт і виготовлення металічних виробів	93	101

ремонт і виготовлення меблів	1	1
хімчистки	7	8
ремонт і будівництво житла	5	4
ремонт і технічне обслуговування транспортних засобів	4	4
фотоательє	14	24
прачечні	14	25
лазні	2	2
перукарні	32	66
всього ательє	233	329

Аналіз побутового обслуговування СТК свідчить, що дана галузь у Тернополі має ще значні резерви. Це зумовлено зростаючою чисельністю населення міста, обласним статусом Тернополя, а також тим, що більшість спеціалістів, які забезпечують функціонування тих чи інших видів послуг, готуються місцевими навчальними закладами. Однак, у роботі сфери обслуговування є ряд недоліків: знижується якість наданих послуг, збільшується термін виконання замовлень, зменшується асортимент послуг, зростає їх вартість та інше. Розвиток цих негативних явищ пов'язаний із зменшенням коштів, що виділяються даній галузі, а також старінням обладнання яким укомплектовано об'єкти сфери послуг. Так, тільки за 1996-98 рр. фінансування сфери послуг скоротилося на 30%. Низькі заробітки, спричиняють відтік робочих кадрів з даної галузі. Для покращання функціонування сфери обслуговування потрібно: провести реконструкцію приміщень і здійснити технічне переоснащення галузі; вивчити попит міста та прилеглих територій на видовий склад послуг; сприяти залученню приватного капіталу; збільшити видовий склад послуг із використанням досягнень НТП; збільшити кількість об'єктів пов'язаних з ремонтом та технічним обслуговуванням автомобілів, ремонтом та будівництвом житла, з

хімічною чисткою та фарбуванням. Культурна сфера обслуговування представлена бібліотеками, клубними закладами, кінотеатрами, театрами, музеями та іншими об'єктами. За 1993-98 рр. спостерігалася тенденція зменшення кількості об'єктів у даній сфері. Незмінним залишилося число театрів, які представлені у Тернополі ляльковим та українським музично-драматичним театром ім. Т.Г.Шевченка. За даний проміжок часу число місць у театрах зменшилося на 70 і становило 760 місць. Тенденція до зменшення характерна і для кількості відвідувачів театрів, яка скоротилася за даний проміжок часу на 199 тис. осіб і становила 53 тис. осіб.

За 1993-98 рр. зменшилася кількість бібліотек на 19, клубних закладів на 16 та кінотеатрів на 17. Однак, книжковий фонд масових бібліотек міста зріс на 1083,5 тис. екземплярів. Зросла також кількість читачів на 10,5 тис. осіб, що зумовило незручності у функціонуванні бібліотек. Основною причиною цього є відсутність достатньої площі для забезпечення нормальної роботи міських бібліотек, які знаходяться у будинках, щовимагають капітального ремонту. Ця причина особливо характерна для бібліотеки ім. Затонського, яка є найбільшою науковою бібліотекою Тернополя. Будівництво її нового приміщення триває понад 10 років.

За даний проміжок часу зросла кількість музеїв яких нараховується два та кількість відвідувачів, число яких зросло на 30 тис. осіб.

Зменшення кількості закладів культури за 1993-98 рр. зумовлено зменшенням суми коштів, які виділяються бюджетом на культурну сферу тільки у 1998 р. ця сума становила 5 % від загальної суми коштів виділених на розвиток соціального підкомплексу Тернополя. Дані кошти неспроможні забезпечити нормальне функціонування об'єктів культурної сфери міста, що погіршує роботу даної сфери та частково задовольняє потреби тернополян.

Сфера спорту у Тернополі розвинута добре. Цьому сприяє наявність місцевих професійних кадрів, які готуються на факультеті фізичного виховання Тернопільського державного педагогічного університету.

Особливо набули розвитку такі види спорту: футбол, волейбол, вільна та греко-римська боротьба, біатлон, лижні гонки, легка атлетика та інші. У Тернополі функціонує більше 50 спеціалізованих споруд, з них 37 стадіонів. Міський стадіон обладнаний сидячими місцями, кількість яких становить 8 тис. місць. На базі стадіону утворено спортивний комплекс функціональна спеціалізація якого пов'язана з футболом, легкою атлетикою. Подібний спортивний комплекс функціонує при ВАТ «Ватра». Тут створено усі умови для занять волейболом, тенісом, плаванням та іншими видами спорту. Крім даного басейну в місті розміщено ще два критих басейни, потужність яких становить 300-350 осіб в день. Потужні спортивні комплекси розташовані при всіх вищих навчальних закладах міста, що дозволяє молоді приймати активну участь у заняттях різних спортивних секцій, які функціонують при даних спорудах.

До спортивної сфери міста також відносяться дві спортивні бази, які розташовані поблизу Тернополя у с. Великі Гаї та с. Пронятин. Спеціалізації цих баз пов'язана з лижним спортом та футболом.

Проаналізувавши розвиток соціального підкомплексу за 1993-98 рр. ми встановили, що соціальна сфера зазнали впливу економічної кризи внаслідок чого спостерігається скорочення виробничих потужностей та ПВП, що зумовлює погіршення виконання основного завдання – задовільнення матеріальних, духовних та соціальних потреб людини. Однак, попри негативні тенденції, які намітилися у функціонуванні соціального підкомплексу потенціал його господарства залишається значним, який при усуненні причин, що гальмують розвитку сфери та вдосконаленні структури спроможний покращити його роботу.

3.5. Виробничо-інфраструктурний підкомплекс

Виробничо-інфраструктурний підкомплекс – це сукупність галузей господарства, які здійснюють обслуговування виробничого процесу промислових підприємств. Галузі виробничої інфраструктури являють собою самостійні виробництва, функціонування яких впливає на ефективність господарства. Галузі виробничої інфраструктури забезпечують економію при нарощуванні та ефективному використанні виробничого потенціалу шляхом створення сприятливих матеріально-технічних умов. Виробнича інфраструктура включає елементи господарства, які реалізують зв'язки в матеріальному виробництві та забезпечують рух потоків його продукції до невиробничої сфери [18]. До виробничої інфраструктури Голіков А.П. відносить:

- 1) транспорт, зв'язок, складське господарство, матеріально-технічне постачання;
- 2) інженерні споруди та пристрої в тому числі іригаційні системи;
- 3) інженерні комунікації та мережі, серед них — лінії електропередач, нафто- і газопроводи, теплотраси, водогони, телефонні лінії тощо [18].

У виробничій інфраструктурі СТК м. Тернополя особливе місце посідає транспорт, який представлений залізничним, автомобільним, авіаційним, трубопровідним видами.

На базі залізничного транспорту утворено Тернопільське підприємство по перевезенню вантажів і пасажирів Львівської залізниці. За 1993-98 рр. використання потужностей даного підприємства зменшилося по всіх показниках (табл. 3.12.). Так, загальний обсяг відправлених вантажів підприємством зменшився на 69,4 %, середньодобове вивантаження вагонів — на 73,1 %, середньодобова продуктивність локомотивів — на 26,8 %. Даний процес негативно вплинув на середньодобову продуктивність вагонів, яка погіршилася на 1622 т / км нетто і становила 2625 т / км нетто, а також на середній час обороту вантажних вагонів, яка зросла на 0,6 і становила 1,84

доби. Середній простій вагона під однією вантажною операцією за даний проміжок часу зріс на 3,5 год. і становив 15,34 год.

Таблиця 3.12.

Основні показники роботи Тернопільського підприємства
по перевезенню вантажів і пасажирів Львівської залізницею

	одиниця виміру	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Загальний обсяг відправлених вантажів	тис. тонн	6964,9	5166,9	5117	3202,8	2520	2131,2
Середньодобове вивантаження вагонів	тис. тонн	531	476	396	262	190	143
Середньодобова продуктивність локомотивів	т/км брутто	452	398	359,9	362,4	325,1	331

З розвитком залізничного вантажного транспорту пов'язано будівництво системи залізничних під'їздів до підприємств та залізничних колій на їх території. Довжина залізничних колій виробничої інфраструктури за 1993-98 рр. зменшилася на 1,5 км. і становила 9,3 км. Даними залізничними шляхами забезпеченні найбільші виробничі підприємства СТК Тернополя: ВАТ «Комбайновий завод», ЗАТ «Завод будівельних конструкцій», ВАТ «Тернопільфарфор», ВАТ «Текстерно», завод «Сатурн», ВАТ «Ватра». Окремі з цих підприємств, наприклад ВАТ «Ватра», утримують локомотиви, які здійснюють перевезення вантажів на території підприємств. Інші підприємства орендують для цих робіт локомотиви на місцевому депо.

Аналіз показників залізничного транспорту свідчить, що він має значні потужності з допомогою яких забезпечуються міські та міжміські перевезення вантажів. Однак, потужності обладнання та рухомого складу Тернопільського

підприємства по перевезенню вантажів і пасажирів Львівської залізниці використовується частково, що приводить до простоювання та їх старіння.

Набув розвитку у Тернополі вантажний автомобільний транспорт. Тут нараховується 12 автомобільних підприємств (АТП), які забезпечують перевезення вантажів по місту та за його межами. Обслуговуванням АТП займаються 4 автобази. За 1993-98 рр. загальна чисельність автопарку АТП міста скоротилася на 1617 автомобілів і становила 6959 автомобілів. Основну частину автопарку у 1998 році складали автомобілі, які перебували в експлуатації з моменту випуску від 5 і більше 10 років. Частка таких автомобілів становила 55 % загальної кількості автопарку міста (рис. 3.10.).

За 1993-98 рр. спостерігалось старіння рухомого складу автопарку, внаслідок чого на 12,9 % зменшилася частка автомобілів віком до 3 років та зросла на 12,3 % частка автомобілів віком більше 10 років. У 1998 році 54,4 % рухомого складу автопарку складали автомобілі віком від 8,1 та більше 10 років. Зменшення кількості та старіння автопарку АТП Тернополя зумовлено відсутністю можливості купівлі необхідної кількості автомобілів. Ця причина зумовлена зниженням купівельної спроможності АТП та підвищенням вартості автомобілів, які виробляються за кордоном. Скорочення терміну експлуатації автомобілів зумовлено погіршенням функціонування авторемонтних підприємств міста, що спричинено відсутністю необхідною кількості деталей, їх низькою якістю, а також поганим станом дорожнього покриття вулиць Тернополя.

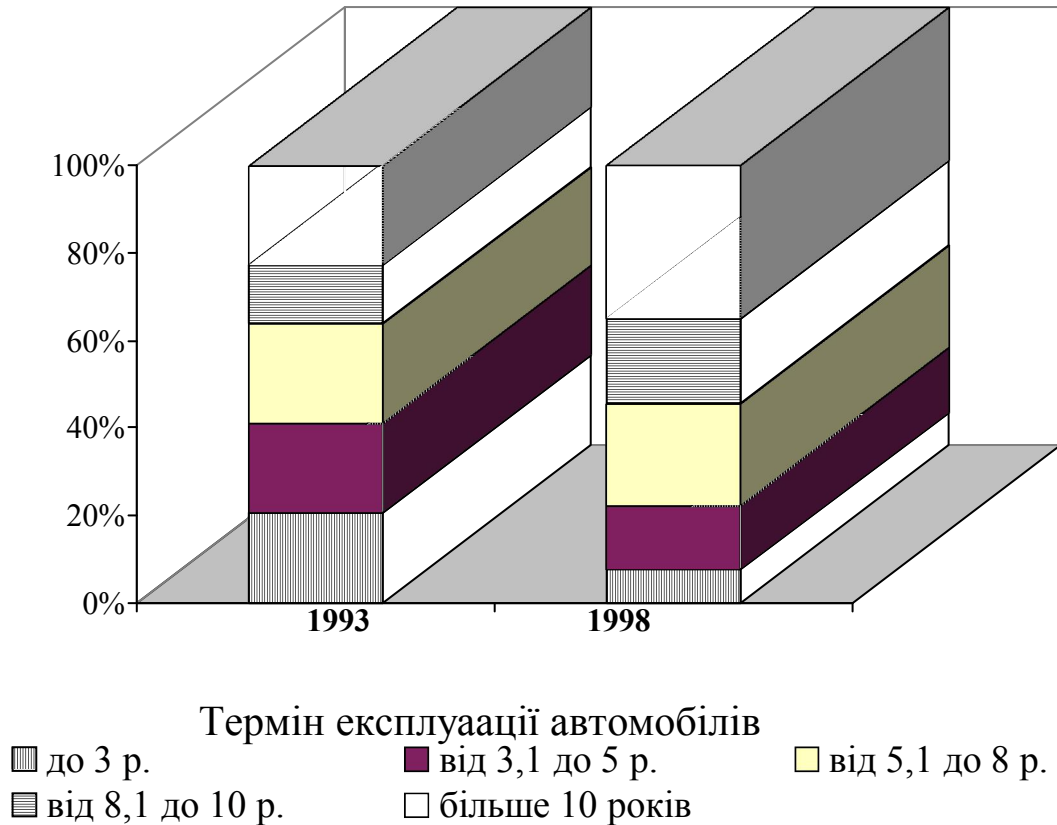

Рис. 3.10. Структурний склад автомобільного парку АТП м. Тернополя (у % до загальної кількості)

Аналіз стану автомобільного парку АТП міста свідчить, що зменшується кількість автомашин та термін їх експлуатації. Однак, попри негативні тенденції у розвитку автомобільного господарства його потенціал залишається значним який на сьогоднішній день забезпечує перевезення вантажів у місті та за його межами. Для покращання роботи автомобільного парку м. Тернополя необхідно:

- налагодити постачання АТП необхідними запчастинами та вузлами іноземного виробництва;
- зменшити частку автомобілів іноземного виробництва та замінити їх у вітчизняними аналогами;
- покращити дорожнє покриття вулиць міста.

У Тернополі представлений також авіаційний транспорт, проте він не набув належного розвитку і на сьогоднішній день практично не функціонує. Це зумовлено тим, що для його розвитку потрібні значні кошти, які не в змозі виділити міський бюджет.

Для подальшого розвитку авіаційного транспорту необхідно реконструювати міський аеропорт, а саме, перебудувати літню смугу, яку потрібно подовжити та укріпити її фундамент, технічно переобладнати його допоміжні та обслуговуючі підрозділи.

Проведення реконструкції місцевого аеропорту мало б значний вплив на розвиток виробничо-інфраструктурного підкомплексу та всього СТК в цілому. Вигідне географічне положення міста сприяє використанню даного аеропорту, як дозাপравочної бази на шляху літаків із Азії у Європу. В наслідок цього значно зросла б роль транспортного вузла Тернополя.

У транспортному господарстві Тернополя представлено трубопровідний транспорт. Даний вид транспорту пов'язаний з транспортуванням нафти та газу з Росії, Туркменії у Західну Європу. Трубопроводи безпосередньо не проходять через територію міста, а поблизу його границь. Так, у селі Березовиця знаходиться газорозподільча станція, через яку транспортується газ для виробних і соціальних потреб міста. Наявність газопроводів та нафтопроводів має велике значення для розвитку СТК м. Тернополя, оскільки не тільки забезпечуються потреби міста у газі, але поповнюється міська казна.

За 1993-98 рр. загальна довжина одинарних трубопроводів виробничого призначення не змінилася і становила 28,6 км. Каналізаційні стічні відходи виробничих підприємств транспортуються до очисних споруд, потужність яких становить 45 тис. м³.

Промислові підприємства забезпечуються тепловою енергією, яку виробляють 23% міських та 4 виробничі котельні. Такими котельними забезпечені наступні підприємства: ВАТ «Ватра», ВАТ «Текстерно», ВАТ

«Комбайновий завод», завод «Сатурн». Потужності виробничих котелень частково використовуються для опалення житлового сектора прилеглих територій.

Наступним видом послуг виробничої інфраструктури є телефонний та радіозв'язок між підприємствами міста і на їх території. Розвиток цього виду виробничої інфраструктури забезпечує швидку передачу інформації та полегшує організацію їх виробничих циклів, що зумовлює ріст економічного ефекту.

Підрозділом виробничої інфраструктури є інституційна інфраструктура, яку утворюють галузі та сфери діяльності, що здійснюють регулювання економіки. До їх структури входять економічний відділ міської ради та об'єкти кредитно-фінансової сфери.

Інженерні споруди у природній підсистемі міста представлені широкою різноманітністю. До них належать очисні споруди на лівому березі р. Серет. Вони становлять найбільшу економічну небезпеку на території міста.

Найбільшу частку інженерних споруд становлять мости яких у місті нараховується 9 штук. З них тільки 1 залізничний. Він з'єднує "Центральний" масив з масивом "Новий світ". Цей міст у своїй основі має два тунелі для поїзду автомобілів. Решта мостів — автомобільні. Шість з них з'єднують центр міста з масивами "Східний", "Сонячний", "Новий світ". Два наступні мости розташовані на південному і західному виїздах з міста, у природних долинах, де є важливі транспортні розв'язки на шляхах до Чернівців та Стрию.

Майже всі інженерні споруди молоді за віком. Найстаріші транспортний міст — залізничний. Всі мости перебувають у задовільному стані.

Значення інженерних споруд важко переоцінити. Вони з'єднують міські транспортні шляхи у суцільну дорожньо-транспортну систему, що гарантує стабільне пересування товарів, послуг і населення по території міста.

Аналіз виробничо-інфраструктурного підкомплексу свідчить, що за 1993-98 рр. у його господарстві намітилися негативні тенденції, однак його потенціал забезпечує функціонування виробничого підкомплексу міста.

3.6. Організаційно-управлінський підкомплекс

Основною властивістю СТК – є керованість процесами, які відбуваються у ньому. За даною властивістю СТК відрізняється від усіх інших географічних об'єктів. Керівництво процесами, які відбуваються у СТК міста здійснює організаційно-управлінський підкомплекс. Організаційно-управлінський підкомплекс – це один із найважливіших підкомплексів у структурі СТК міста. Цей підкомплекс здійснює управління процесами, які відбуваються у демографічному, виробничо-територіальному, соціальному, виробничо-інфраструктурному підкомплексах СТК м. Тернополя. Управління СТК міста – складний процес. Складність його зумовлена тісними взаємозв'язками та взаємозалежністю його підкомплексів. Зміни, які відбуваються в одному із підкомплексів зумовлюють переміни в інших. Ці та інші обставини вимагають від управлінських структур вивірених рішень, які передбачали б наслідки їх виконання для інших структурних елементів СТК міста. У зв'язку із складністю процесу управління, відсутністю досконалої структури управління, чіткого розподілу повноважень, які повинні виконувати виконавчі органи Верховна Рада у 1997 році прийняла закон «Про місцеве самоврядування в Україні». Згідно статті 5 цього закону управління у місті здійснюють територіальні громади, міська рада, міський голова, органи самоорганізації населення.

Міська рада та міський голова – органи місцевого самоврядування, що періодично вибираються територіальною громадою міста і є представниками її інтересів (рис. 3.11.).

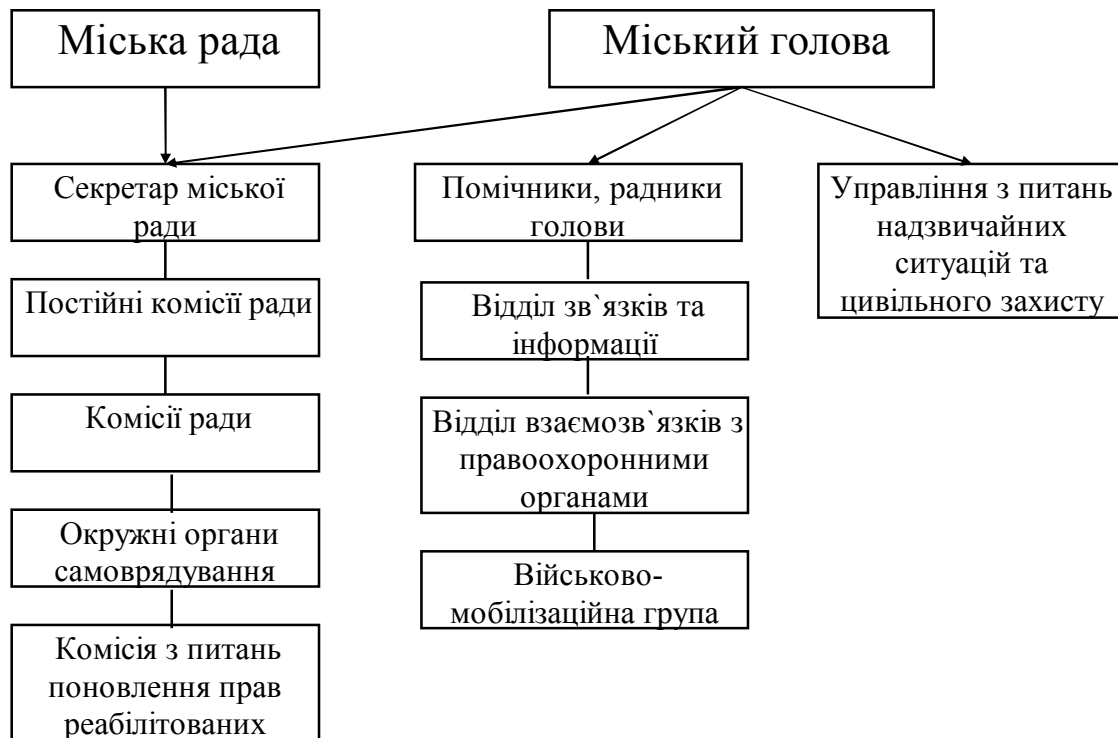

Рис. 3.11. Законодавчі та допоміжні відділи міської ради

Міська рада – орган місцевого самоврядування, що представляє територіальну громаду та здійснює від її імені та в її інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України та її законами.¹ Міська рада складається з депутатів, які обираються населенням міста на термін 4 роки. Вона здійснює управління та контроль за усіма процесами, які відбуваються у місті через органи виконавчої, законодавчої і судової влади, які вона утворює.

Виконавчі органи Тернопільської міської ради представлені виконавчим комітетом, управліннями, відділами та іншими органами управління. Кількісний склад виконавчого комітету визначається міською радою, а персональний склад затверджується радою за пропозицією міського голови (рис. 3.12.). До складу виконавчого комітету м. Тернополя входять міський голова, який здійснює керівництво ним, заступники міського голови з

¹ Стаття 10 закону «Про місцеве самоврядування в Україні» / Вісник Верховної Ради № 24, 1997, С.383

питань діяльності виконавчих органів влади, керуючий справами виконавчого комітету, а також керівники відділів, управлінь та інших виконавчих органів, інші особи. У структурі міської ради Тернополя керуючий справами виконавчого комітету здійснює управління загальним, фінансово-господарським, юридичним відділом, а також відділами: програмування та комп'ютерних технологій, звернень громадян, кадрів, реєстрації актів громадянського стану, міського архіву. Вище перелічені відділи здійснюють організаційне, правове, інформаційне, аналітичне, матеріально-технічне забезпечення діяльності міської ради, її органів, депутатів, а також сприяють здійсненню відповідною радою взаємодії і зв'язків з територіальною громадою, органами та посадовими особами місцевого самоврядування. Виконавчий комітет здійснює попередній розгляд місцевих програм соціально-господарського та культурного розвитку, питань житлово-комунального господарства, архітектури та містобудування, промисловості, цільових програм з інших питань.

Заступники міського голови Тернополя координують діяльність виконавчих органів влади з гуманітарних, економічних питань, питань житлово-комунального господарства, архітектури і містобудування, промисловості.

Управління економіки здійснює підготовку програми соціально-економічного розвитку міста і тим самим забезпечує збалансований економічний і соціальний його розвиток. Складає баланс трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, розглядає плани використання місцевих природних ресурсів. Збирає та надає необхідну інформацію і на основі якої вносить пропозиції до програми соціально-економічного розвитку міста.

Фінансовий відділ складає проект місцевого бюджету та забезпечує його виконання. Щоквартально подає міській раді звіти про хід та результати виконання бюджету, здійснює аналіз фінансових показників та вносить пропозиції щодо складання бюджету. Встановлює тарифи на оплату

побутових, комунальних, транспортних та інших послуг, погоджує їх з підприємствами, установами, організаціями. Крім цього здійснює фінансування видатків з місцевого бюджету, проводить розподіл його коштів між галузями господарства. Делеговані повноваження фінансового відділу полягають у контролі за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету, цін та тарифів.

Міський центр зайнятості здійснює облік кількості безробітних шляхом реєстрації їх на біржі праці, а також вивчає попит ринку праці. У відповідності до попиту на ринку праці організуються безплатні курси, де безробітні набувають нові спеціальності. Крім цього, центр зайнятості виплачує допомоги безробітним і видає довідки для одержання субсидій.

Управління соціального захисту здійснює вирішення питань про подання допомоги та забезпечення заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов для пільгових категорій населення (інвалідів, ветеранів війни, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, багатодітних сімей та інші), організацію для малозабезпечених громадян похилого віку, інвалідів будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безплатного харчування. Крім цього, управління готує територіальні програми зайнятості та заходів щодо соціального захисту різних груп населення від безробіття, а також організовує їх виконання, реєструє місцеві благодійні організації і фонди, інші неприбуткові організації.

Виконавчі органи, які перебувають під керівництвом заступника міського голови з питань житлово-комунального господарства складають: управління житлово-комунального господарства, відділи для надання населенню субсидій, квартирної обліку, охорони навколишнього середовища та промислової екології, охорони праці, адміністративної комісії, бюро по обліку житла та технічної інвентаризації.

Управління житлово-комунального господарства у своїй роботі опирається на виконавчі підрозділи, які представляють 14 державних мікрорайонів. Вони є єдиними виконавчими органами, які здійснюють виконання рішень інших управлінь відділів організаційно-управлінського підкомплексу СТК Тернополя стосовно міського самоврядування. Житлово-комунальне управління встановлює зручний для населення режим роботи своїх об'єктів, та об'єктів побутового, торгового обслуговування, транспорту і зв'язку забезпечує їх належне утримання та ефективність експлуатації, необхідний рівень та якість послуг населення. Крім цього управління здійснює забезпечення соціально-культурних закладів, а також населення паливом, електроенергією, вирішує питання їх водопостачання, відведення та очищення стічних вод. Виконує функцію благоустрою території міста, збирання, утилізацію та знешкодження побутових відходів та інше.

Управління містобудування та архітектури, відділ по земельним ресурсам та КП фірма «Тернопільбудінвестзамовник» — це виконавчі органи, які очолює заступник міського голови з питань архітектури та містобудування.

Управління містобудування та архітектури займається організацією та будівництвом, реконструкцією та ремонтом об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, житлових будинків, а також шляхів місцевого значення. Підготовку і внесення на розгляд міської ради пропозицій до планів і програм будівництва, а також шляхів їх виконання із залученням підприємств, установ, організацій різних форм власності.

У роботі даного управління є ряд недоліків, які проявляються в погіршенні естетичного вигляду міста. Це в першу чергу пов'язано з непродуманим розташуванням кіосків та приватних магазинів і відсутності загальних вимог до оформлення їх фасадів, реклами.

Відділ по земельних ресурсах вирішує питання регулювання земельних відносин у місті, затверджує ставки земельного податку, вирішує питання про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів та розмірів

плати за їх користування. Крім цього відділ приймає рішення про організацію території і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, що підлягає особливій охороні та інше.

Управління промисловості та енергозабезпечення здійснює управління тільки тими підприємствами, які відносяться до комунальної власності міста. Такими підприємствами є «Тернопіль газ», «Тернопіль комуненерго», «Тернопільенерго», «Тернопільводоканал». Дане управління здійснює розгляд проектів планів підприємств і організацій, вносить свої зауваження і пропозиції, а також контролює їх виконання. Крім цього, управління вносить пропозиції щодо розміщення, спеціалізації підприємств незалежно від форм власності, надає необхідні показники для підготовки соціально-економічних звітів міській раді та інше. Однак, управління промисловості та енергозабезпечення не здійснює управління виробничими підприємствами безпосередньо.

До виконавчих органів влади відноситься муніципальне управління внутрішніх справ, яке фінансується з місцевого бюджету. Міська рада приймає участь в управлінні УВС міста, затверджуючи та звільняючи керівників та дільничних інспекторів міліції. Муніципальна міліція здійснює охорону громадського порядку на території Тернополя, а також звітує про виконання роботи на сесіях міської ради.

Важливу роль відіграє в управлінні міста державний фонд майна, який регулює процес приватизації державного майна. Його функціонування пов'язане із встановленням фактичної вартості об'єктів, визначення доцільності їх продажі. Робота фонду безпосередньо проводиться при погодженні із міською радою та міським головою.

Структура організаційно-управлінського підкомплексу СТК м. Тернополя відповідає закону «Про місцеве самоврядування в Україні». Структурний склад підкомплексу дозволяє здійснювати чітке управління процесами, які відбуваються у його підкомплексах. Однак поряд з позитивними рисами даний підкомплекс має свої недоліки. В першу чергу це пов'язано з відсутністю на 1.04.99 р. положення про органи місцевого

самоврядування, де було б чітко визначено їх повноваження. Відсутність даного положення гальмує розвиток органів місцевого самоврядування та зумовлює непорозуміння з іншими структурними елементами структури управління.

Наступним болючим аспектом міського управління є його бюджет. На нашу думку принцип формування місцевого бюджету зверху зумовлює поглиблення кризи у якій перебувають підкомплекси СТК міста. Для формується міського бюджету необхідно використати зарубіжний досвід, коли він утворюється за рахунок місцевих податків, платежів, які здійснюють населення, підприємства, установи, організації, що розташовані на території Тернополя.

Як ми зазначали попередньо, потрібно надати більше повноважень міському голові, які б дозволили йому здійснювати самостійне управління окремими процесами у СТК міста. Необхідно більше уваги приділити розвитку справ у соціальному та рекреаційному господарстві міста. Для цього перспективним відділам спорту, культури, фінансів надати статусу управлінь. Крім цього для розвитку СТК Тернополя було б перспективним утворити управління, яке займалося рекреаційними господарствами міста, що має потужний потенціал для розвитку відповідних галузей господарства.

Наступним недоліком організаційно-управлінського підкомплексу є відсутність у структурі міської ради управління сферою послуг. За аналізом розвитку соціального підкомплексу міста саме ця галузь господарства має значний потенціал та окремі позитивні тенденції розвитку. Внаслідок організації безпосереднього управління цією галуззю господарства її розвиток у майбутньому мав би значний потенціал і сприяв би виходу СТК міста з економічної кризи. За рахунок розвитку сфери послуг можна пом'якшити навантаження на ринок праці міста.

РОЗДІЛ 4

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

4.1. Територіально-функціональна структура суспільно-територіального комплексу

Територіальна структура СТК м. Тернополя зумовлена історичним розвитком міста, а також природними, демографічними, соціальними, виробничими та іншими чинниками. Визначення елементів територіальної структури СТК міста безпосередньо пов'язане з дослідженнями територіальної структури його підкомплексів: демографічного, виробничого, соціального, виробничо-інфраструктурного, організаційно-управлінського. Особливості територіальної структури кожного підкомплексу зокрема зумовили її загальний характер та відмінності всередині СТК Тернополя. Однак, на нашу думку, для визначення територіальної структури СТК Тернополя достатньо дослідити територіальну структуру демографічного, виробничого, соціального та організаційно-управлінського підкомплексів, які акумулюють в собі характерні риси його територіального зосередження.

Територія міста заселена нерівномірно (рис. 4.1.). Найбільша чисельність населення спостерігалася на 01.01.98 р. на території мікрорайону №12, де проживало 25577 осіб. Така концентрація населення у цій частині міста зумовлена сучасною особливістю її забудови. В житловому масиві цього району переважають дев'яти поверхові будинки в яких проживає по 150-200 сімей. Значна чисельність мешканців зосереджена у мікрорайонах №1, №2, №5, №9 та №10. Середня чисельність населення на території цих мікрорайонів становила 20587,8 осіб. Житловий фонд в межах цих мікрорайонів аналогічний мікрорайону №12. Разом з тим, на формування чисельності мешканців, які проживають в районах, що обслуговують дані

мікрорайони впливають ряд інших чинників. Так, на території мікрорайон №1 відсутні промислові підприємства, тут високий рівень концентрації об'єктів соціальної інфраструктури.

Чинником, що сприяв порівняно вищій концентрації населення на території, яку обслуговують мікрорайони №2, №5, №9, №10 є їх територіальна близькість до промислової зони Тернополя, тобто до місць прикладання праці.

Україна. Тернопіль.

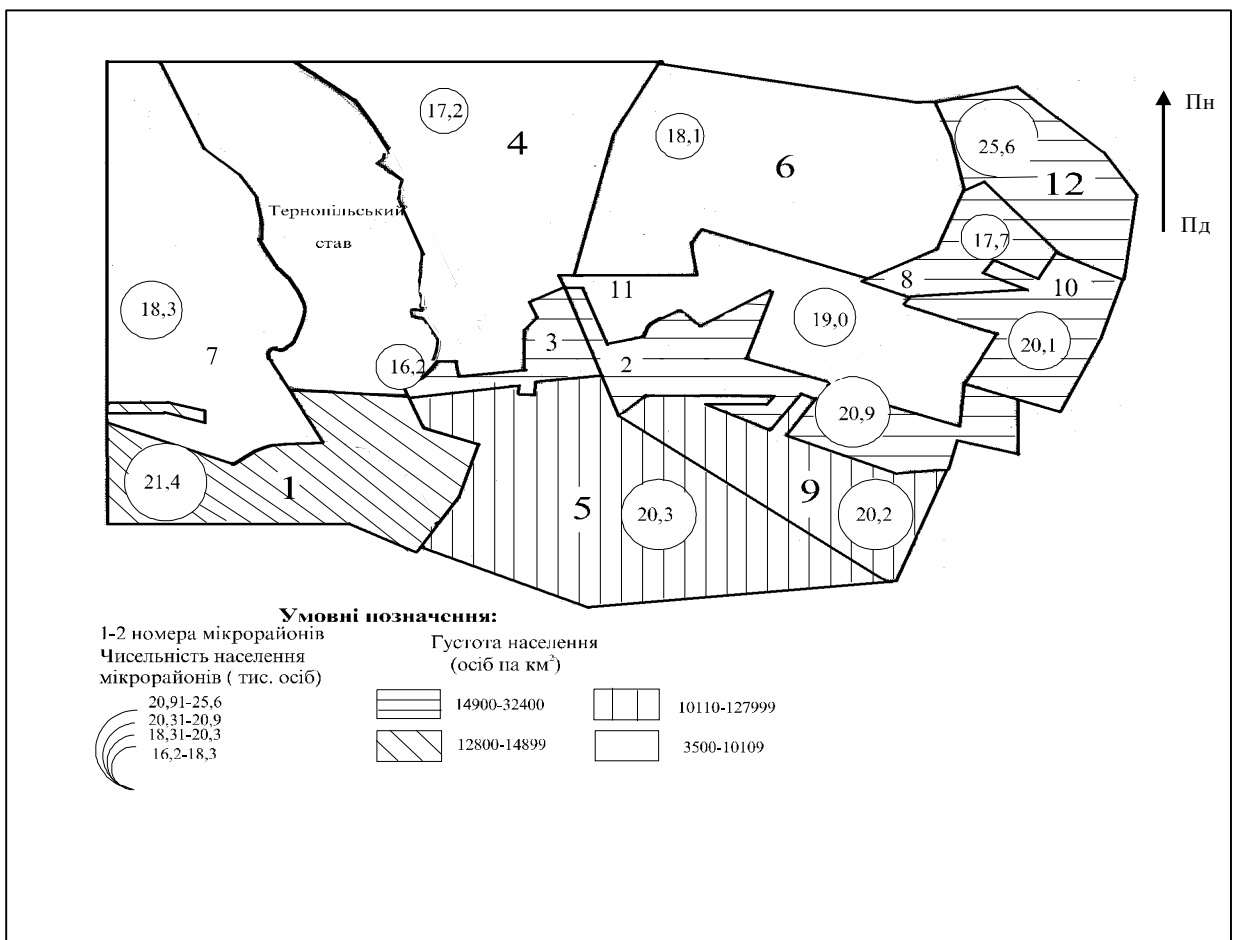

Рис. 4.1. Населення (складено за даними Тернопільського статистичного управління, 1997р.)

Найнижча чисельність мешканців проживає на території мікрорайонів №3, №4, №6, №7, №8 та №11. В середньому вона становила 17764,2 осіб. Причинами, які зумовили тут порівняно меншу чисельність мешканців є:

історично сформований тип забудови одно- і двоповерховими житловими будівлями; значна кількість будинків, які мають адміністративне призначення (територія мікрорайонів №3, №4); велика кількість приватних житлових будинків з присадибними ділянками; незначна кількість чотирьох і п'ятиповерхових житлових будинків (мікрорайон № 7); насиченість території промисловими підприємствами, які мають значні площу (мікрорайони №6, №8).

За густотою населення у місті можна виділити чотири типи територій: з найвищим, високим, середнім та низьким їх показником (див. рис. 4.1.). До територій з найвищим показником густоти населення відносяться мікрорайони №3, №8 та №10. Найвище значення показника густоти населення спостерігалось на території мікрорайону №3 і становило 32,4 тис.чол./км². Величини даного показника для мікрорайонів №8 та №10 відповідно становили 25,3 тис.чол./км² та 28,7 тис.чол./км². Це зумовлено в першу чергу їх невеликими розмірами. Так, території, які обслуговують мікрорайони №8 і №10 становлять 0,7 км², а мікрорайону №3 – 0,5 км².

Високий показник густоти населення характерний для територій, які обслуговують мікрорайони №1, №2 та №12 (відповідно 14,9; 14,7; 17,1 тис.чол./км²). Середня густина населення у межах вище зазначених мікрорайонів – 15,6 тис.чол./км². Величина показника густоти населення на території цих мікрорайонів зумовлена, перш за все, найбільшою серед інших мікрорайонів міста чисельністю мешканців, яка відповідно становила 21363, 20912 та 25577 осіб.

Середній показник густоти населення спостерігається на території мікрорайонів №4 та №9. Найбільша величина даного показника склалася на території мікрорайону №9 і становила 12,6 тис.чол./км². Для мікрорайону №4 густина населення – 10,1 тис.чол./км².

Низький показник густоти населення характерний для територій міста, які обслуговують мікрорайони №5, №6, №7 та №11. Відповідно густина

населення для даних територій була: 5,8 тис.чол./км²; 3,9 тис.чол./км²; 3,5 тис.чол./км²; 5,0 тис.чол./км².

На основі проаналізованих показників щільності населення на території Тернополя можна виділити чотири зони концентрації населення: центрально-східну, південно-західну, північно-західну та південну, які виступають елементами територіальної структури демографічного підкомплексу міста.

Територіальна структура виробничого підкомплексу СТК м. Тернополя відображає, рівень промислового розвитку території, що визначається відношенням кількості ПВП (на 1.01.98) на одиницю площі. За даним показником місто можна розділити на території з високою, середньою, низькою та надто низькою величиною (рис. 4. 2.).

Україна. Тернопіль.

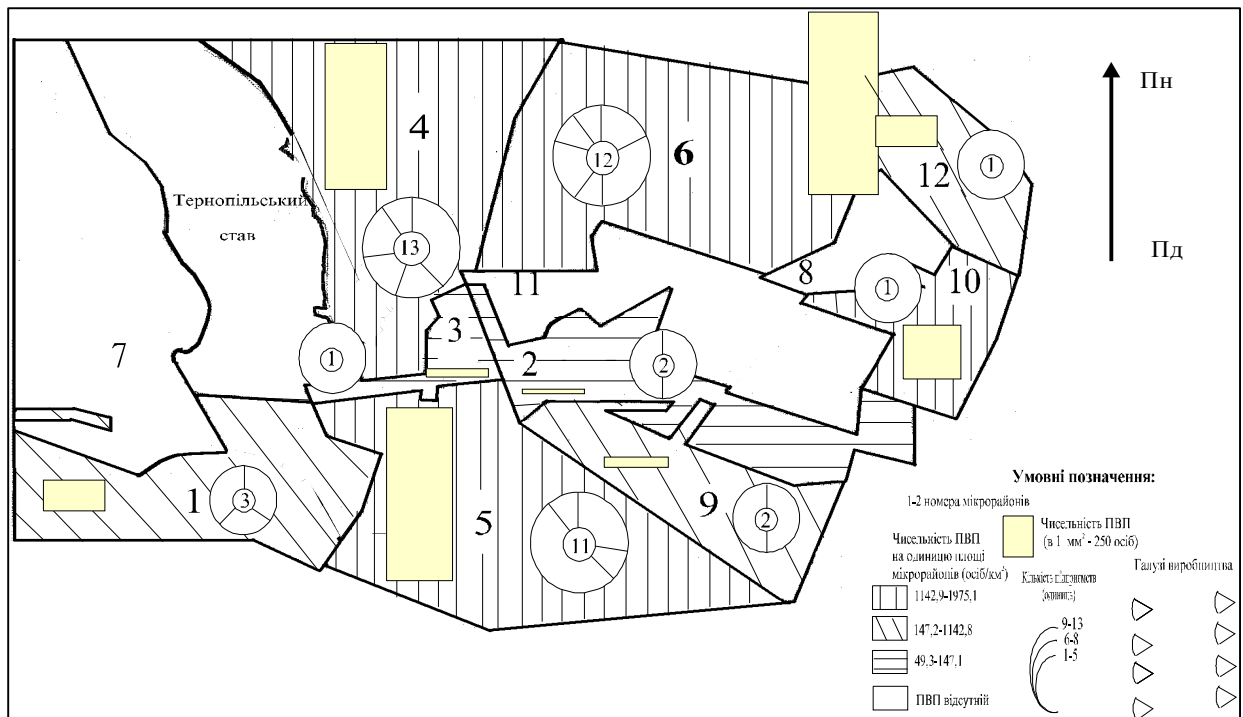

Рис. 4.2. Рівень промислового розвитку (складено за даними Тернопільського статистичного управління, 1997 р.)

До території з високим рівнем промислового розвитку відносяться території мікрорайонів №4, №5, №6 та №10, для яких даний показник

становив: 1791,8; 1142,9; 1149,4 та 1975,7 роб. місць/км². Величина показника рівня промислового розвитку зумовлена найбільшою кількістю робочих місць, які надають підприємства, що розташовані на території цих мікрорайонів. Даними підприємствами є: ВАТ «Комбайновий завод» (1639 робочих місць), ВАТ «Ватра» (3145 робочих місць), ВАТ «Тернопільфарфор» (1073 робочих місць), ВО «Оріон» (1383 робочих місць). Процентна частка ПВП даних територій мікрорайонів становить 88,4% загальної кількості ПВП міста.

До території з середнім рівнем промислового розвитку відноситься територія мікрорайону №1, №3, №9 та №12, показники якого відповідно становили: 147,2; 310; 166,9; та 416,7 роб. місць/ км².

До території з низьким рівнем промислового розвитку відносяться територія мікрорайону №2, величина якого становила 49,3 роб. місць/ км². Низький показник рівня промислового розвитку для даної території зумовлений найменшою кількістю робочих місць (69) та значною площею (1,4 км²). Низький показник рівня промислового розвитку для даних території зумовлений значною їх площею та невеликою кількістю ПВП.

На основі аналізу показників рівня промислового розвитку території у міста можна виділити наступні промислові ареали: північний, східний та південний. Визначені нами промислові ареали фактично відображають територіальну структуру виробничого підкомплексу СТК Тернополя.

Північний промисловий ареал утворюють території мікрорайонів №4 та №6. Середній рівень промислового розвитку ареалу становить 1470,6 роб. місць/км². На нашу думку, північний промисловий ареал – є промисловим ядром Тернополя, оскільки тут сконцентровано 54% промислових підприємств міста. Так, на території мікрорайону №4 розташована найбільша кількість (13) промислових підприємств, 6 з яких відносяться до машинобудування і металообробки: ВАТ «Комбайновий завод», ВАТ електромеханічний завод «Темза», ВАТ «Оргоснастика», СП

експериментальний завод, РМК облспоживспілки та ВАТ «Січ». Легка промисловість тут представлена ВАТ «Тернопільська швейна фірма», а будівельна — СП Завод залізобетонних будівельних конструкцій та комбінатом «Будіндустрія». ТОВ «Техо» та ВАТ «Опілля» відносяться до харчової промисловості. На території мікрорайону №4 розташоване підприємство лісової і деревообробної промисловості – ЗАТ меблева фабрика «Тернопіль».

На території мікрорайон №6 розташовано 12 підприємств, які представляють легку, будівельну, машинобудівну і металообробну, скляну і фарфоро-фаянсову, харчову та медичну промисловість. Найбільша частка (33,2 %) промислових підприємств, припадає на легку промисловість. Дана галузь представлена ВАТ «Текстерно», ВАТ швейна фірма, ВАТ «Подоланка» та ВАТ «Вінітекс». Підприємства будівельної промисловості представлені ЗАТ «Тернопільський завод ЗБК», ВАТ «Тернопільбуддеталь» та промбазою «Тернопільбуддеталь» ЛТД. До машинобудування і металообробки відносяться ВАТ «Авторемзавод» та ДП «Техсервіс». Частка підприємств фарфоро-фаянсової, харчової та медичної промисловості становить майже 30% загальної кількості підприємств. Дані галузі промисловості відповідно представлені: ВАТ «Тернопільфарфор», заводом «Продтовари» та ВАТ «Фармфабрика».

Промислову основу північного промислового ареалу утворюють підприємства машинобудування і металообробки, будівельної та легкої промисловості. Частка підприємств зазначених галузей відповідно становила 23% та по 14% загальної кількості промислового потенціалу північного ареалу.

Південний промисловий ареал утворюють території мікрорайонів №1, №2, №3, №5 та №9. Середній рівень промислового розвитку ареалу становив 428 роб. місць/км². Південний промисловий ареал являє собою промислово розвинуту частину Тернополя. Тут розташовано 18 промислових підприємств.

На території мікрорайону №1 розміщені промислові підприємства, які відносяться до будівельної, харчової та медичної галузі промисловості; а саме : ВАТ «Тернопільхліб», ВАТ завод будматеріалів «Керамік» та протезно-ортопедичне підприємство. На території мікрорайону №2 знаходяться два промислових підприємства, які представляють харчову та поліграфічну промисловості: ВО «Харчпром» та обласна друкарня «Поліграф». На території мікрорайону №9 розміщені підприємства машинобудівної і металообробної промисловості (завод засобів механізації) та будівельної (ВАТ «Тернопільський кар'єр») галузей. На території мікрорайон №5 розміщено 11 промислових підприємств. Серед них підприємства харчової промисловості: ТОВ «Товтри», ВАТ «Кондитерська фабрика», завод безалкогольних напитків, ВАТ маслосирбаза «Галичина», ВАТ «Тернопільмолоко», комбінат хлібопродуктів. Підприємства машинобудівної і металообробної промисловості представлені ВАТ «Ватра», ЗАТ «Торгтехніка» та РМЗ «Елеваторзернопром». Крім цього, на території мікрорайону розташовані підприємства лісової і деревообробної та поліграфічної промисловості: деревообробний комбінат та видавництво «Збруч».

Південний промисловий ареал в основному представлений підприємствами харчової промисловості та промисловості машинобудування і металообробки, які в сукупності становлять 66% всіх підприємств розміщених на даній території.

Проаналізувавши просторове розміщення промислових підприємств виробничого підкомплексу треба відзначити те, що вони розташовані на території міста розпорошено. Між підприємствами навіть однієї галузі відсутні технологічні зв'язки, що зумовили «вільне» їх розташування у межах міста. Ця особливість територіального розташування підприємств стала наслідком недоробок, які були допущені в минулому при плануванні промислового розвитку міста. В той час основним завданням було створення

робочих місць для працевлаштування значної кількості незайнятого населення міста.

У Тернополі, також, виділяються території, на яких відсутні промислові підприємства. Ці території формують північно-західний та центральний ареал. Північно-західний ареал співпадає з територією мікрорайону №7, а центральний ареал утворюють території мікрорайонів №8 та №11.

Територіальну структуру соціального підкомплексу утворюють об'єкти торгівлі і громадського харчування, побутового обслуговування, медичної, освітньої, культурної та духовної сфери (рис.4. 3.).

До територій з високим рівнем забезпечення об'єктами соціального підкомплексу відноситься територія мікрорайону № 3, де їх налічується 62. З даної кількості 64,5% є об'єктами торгівлі та громадського харчування, 19,4% – об'єкти побутового обслуговування, 9,7% – об'єктами освіти, 4,8% – об'єктами культурної та духовної сфери та 1,6% – об'єктами медичної сфери. Коефіцієнт забезпечення даної території соціальними об'єктами у розрахунку на 1000 мешканців становить 3,83.

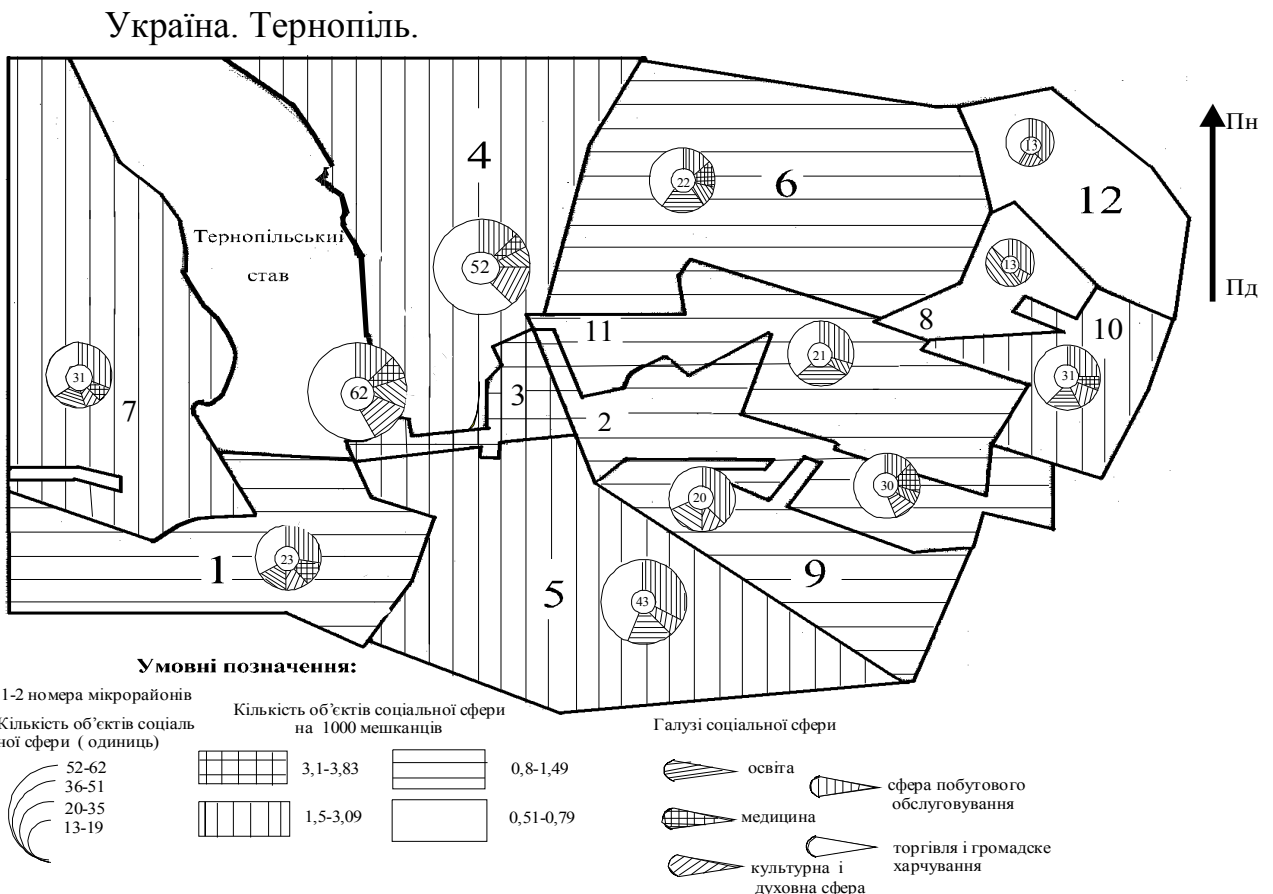

Рис. 4.3. Рівень соціального розвитку (складено за даними Тернопільського статистичного управління, 1997 р.)

До території з середнім рівнем забезпечення соціальними об'єктами відноситься територія мікрорайонів №4, №5, №7 та №10. Коефіцієнт забезпечення даних територій соціальними об'єктами у розрахунку на 1000 мешканців, що там проживають, відповідно становив: 3,0; 2,12; 1,69; 1,54.

До території з низьким рівнем забезпечення соціальними об'єктами відносяться території мікрорайонів №1, №2, №6, №9 та №11. Коефіцієнт забезпечення даних територій соціальними об'єктами у розрахунку на 1000 мешканців, що там проживають, відповідно становить: 1,07; 1,44; 1,22; 0,99 та 1,11.

До території з недостатнім рівнем забезпечення соціальними об'єктами відносяться території мікрорайонів №8 та №12, де розташовано їх тільки по 13. На території мікрорайону №8 об'єкти соціальної сфери представлені чотирма сферами із п'яти, а на території мікрорайону №12 – тільки трьома. Так, об'єкти освітньої сфери та торгівлі і громадського харчування тут становлять по 46,2%, а об'єкти культурної та духовної сфери – 7,8% загальної кількості об'єктів соціальної сфери. Коефіцієнт забезпечення даних територій соціальними об'єктами у розрахунку на 1000 мешканців відповідно становив – 0,7 та 0,5.

Проаналізувавши коефіцієнт забезпечення території соціальними об'єктами у розрахунку на 1000 мешканців, які представляють торгівлю і громадське харчування, освітню, медичну, культурну і духовну сфери та сферу побутового обслуговування, на території міста можна виділити такі соціальні ареали: західний, центральний, східний та північно-східний (рис. 4.3.).

Територіальну структуру організаційно-управлінського підкомплексу утворюють: міська рада, її відділення та управління, судово-правові та

адміністративні установи. Характерною рисою розміщення даних об'єктів є висока концентрація, яка особливо проявляється для території, які обслуговують мікрорайони №3 та №4 (рис. 4. 4.). Так, на території мікрорайону №3 знаходиться 15, а на території мікрорайону №4 – 20 об'єктів організаційно-управлінського підкомплексу, що становить 85% їх загальної кількості. У відношенні до площі мікрорайону №3 та №4 коефіцієнт навантаження території об'єктами організаційно-управлінського підкомплексу відповідно становив – 30 та 11,8 об'єктів/ км². Інша частина об'єктів організаційно-управлінського підкомплексу розташована на територіях мікрорайонів №1, №5, №7, №11 та №12.

Відповідно до розташування та коефіцієнта навантаження території об'єктами організаційно-управлінського підкомплексу на території Тернополя виділяються адміністративний центр та адміністративно слабо розвинуту частину міста, яка включає також території на яких відсутні вище зазначені об'єкти. До адміністративного центра міста відносяться території, які обслуговують мікрорайони №3 та №4. Всі інші території відносяться до адміністративно слабо розвинутої частини міста.

Україна. Тернопіль.

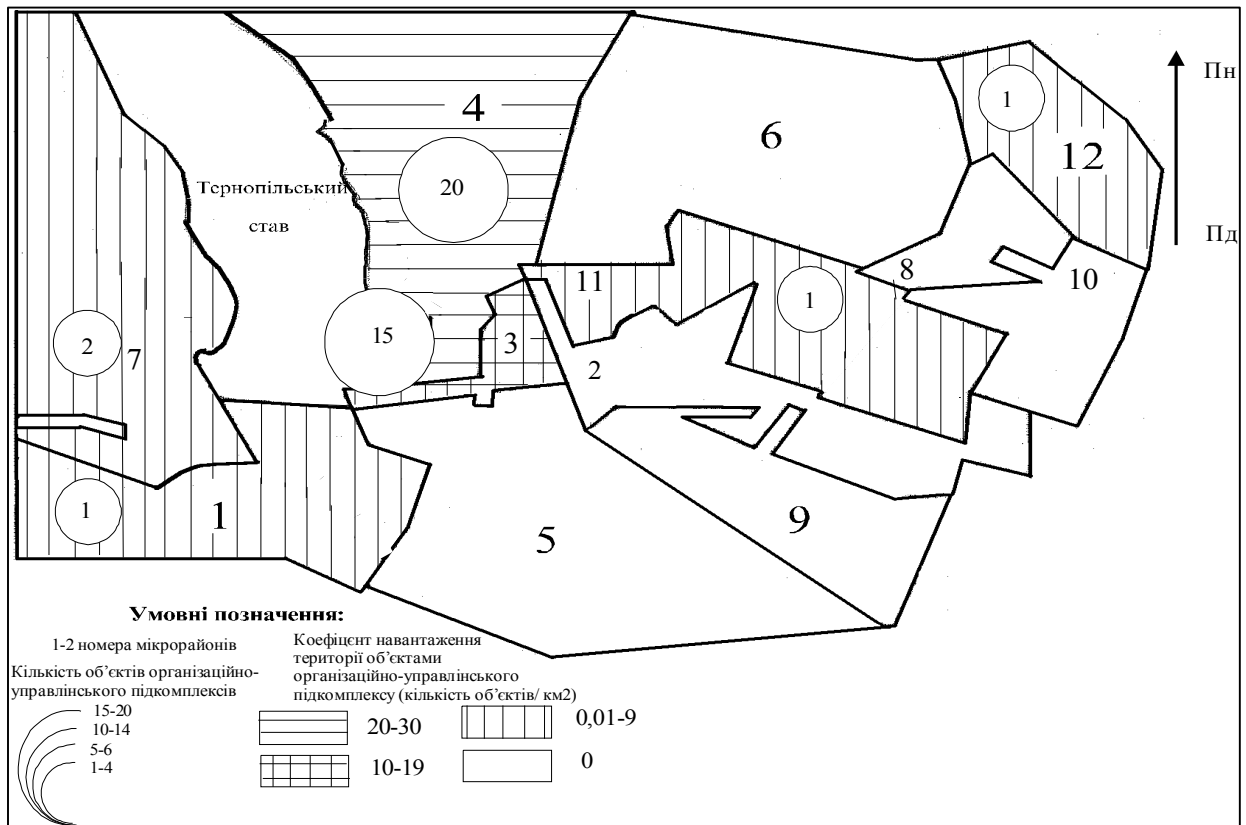

Рис. 4.4. Управління (складено за даними Тернопільської міської ради)

Проаналізувавши територіальну структуру демографічного, соціального, виробничого та організаційно-управлінського підкомплексів СТК Тернополя, нами було виділено три типи зон: житлово-комунальну, промислову та різно-компонентну.

Житлову зону міста утворюють території, які обслуговують мікрорайони №2, №3, №8, №10 та №11. Характерною ознакою даних територій є висока щільність населення. Однак, визначені території мають ряд відмінностей. Так, з п'яти територій з високою щільністю населення тільки на одній розташована достатня кількість об'єктів соціального підкомплексу, які забезпечують комфортний рівень проживання її мешканців (територія мікрорайону №3). В усіх інших територіях рівень забезпечення їх соціальними об'єктами низький, а у випадку із територією мікрорайону №12 є надзвичайно низький. Таким чином, для покращання комфортності проживання населення на територіях мікрорайонів №2, №8, №10 та особливо

№12 необхідно нарощувати чисельність об'єктів соціального підкомплексу, в першу чергу побутового та медичного обслуговування.

З екологічної точки зору на територіях житлової зони розташована значна кількість промислових підприємств, які здійснюють ґрунтове, повітряне та шумове забруднення навколишнього середовища. Так, для територій які обслуговують мікрорайони №2 та №3 промисловий рівень розвитку визначається середніми величинами показників. Менше промислове забруднення відбувається на території мікрорайону №12, де зазначений показник є низького рівня. Найбільш екологічно чистою і придатною для проживання населення є територія мікрорайону №8, де відсутні промислові підприємства.

Промислову зону міста формують території мікрорайонів №4 та №6 для яких показник промислового розвитку є найвищим у Тернополі. При цьому, дана територія визначається як ареал концентрації найбільшої кількості робочих місць. Транспортна близькість промислової зони до житлової зони зумовлює зменшення затрат часу на добирання мешканців до місць праці. Для промислової зони міста відмічається дуже низька щільність населення, що зумовлює сприятливі умови для подальшого збільшення її промислового навантаження. Відмінною ознакою території мікрорайону №4 є високий рівень коефіцієнта забезпечення соціальними об'єктами. Це зумовлено межуванням даної території з густо заселеною житловою зоною (територія мікрорайону №3) міста.

Різнокомпонентну зону міста формують території мікрорайонів №1, №7, №9 та №11. Для даних територій відмічаються середні та низькі показники щільності населення, рівня промислового розвитку та коефіцієнта забезпечення території соціальними об'єктами. З даних території відмічається територія, яку обслуговує мікрорайон №1, для якої відмічаються середні показники щільності населення, рівня промислового розвитку та забезпечення промисловими об'єктами.

Визначивши територіальну структуру СТК Тернополя, слід відмітити, що для житлової зони міста необхідно нарощувати чисельність об'єктів соціальної інфраструктури, що підвищило б рівень комфортності проживання населення. У промисловій зоні Тернополя потрібно продовжувати розвивати транспортні комунікації та освоювати під будівництво нових промислових підприємств вільні площі, які розташовані у північно-східній частині території мікрорайону №6. На територіях, які утворюють різнокомпонентну зону міста необхідно: нарощувати житловий фонд (територія мікрорайону №1), збільшувати кількість об'єктів соціальної інфраструктури (територія мікрорайону №7, №9, №11), а також використовувати вільні майданчики, що тут розташовані, для будівництва промислових об'єктів, які б забезпечили робочими місцями незайняте населення міста.

4.2. Суспільно-географічне районування міста Тернополя

Територіальна організація міст України на сьогоднішній день досліджена недостатньо. Більша частина таких досліджень стосується столиці, великих промислових центрів. Менша увага приділялася дослідженню територіальної організації міст із незначною, у порівнянні з Києвом чи Дніпропетровськом, чисельністю населення, меншим промисловим потенціалом. Однак, саме такі населені пункти виступають основними структурними елементами соціально-економічного районування України. Тернопіль відноситься до таких міст.

Формування територіальної організації СТК міста проходить еволюційний період схему якого частково описано у працях О.Г.Топчієва. На початковому або зароджувальному етапі розвитку міста його підприємства розміщуються локально (розпорошено). Між ними відсутні виробничі, технологічні та інші зв'язки. На другому етапі підприємства будуються кучно, на гранично визначеній території. При цьому, відстані між ними

скорочуються, що дає змогу спільно використовувати виробничу інфраструктуру (транспортні мережі, системи енерго-, водо-, газопостачання, каналізація та інше). Для населення міста формується соціальна інфраструктура (система комунального господарства, підприємств і установ сфери послуг, науки, освіти, культури і ін.) яка забезпечує комфортне їх проживання. На третьому етапі встановлюються виробничі, технологічні зв'язки між порівняно близько розміщеними підприємствами, які не обмежуються спільними використанням територій та інфраструктури, а підтримують тісні постійні економічні зв'язки, що уможлиблює створення завершених виробничих процесів для даної сукупності підприємств.

На територіальну організацію СТК м. Тернополя здійснив помітний вплив НТП. Внаслідок розвитку транспортного сполучення стало можливим будівництво підприємств на великій відстані від зон сировини. Це стосується в першу чергу заводу ЗБК, ВАТ «Комбайновий завод», заводу «Оріон» та інших. Зменшення матеріаломісткості та енергомісткості виробництва зумовили певну незалежність підприємств від наявності потужних енергоресурсів. Зросла продуктивність праці за рахунок використання найновіших технологій із залученням до виробничого процесу робото-, оргтехніки та інших технічних засобів. Значно вплинули на розвиток територіальної організації СТК міста мали трудові ресурси, що зумовило розвиток трудомістких галузей: легкої, харчової промисловості, сфери обслуговування. Однак, використання досягнень НТП зменшує залежність виробництва від трудових ресурсів.

З метою дослідження територіальної організації м. Тернополя нами було визначено інтегральний індекс промислового розвитку території ($I_{ПР}$), інтегральний індекс соціального розвитку території ($I_{СР}$), а також індекси густоти населення ($I_{ГН}$). Застосувавши метод багатовимірного математичного аналізу для даних індексів, ми отримали граф-модель територіальної організації СТК м. Тернополя (рис. 4.5.), згідно якої, на території міста чітко

виділилися три суспільно-територіальні райони та два суспільно-територіальні підрайони (рис. 4.6).

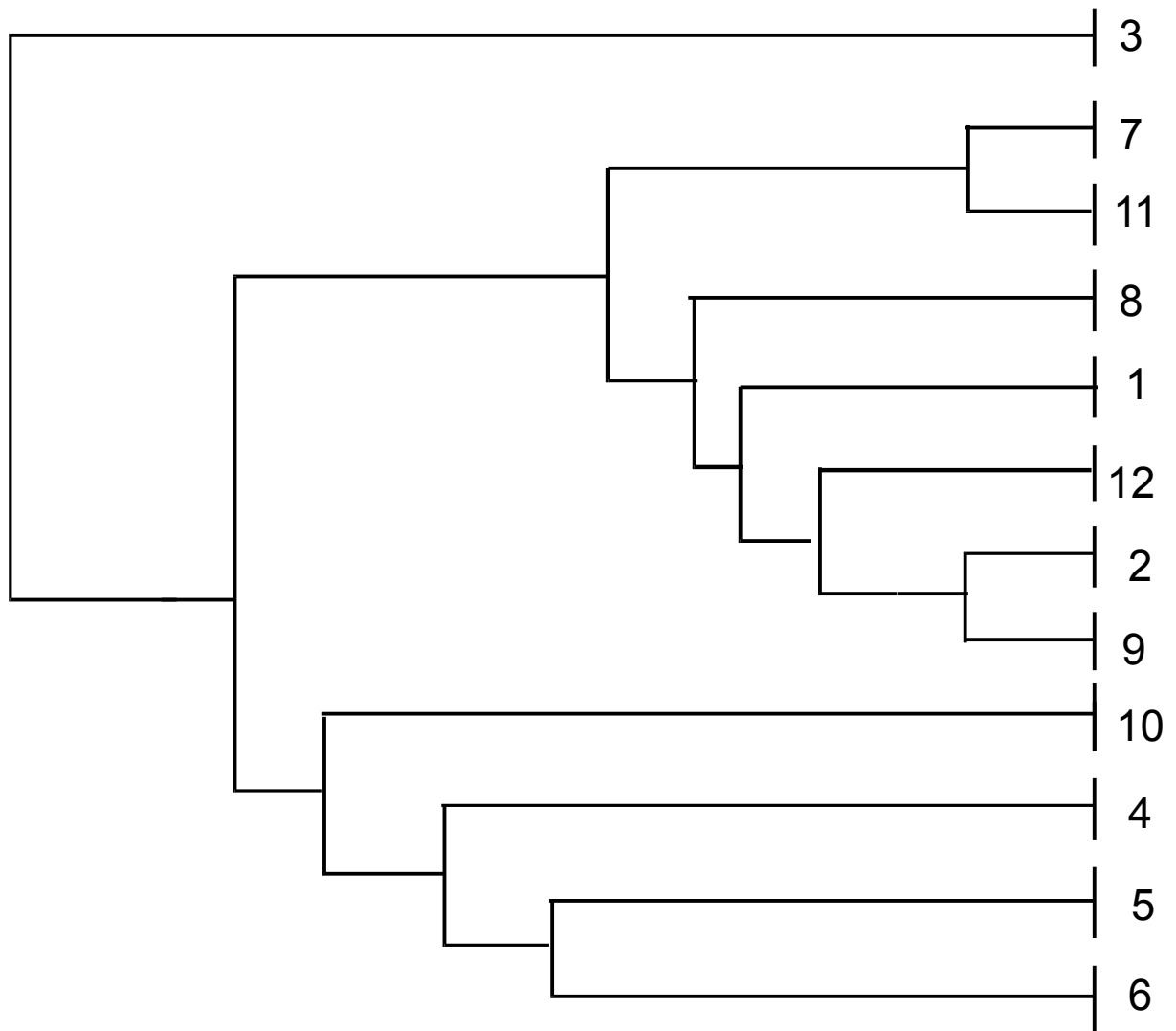

Рис. 4.5. Граф “дерево поєднань” мікрорайонів міста Тернополя¹.

Центральний суспільно-територіальний район утворюють північно-центральний та південно-центральний підрайони.

Північно-центральний суспільно-територіальний підрайон формують мікрорайони №4 та №6. Для підрайону характерний значний промисловий та незначний соціальний рівень розвитку при невисокій густоті населення. Об’єднання мікрорайонів зумовлено їх промисловим потенціалом, проте і за даним чинником між ними є відмінності. $I_{ПР}$ мікрорайону №4 у 2 рази

¹ Примітка: цифрами позначено мікрорайони міста.

більший, ніж мікрорайону №6. Величина даного індексу найбільша у Тернополі.

Україна. Тернопіль.

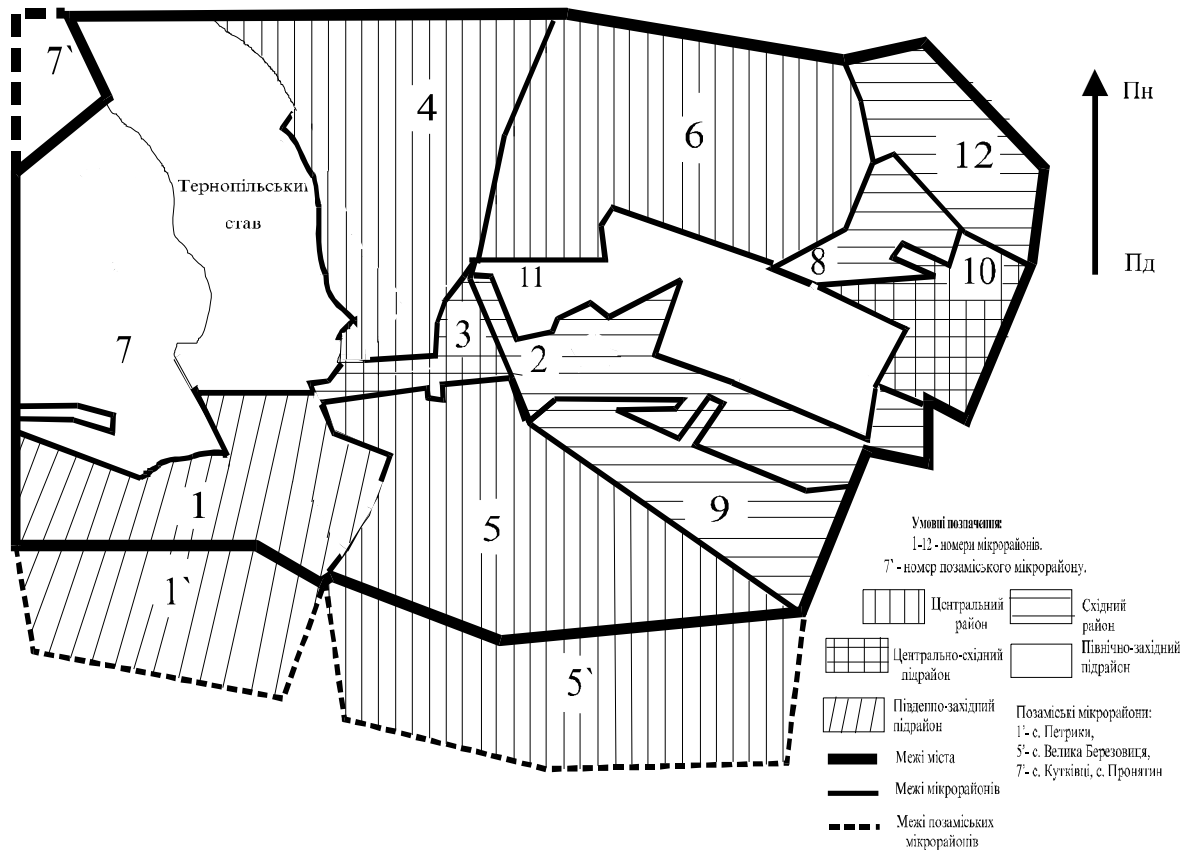

Рис. 4.6. Суспільно-географічне районування м. Тернополя

Вона зумовлена тим, що на території мікрорайону у 1998 році було сконцентровано 27% промислових підприємств та 19% робочих місць міста. Ними вироблено продукцію частка якої від загального валового продукту міста у 1998 році становила 21 %. Промислову спеціалізацію мікрорайону №4 визначають машинобудування та будівельна галузь.

Для мікрорайону №6 характерним є те, що за кількістю підприємств він поступається мікрорайону №4. Однак, частка виробленої продукції цими підприємствами перевищує даний показник мікрорайону №4 і становила в 1998 році 25% валового продукту Тернополя. На території мікрорайону №6, у цьому ж році, було сконцентровано 34,5 % робочих місць міста.

Спеціалізацію мікрорайону визначили легка, машинобудівна та будівельна промисловість.

Об'єднання мікрорайонів №4 та №6 у єдиний підрайон визначили дану територію як промисловий центр Тернополя, де сконцентровано 54% підприємств виробничо-територіального підкомплексу, частка продукції яких у валовому продукті 1998 року становила 46%.

Соціальний розвиток північно-центрального суспільно-територіального підкомплексу невисокий. Зумовлений він середнім та низьким рівнем соціального розвитку відповідно мікрорайонів №4 та №6. Соціальному розвитку мікрорайону №4 сприяло межування його території з мікрорайоном №3. Даний мікрорайон являє собою соціальний центр Тернополя. У південній частині мікрорайону №4 сконцентровано 14% соціальних підприємств міста, основу яких становлять магазини і заклади громадського харчування, побутового обслуговування. Рівень забезпечення населення мікрорайону об'єктами соціального підкомплексу відповідає середньоміського, а за кількістю об'єктів громадського харчування та побутового обслуговування перевищує його у 2 рази.

Кількість соціальних об'єктів мікрорайону №6 майже у 2 рази менша, ніж мікрорайону №4. Внаслідок цього, населення мікрорайону забезпечене об'єктами торгівлі, громадського харчування та закладами освіти нижче середньоміського рівня. Потреби населення у закладах культурної і духовної сфери, побутового обслуговування та охорони здоров'я відповідають згаданому рівню.

Південно-центрального суспільно-територіального підрайон формують мікрорайони №5 та позаміський мікрорайон №5' смт. Велика Березовиця. Їх об'єднання зумовлено спільним соціально-економічним розвитком території у минулому. До 1968 року територія селища входила до складу Тернополя. Як наслідок, промислові підприємства смт. Велика Березовиця є доповненням

господарського комплексу мікрорайону №5. Житлова забудова та рівень комфортності проживання населення відповідає міському. Територія смт. Велика Березовиця належить також до сітки пасажирсько-транспортних перевезень міста. Спеціалізацію південно-центрального суспільно-територіального підрайону визначив його промисловий рівень розвитку. Тут розташовано 24% промислового потенціалу міста, який в основному представлений підприємствами машинобудування та харчової промисловості. Ним у 1998 році було вироблено найбільшу кількість продукції, частка якої у валовому продукті міста становила 36%. Тут сконцентровано також 25,5% робочих місць Тернополя.

Соціальний розвиток території підрайону незначний. У першу чергу, це зумовлено низькою густотою населення, яке тут проживає. Даний індекс нижчий середньоміського показника. Населення забезпечене закладами культурної та духовної сфери, освіти, об'єктами торгівлі та громадського харчування вище, ніж у середньому по місту. Проте, об'єктів побутового обслуговування не вистачає, а заклади охорони здоров'я відсутні взагалі.

Східний суспільно-територіальний район утворюють південно-східний та північно-східний суспільно-територіальні підрайони. До складу північно-східного підрайону ввійшли мікрорайони №8 та №12. Спільним ознаками їх розвитку є незначний промисловий, соціальний розвиток та висока густина населення. За останнім показником мікрорайон №8 відноситься до частин міста з найвищим рівнем заселеності. Для даного мікрорайону він перевищує середньоміський у 3 рази, а для мікрорайону №12 – у 2 рази. Соціальний розвиток мікрорайону низький. Це зумовлено прорахунками у забудові та молодим віком мікрорайонів. Внаслідок, комфортність проживання їх мешканців невисока. Так, населення мікрорайону №8 погано забезпечені об'єктами культурної і духовної сфери, торгівлі і громадського харчування, закладами освіти, а заклади охорони здоров'я взагалі відсутні. На території

мікрорайону №12 крім закладів охорони здоров'я відсутні також об'єкти побутового обслуговування, а кількість об'єктів культурної і духовної сфери, торгівлі і громадського харчування, закладів освіти не забезпечують потреби населення. Низький промисловий розвиток підрайону зумовлений відсутністю промислових підприємств на території мікрорайону №8. Промисловий потенціал мікрорайону №12 представляє одне підприємство машинобудування.

Отже, північно-східний суспільно-територіальний підрайон – це житлова частина міста з недостатнім соціальним та дуже низьким промисловим рівнем розвитку.

Південно-східний суспільно-територіальний підрайон формують мікрорайони №2 та №9. Об'єднання мікрорайонів зумовлене рівнем заселеності території. Густота населення для мікрорайонів вища, ніж у середньому по місту (додаток Г). Соціальний розвиток підрайону низький. Проте, він для мікрорайону №2 вищий, ніж для мікрорайону №9. Це зумовлено межуванням його території з центральною частиною міста (мікрорайон №3) та більшою кількістю соціальних об'єктів, які тут розташовані. Так, частка соціальних об'єктів мікрорайону №2 становить 8% загальної їх кількості у місті, а мікрорайону №9 – 5%. Проте, потреби населення мікрорайону №2 забезпечують тільки об'єкти торгівлі, громадського харчування та заклади охорони здоров'я. Кількість останніх переважає середньоміський показник в 2,8 рази. Недостатньо на території мікрорайону закладів культурної і духовної сфери, освіти та об'єктів побутового обслуговування. Потреби населення мікрорайону №9 забезпечують тільки заклади освіти, а заклади охорони здоров'я взагалі відсутні. Промисловий розвиток південно-східного суспільно-територіального підрайону незначний. На територіях мікрорайонів №2 та №9 розміщено по два підприємства, частка продукції яких у валовому продукті міста в 1998

році становила менше 1%. Частка ПВП даних підприємств у цьому ж році складала менше 2% ПВП міста.

Центральний суспільно-територіальний район формують мікрорайони №3 та №10. Розвиток даних територій відмінний від усіх інших. Цим мікрорайонам відповідає найвища густина населення. Заселеність мікрорайону №3 перевищує середньоміський рівень у 4 рази, а мікрорайон №10 – у 3,5 рази. Дані показники є найвищими у Тернополі. Соціальний розвиток мікрорайону №3 майже у 3 рази більший, ніж мікрорайону №10. Населення першого мікрорайону забезпечене усіма об'єктами соціального підкомплексу, кількість яких перевищує середньоміський рівень у 2-3 рази. На території мікрорайону №10 недостатньо об'єктів культурної і духовної сфери. Промисловий розвиток мікрорайону №10 є одним із найвищих у Тернополі. Він переважає за $I_{\text{ПР}}$ мікрорайон №3 майже у 5 раз. На територіях мікрорайонів розташовано по-одному підприємству. Частка продукції, виробленої підприємством мікрорайону №10 у 1998 році становить 7% волового продукту міста, а підприємства мікрорайону №3 – менше 0,5 %.

Північно-західний суспільно-територіальний район утворюють мікрорайони №7, №11 та позаміський мікрорайон №7' с. Кутківці та с. Пронятин. Спільними ознаками розвитку мікрорайонів №7 та №11 є відсутність промислових підприємств та низька густина населення. вона зумовлена однаковою чисельністю мешканців, які тут проживають (в середньому 18 тис. осіб). Соціальний розвиток мікрорайонів невисокий. Для мікрорайону №7 він вищий. Це зумовлено більшою кількістю соціальних об'єктів, які тут розташовані. У порівнянні з мікрорайоном №11 їх кількість більша на 10 об'єктів. Населення мікрорайону забезпечене закладами охорони здоров'я, об'єктами торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування на середньоміському рівні. Недостатня кількість об'єктів культурної та духовної сфери. Для мікрорайону №11

середньоміський рівень забезпечення населення відповідає культурній, духовній сферам та сфері побутового обслуговування. Кількість інших об'єктів соціального підкомплексу задовільняє потреби населення мікрорайону, а заклади охорони здоров'я відсутні взагалі.

Виділення позаміського мікрорайону №7' с. Кутківці та с. Пронятин зумовлено незначною густотою населення, відсутністю промислового потенціалу та дуже низьким рівнем соціального розвитку. Наступною причиною є те, що міська рада Тернополя здійснює управління даною територією, а всі об'єкти торгівлі, освіти мають міський статус.

Спільною ознакою для мікрорайонів №7, №7' та №11 є значний рекреаційний потенціал, який представлений лісопарком с. Кутківці, прибережною зоною Тернопільського ставу та парком "Національного відродження".

Південно-західний суспільно-територіальний підрайон утворюють мікрорайон №1 та позаміський мікрорайон №1' с. Петрики. Подібним у їх розвитку є середній рівень густоти населення. Територію мікрорайону №1' можна визначити як житлову зону для якої характерна відсутність промислових підприємств та соціальних об'єктів.

Мікрорайону №1 відповідає середній рівень соціального розвитку. Тут сконцентровано 6% соціальних об'єктів міста. Найкраще населення забезпечене закладами охорони здоров'я. Їх кількість перевищує середньоміський показник у 1,8 рази. Населення мікрорайону погано забезпечене об'єктами торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування і закладами освіти. Промисловий розвиток мікрорайону №1 також низький. Тут розташовані екологічно чисті виробництва незначної потужності, які представляють харчову промисловість. Частка ПВП мікрорайону від загальноміського становила у 1998 році тільки 4,5%.

4.3. Основні напрямки вдосконалення територіальної організації міста Тернополя

СТК м. Тернополя має значний виробничий потенціал, який складають такі промислові галузі: машинобудування і металообробка, легка, харчова, виробництво будівельних матеріалів, фарфоро-фаянсова та скляна, лісова та деревообробна. Дані виробництва забезпечуються місцевими трудовими ресурсами, потенціал яких дозволяє нарощувати промислові потужності виробничого підкомплексу СТК м. Тернополя.

Сільськогосподарська спеціалізація Тернопільської області та західного регіону країни в цілому зумовлювала і продовжуватиме свій вплив на розвиток СТК м. Тернополя. Саме цей вплив, на нашу думку, має бути пріоритетним у подальшому розвитку СТК м. Тернополя, оскільки аграрна сировина — це єдиний вид місцевої сировини який гарантує стабільний розвиток харчової промисловості міста. У 1998 році харчова промисловість посідала третє місце у галузевій структурі виробничого підкомплексу Тернополя за часткою виготовленої продукції у валовому продукті підкомплексу. Однак, об'єми агросировини з кожним роком зменшуються. СТК міста повинен забезпечити умови, які б зупинили цей негативний процес і зумовили розвиток сільського господарства у всьому регіоні.

Для цього необхідно:

- забезпечити фермерські господарства, господарства селянських спілок малогабаритними, багатофункціональними тракторами і комбайнами, сільськогосподарською технікою (сівалками, культиваторами, плугами і т.д.) шляхом організації їх виробництва на місцевому комбайновому заводі;

- організувати приватні та державні фірми, підприємства, які забезпечували б ремонт та технічне обслуговування даної продукції;

- утворити постачальницько-збутову кооперацію, яка забезпечувала б село паливно-мастильними матеріалами, міндобривами, будівельним

матеріалом, новими продуктами технологіями по обробці землі та вирощуванню сільськогосподарських культур і т.д., а взамін у місто постачала агросировину для виробництва;

Основними напрямками вдосконалення функціональної та галузевої структури СТК м. Тернополя є:

- забезпечення виробництва сільськогосподарських машин деталями, агрегатами місцевих підприємств, які виготовлятимуться новими та реконструйованими підприємствами машинобудування і металообробки;

- підвищення виробничо-технічного рівня, якості та збільшення видового асортименту освітлювально-технічних товарів ВАТ «Ватра», шляхом утворення нових виробництв та залучення передових технологій;

- організувати на базі виробничого об'єднання «Оріон» випуск радіо-та відео технічної продукції побутового використання, яка користується підвищеним попитом у населення;

- покращання виробництва супутникових телевізійних антен на базі заводу «Сатурн» та організація виробництва суміжної телевізійної техніки та прикладів побутового використання шляхом залучення досягнень НТП;

- організація на базі вищих навчальних закладів освіти Тернопільщини науково-дослідних інститутів, які б займалися вирішенням виробничо-технологічних проблем місцевих підприємств і розробкою шляхів вдосконалення їх виробничого процесу;

- збільшення числа поліклінік, лікарень та забезпечення підвищення якості обслуговування шляхом обладнання їх новою діагностичною, лікувальною апаратурою та приладами;

- утворення нових підприємств і організацій сфери обслуговування шляхом збільшення видів побутових послуг з метою підвищення комфортабельності проживання мешканців міста;

- розвиток авіаційного транспорту шляхом реконструкції покриття смуги, приміщень, ангарів, боксів місцевого аеродрому.

На сучасному етапі розвитку СТК м. Тернополя відсутні можливості значного збільшення валової продукції, кількості працюючих і можливостей територіального розширення промисловості північно-східної частини м. Тернополя, де в основному сконцентрований промислово-виробничий потенціал ТВК міста, який представлений машинобудівною, легкою, харчовою та промисловістю будівельних матеріалів. Саме з даними галузями промисловості пов'язаний майбутній напрям подолання наслідків економічної кризи. В наслідок цього, промислова частина міста зростатиме, що зумовить розширення площі м. Тернополя за рахунок прилеглих територій: с. Петрики, с. Байківці, містечка Велика Березовиця та освоєння 10 км² перспективної міської площі, яка знаходиться між вул. Текстильною та вул. генерала Тернавського. У зв'язку з цим, необхідно ретельно відноситися до оренди міської землі або відчуження її під різні забудови малими підприємствами, оскільки це може привести до порушення комплексної забудови промислово-виробничої частини міста.

Важливим напрямком вдосконалення територіальної структури СТК м. Тернополя є поліпшення розміщення його складових і розробки основних напрямків часткового розширення та чіткішого визначення його меж, виявлення шляхів перспективного розвитку господарства в межах міста. Одним із напрямків якого є освоєння території до межі об'їзної дороги, головним чином за рахунок будівництва його окремих мікрорайонів та по можливості промислових підприємств. При цьому повинні бути детально визначено межі розміщення промислових зон у місті, їх зв'язки між окремими житловими мікрорайонами і промисловими підприємствами, врахування мікрорельєфу, мікрокліматичних особливостей і територіально-географічного підходу щодо розміщення окремих господарських компонентів міста. потрібне збереження комплексності забудови. Створення житла з повним комплектом послуг.

Покращання галузевої структури СТК м. Тернополя потребує розробки перспективної галузевої структури промисловості міста, пропорційної залежності між старою та новою його структурою, що утворюються елементами виробничої структури, визначенням змін у галузях спеціалізації, змінами в них на найближчу перспективу, розвитком містоутворюючих функцій Тернополя. Вирішення цих проблем сприятиме розробці оптимальних співвідношень між основними галузями міста (виробничі фонди – населення – інфраструктура), дослідженням пропорцій між демографічним та інфраструктурним підкомплексами СТК м. Тернополя.

Вимагають розробки питання визначення тіснішої галузевої спеціалізації, оскільки вона повинна бути краще зв'язаною із загальною спеціалізацією Подільського економічного району, а також міст-супутників Тернополя при умові деякої децентралізації виробництва.

Разом із галузями спеціалізації, що діють, необхідно пов'язати проблеми повноти та пропорційності ТВК м. Тернополя, їх таксономічний ранг і рівні економічного розвитку та його типологічну систему. Слід також вияснити роль Тернопільського залізничного вузла для розвитку галузевої структури промисловості та економічного розвитку міста.

Розробка практичних основ територіальної організації сфери відпочинку і туризму; віднесення сфери відпочинку і туризму до інших галузей матеріального виробництва, не зв'язаних з обслуговуванням рекреаційних мігрантів, вивчення особливостей і структури матеріально-технічної бази відпочинку і туризму; вивчення закономірностей формування рекреаційних потоків і їх просторово-часових коливань, перетворення служби побуту Тернополя в галузь індустрії з сучасними механізованими підприємствами.

СТК м. Тернополя повинен залишатися комплексом багато структурного розвитку з визначенням пріоритетних напрямків, які максимально мають бути орієнтовані на використання своїх і, частково,

привізних ресурсів і можливостей своєї робочої сили. Повинен встановлюватися пропорційний розвиток галузей матеріального виробництва і сфери обслуговування; рентабельна структура господарства у відповідності з наявними матеріальними, трудовими і природними ресурсами та ресурсами та підвищення на цій основі економічної ефективності суспільного виробництва.

Доцільно мати уявлення про гнучкий рівень і тенденції економічного розвитку міста, виявити складені пропорції економічного розвитку міста шляхи удосконалення у відповідності з реаліями сучасного розвитку варто виявляти і реалізовувати міські резерви підвищення ефективності виробництва, поліпшення якісних показників виробничо-господарської діяльності підприємств, об'єднань, сприяти зміцненню зв'язків між об'єктами територіальної спільності незалежно від їх відомчої підпорядкованості; раціоналізувати міжгалузеве і внутрігалузеве кооперування виробництва, концентрувати засоби для розвитку виробничої інфраструктури.

Варто давати соціальну оцінку економічних перетворень на підприємствах міста виявляти соціальні наслідки конкретних напрямків економічного розвитку, створювати матеріальну і фінансову основу для здійснення всіх розділів соціального і економічного розвитку міста, аналізувати стабільні наслідки і тенденції поліпшення виробництва на основі впровадження НТП, що відноситься до змін характеру праці працівниками матеріального виробництва.

Потрібний аналіз взаємозв'язків між промисловою і навколишнім середовищем.

Щодо впровадження прогресивних технологій, то потрібно визначити, що зняти з виробництва, на що звернути найбільшу увагу які вироби потрібно освоїти, як все це відіб'ється на механізації праці, ручних роботах,

рості продуктивності праці, підвищенні рентабельності, вивільненні робітників.

Є галузі виробництва, які завжди будуть присутні у місті. До них належить будівельна індустрія. У ній потрібно передбачити обсяг будівельно-монтажних робіт, потужності виробничої бази будівельних підприємств і промисловості будівельних матеріалів, величину розробки особливо важливих для міста конструкцій і будівельних матеріалів (збірний залізобетон, оконні і дверні блоки, цегли і ін.).

По-новому слід розглянути можливості функціонування сфери послуг, що у першу чергу відноситься до народної освіти, охорони здоров'я, науки, наукового обслуговування, фізичної культури, спорту, туризму. В їх функціонуванні повинна бути передбачена роль держави місцевого самоврядування і приватного капіталу.

Аналіз структури послуг має велике значення для належного функціонування життя у місті.

При розгляді функціонування торгівлі і громадського харчування у теперішній час слід визначити питання про розширення чи звуження кількості торгових точок, мережі ресторанів, барів, поліпшення структури роздрібного товарообrotу в мікрорайонах міста.

Житлово-комунальне господарство вимагає щоденної уваги розвитку по основних напрямках: а) санітарно-технічному (водопровід, каналізація, підприємства по механізованому прибиранні територій, пральні, лазні і ін.); б) транспортному (тролейбуси, автобус, таксі і ін.); в) енергетичному (підприємств об'єднаних котелень і теплових мереж, електричні, газові і теплові мережі і ін.); г) споруд зовнішнього впорядкування (дорожньо-мостове господарство, зелені насадження, вуличне освітлення і ін.).

При функціонуванні побутового обслуговування слід виявляти внутрігалузеві резерви покращання.

ВИСНОВКИ

Суспільно-територіальний комплекс є найбільш інтегрований об'єкт дослідження. Він включає всі компоненти від природної основи до управління демографічними, виробничими, соціальними, інституційними процесами, які відбуваються в межах певної територіальної спільності. За своїм змістом це поєднання виступає певною територіальною частиною суспільства. Вона розвивається і функціонує в конкретних природно-географічних умовах і являє собою єдність зумовлену дією суспільних закономірностей. При зміні суспільних відносин відбувається трансформація зв'язків між складовими компонентами СТК, але його системні атрибути зберігаються.

1. Системними атрибутами СТК виступає багатоаспектність, емерджентність, цілісність, структурність, континуальність та інші характеристики.

2. Основними типами СТК є загальнодержавний, регіональний, обласний, локальний. Кожний з них має той чи інший ступінь інтегрованості.

3. Місто виступає агломерованим типом СТК. Він функціонує на основі всіх компонентів, які забезпечують його життєдіяльність. Цей тип сформувався внаслідок процесів урбанізації та розвитку різних типів зв'язків між його складовими. Тут скупчується міське населення, кваліфіковані кадри, проходять процеси концентрації і диверсифікації виробництва, тісний зв'язок виробництва з наукою і навчальними закладами, ефективно використовується виробнича і соціальна інфраструктура, здійснюється єдине управління усіма ланками міського життя.

Міський СТК має свої основні і периферійні межі. Основні межі визначаються територією міста, на якій поширене управління міськими органами. Периферійні межі не мають чіткості і проводяться по лінії розвитку стійких зв'язків між приміськими районами і містом, хоч функціональний

вплив його на оточуючу територію окремими компонентами може виходити навіть за межі області.

4. СТК міста в структурному плані включає структуру сфер (компонентів), які його складають. Таким компонентами є природний комплекс, який у процесі формування міста перетворюється у антропогенний з усіма видами техногенного впливу. Цей комплекс виступає природною базою для розвитку всіх інших компонентів СТК міста. І процесі його розвитку змінюється геоморфологічні елементи поверхні, проходить перетворення рельєфу і створення поселенських ландшафтів. Вони впливають на кліматичні особливості окремих районів міста, формують їх мікроклімат. Науково необґрунтована система використання природної бази міста, як правило, приводить до загострення екологічної ситуації, зниження комфортності природних умов для життєдіяльності населення.

Геодемографічний комплекс міста є досить динамічним і знаходиться у безперервному циклічному русі. Переміщення жителів – об'єктивна основа функціонування усіх підкомплексів міста. Не дивлячись на багатоцільовий рух населення, він має чітко виражену ритмічність, векторність, часову частотність в місті. У зв'язку з розвитком у сучасних умовах позаміських поселень, формується ареал взаємозв'язаного розселення, який має значний вплив на стан містоформуючої бази.

Містоформуюча база представлена виробничо-територіальним комплексом (ВТК), який являє собою поєднання виробництв і видів діяльності населення. На її взаємозв'язаність і виробничу обумовленість впливає історія розвитку міста, етапи індустріалізації, політико-географічне положення і трудоворесурсний потенціал тощо. Нерідко містоформуюча база складається з незалежних у технологічному відношенні один від одного об'єктів. Ефективність ТВК міста в такому випадку досягається спільним використанням міського житлово-комунального господарства, виробничої і соціальної інфраструктури, транспортної системи та інше. Чим більше за

величиною місто тим більш широкі у нього можливості формування містобудівної бази у вигляді локального ТВК.

Соціальний комплекс міста обумовлений взаємозв'язками попередніх комплексів, оскільки населення і виробництво не може розвиватися без достатньо розвинутої системи освітніх закладів системи охорони здоров'я, сучасного культурного комплексу (театрів, будинків відпочинку, бібліотек, спортивних споруд).

Важливим інтегруючим комплексом, який виступає інтегруючим в СТК є управлінський. Він створює необхідні умови для ефективного функціонування всіх підкомплексів міста. Цей підкомплекс не тільки координує діяльність відомчих органів управління, але й спрямовує їх діяльність для вирішення проблем цілого.

5. Територіальна організація СТК базується на територіальному синтезі всіх структурних відношень і особливостей їх прояву в окремих районах міста. основними її формами виступають ієрархічні види районів (мікрорайонів, підрайонів, районів). Аналіз дозволяє виявити характерні риси їх розвитку і розробити напрямки удосконалення структури, геопросторової організації окремих частин міста.

6. Основними методичними підходами СТК міста є : – обґрунтування науково-методичних принципів вивчення СТК міста як складної системи;

- виявлення та аналіз чинників, які впливають на формування і функціонування СТК міста Тернополя;
- вивчення структури основних підкомплексів міста;
- виявлення основних форм територіальної організації СТК міста Тернополя і розробка основних напрямів її вдосконалення в умовах сучасних соціально-економічних змін.

Логіка та послідовність етапів дослідження обумовлює характер та зміст дисертаційної роботи.

7. На формування СТК міста Тернополя впливають природні, соціально-економічні та історико-географічні чинники. серед них провідне

місце займають соціально-економічні та історико-географічні фактори. Історико-географічні чинники розкривають причини виникнення поселення, його розвиток та присвоєння статусу міста. розташування селища Топільче (колишня назва Тернополя) на шляху, який проходив через торговий центр місто Терєбовлю, визначило його функціональну роль. За часів Галицько-Волинського князівства вигідне географічне положення надало селищу військово-стратегічного значення, яке поєднувалося з виробничо-торговим напрямком господарського розвитку. Аналіз історико-географічного розвитку дав можливість виділити основні етапи розвитку міста Тернополя. Зміна функцій поселення є основним критерієм періодизації від III тисячоліття до нашої ери. Соціально-економічні чинники впливають на сучасний розвиток СТК м. Тернополя. Основними з них є рівень розвитку продуктивних сил, населення і трудові ресурси, транспортні умови науково-технічний процес та ін. Ці фактори визначають не тільки сучасний стан розвитку СТК, але й обумовлюють резерви, які можна використати для підвищення економічної ефективності його функціонування

Природні фактори не є визначальними, але впливають на територіальне зосередження різних підкомплексів відповідно містобудівних принципів.

9. Компонентна структура відображає характеристику основних підкомплексів СТК м. Тернополя. Природний підкомплекс сприяє його розвитку. Різноманітність міських ландшафтів вплинула на формування водно-рекреаційних зон міста, садово-паркового господарства, промислових та житлових зон. Геологічна будова, характер залягання відкладів у багатьох районах має негативний вплив на забудову міста. під впливом міського господарства проходить вимивання лесових порід, просідання ґрунту на «Східному» масиві міста, формування антропогенного карсту. Ці явища вимагають значних затрат на проведення гідротехнічних протизсувних заходів. Вимагає покращення внутріміського планування розміщення промислових зон відносно рози вітрів та житлових масивів на «Сонячному» масиві. Негативний вплив на екологічні умови міста мають промислові і

комунальні стани. Вони у багатьох випадках спрямовуються у Тернопільський став без відповідної очистки.

Населення, як учасник виробництва, і як споживач формує складний підкомплекс, який розглядався у декількох аспектах: динаміка чисельності населення, природний і механічний рух, статеві-вікову структуру, трудові ресурси і їх використання, розподіл зайнятого населення за галузями господарства. Важливими аспектами є вивчення населення як об'єкта обслуговування і як суб'єкта оцінки навколишнього середовища. Ці аспекти зв'язують природний і соціальний підкомплекс, оскільки забезпечують життєдіяльність населення. На 1.01.1999 чисельність населення становила 235,1 тис. осіб. З 1990 року вона зросла на 22,7 тис. осіб, на 9,6%, але спостерігається тенденція до зниження середньорічних темпів його приросту. Коефіцієнт народжуваності у розрахунку на 1000 мешканців міста за цей період зменшився на 7,6%. Зросла смертність населення на 10,1%. Механічний рух за вказаний період, мав від'ємне сальдо. З 1998 року у структурі приросту населення займає тільки природний приріст.

В умовах переходу до нового механізму господарювання важливою стає проблема підвищення рівня зайнятості населення. Цей рівень постійно знижується із поглибленням економічної кризи. Зменшення чисельності працівників призводить до виникнення безробіття. На 01.01.98 р. безробіття становив 8 630 осіб, або 64,3 %. Проте офіційний рівень не відображає дійсного стану справ через наявність прихованого безробіття, яке останнім часом набуло великих масштабів і є головним джерелом соціальної напруги.

Територіально-виробничий підкомплекс СТК міста Тернополя сформувався під впливом природного та демографічного підкомплексів. Природний підкомплекс визначив розміщення багатьох промислових підприємств. Основним чинником, який вплинув на даний процес був природний рельєф та його геологічна будова. Частково природний підкомплекс вплинув і на формування галузевої структури територіально-виробничого підкомплексу. Демографічний підкомплекс забезпечує потреби

територіально-виробничого підкомплексу трудових ресурсів. Наявність об'єктів професійно-технічної, технічної та вищої освіти соціального підкомплексу формує високий професійний рівень робітників та службовців, що сприяло розвитку галузей господарства СТК міста Тернополя.

Виробничий комплекс міста представлений підприємствами промисловості, будівництвом і транспортом, їх кількість в останні роки, збільшилось в наслідок реконструкції великих і утворення на їх базі дочірніх підприємств. Але рівень розвитку виробництва значно знизився. Особливо відсутнє зменшення виробництва продукції у машинобудівній, легкій, будівельній промисловості, менше — у харчовій. Це зумовлено значною залежністю багатьох підприємств (передусім машинобудівних) від довізної сировини, неконкурентоздантістю продукції, зменшенням попиту внаслідок малої платоспроможності населення та ін.

Основу соціального підкомплексу м. Тернополя становить сфера послуг. Вона представлена такими видами послуг: торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт і зв'язок, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта, рекреація, культура та ін. У цих галузях найбільше розвинулися різні форми власності, що значно поліпшило рівень обслуговування мешканців міста, розширився асортимент послуг, які їм надаються.

10. На основі аналізу особливостей розселення населення, розміщення підприємств промислового і будівельного комплексів, транспортних комунікацій та соціальної інфраструктури житлових масивів та рекреаційних територій в межах міста Тернополя нами виділено такі функціонально територіальні зони: житлову, промислову, та різнокомпонентну. Житлова зона займає центрально-східну частину міста, має найвищу густоту населення, але недостатній (крім центральної частини) рівень розвитку соціальної інфраструктури. Наявні тут промислові підприємства здійснюють ґрунтове, шумове і повітряне забруднення.

Промислова зона міста охоплює його північну частину, відзначається найвищими показниками промислового розвитку та концентрацією робочих місць, найвищою густотою населення, високим рівнем забруднення навколишнього середовища. Різнокомпонентна зона міста не утворює єдиного масиву вона охоплює західну, центральну та південно-східну частини міста тут низькі показники густоти населення, рівня промислового розвитку та забезпечення населення соціальними об'єктами.

Детальніший аналіз територіальної організації СТК міста Тернополя проведені за допомогою індексу густоти населення, інтегрального індексу промислового та соціального розвитку. Це дозволило виділити в межах міста три суспільно-територіальні райони та два суспільно-територіальні підрайони (рис.4.6.).

11. В сучасних умовах є важливою є проблема вдосконалення функціональної, галузевої та територіальної структури СТК міста.

Основними напрямками вдосконалення функціональної та галузевої структури СТК міста Тернополя є: забезпечення виробництва сільськогосподарських машин агрегатами місцевих підприємств, які виготовлятимуться новими та реконструйованими підприємствами машинобудування і металообробки ; підвищення виробничо-технічного рівня, якості та збільшення видового асортименту освітлювально-технічних товарів ВАТ «Ватра» шляхом утворення нових виробництв та залучення передових технологій; організувати на базі виробничого об'єднання «Оріон» випуск радіо- та відеотехніки побутового використання, яка користується підвищеним попитом у населення; поліпшення виробництва супутникових телевізійних антен на базі заводу «Сатурн» та організація виробництва суміжної телевізійної техніки шляхом залучення досягнень НТП; організація на базі вищих навчальних закладів Тернопільщини науково-дослідних інститутів, які б займалися вирішенням виробничо-технологічних проблем місцевих підприємств і розробкою шляхів удосконалення їх виробничого процесу; збільшення числа поліклінік, лікарень та забезпечення підвищення

якості обслуговування шляхом обладнання їх новою діагностичною, лікувальною апаратурою та приладами, утворення нових підприємств і організацій сфери обслуговування шляхом збільшення видів побутових послуг з метою підвищення комфортабельності проживання мешканців міста; розвиток авіаційного транспорту шляхом реконструкції смуги покриття приміщень, ангарів, боксів місцевого аеродрому.

Важливим напрямом вдосконалення територіальної структури СТК м. Тернополя є поліпшення його складових і розробка основних напрямків часткового розширення та чіткішого визначення його меж, виявлення шляхів перспективного розвитку господарства в межах міста (одним із напрямків є освоєння території до межі об'їзної дороги, головним чином, за рахунок будівництва його окремих мікрорайонів та, по можливості, промислових підприємств).

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов Н.Т., Лавров С.Б, Хорев Б. С. Географическая наука региональный и экологический подходы //Проблемы территориальной организации экономики. — Л.: Наука, 1979. — С. 11–19.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь — М.: Мысль, 1983. — 350 с.
3. Алексеев А.И. Жизнь населения как предмет социальной географии //Вопросы географии. М.Мысль—1984. — 122/123. — С. 77–85.
4. Алексеев А. И. К вопросу о содержании понятия территориальной организации социальной сферы //Методологические проблемы развития экономической и социальной географии. Сборник материалов методического семинара — М.: МГУ — 1993. — С. 58–66.
5. Алехин А.Б. Прогнозирование и оптимизация экономико-экологических систем. — К.: Наукова думка, 1993. — 150 с.
6. Анохин А.А. Региональные проблемы социального развития. Л.: ЛГУ, 1986. — 160 с.
7. Анохин А.А. Современная социальная география Запада: теория, методология; предметное содержание //Вестник Ленинградского университета. — серия географическая. — 1987. — вып. 2, №4. — С. 84–93.
8. Анисимова Г.Н., Максимова Е.Н., Шевчук Л.И. Территориальные системы расселения в западной части УССР //Пространственные развития урбанизации: общие закономерности и региональные особенности. — М.: Ин-т геогр., 1991. — С. 184–191.
9. Архипов Ю.Р., Хузеев Р.Г. Процессы взаимодействия в экономико-географических системах.— Казань: Издат. Казанского у-та, 1980. — 150 с. (10-17)

10. Атлас природных условий и естественных ресурсов УССР.— М.: Глав.упр.геод. и карт при сов. мин. СССР.— 1978. — 184 с.
11. Беленький В.Р. Проблема агро-индустриальных поселений. Расселение в районах размещения территориальных АПК. — М.: Мысль, 1979. — 184 с.
12. Брич В.Я. Трудові ресурси і ринок послуг //Мат. третьої звіт. наук.конф. — Тернопіль: ТДП, 1993. — С. 34–40.
13. Бугроменко В.М. Исследование территориальной структуры города (на примере внутригородского транспорта): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 МГУ. — М., 1980. — 32 с.
14. Вабар М., Райтвийр Т. К изучению социально-экономических пространственных систем на уровне государств //Изучение проблем социально-экономической и социальной географии. — Тарту, 1979. — С. 64–69.
15. Волин В.Я., Степанов М.Н. Географические исследования для целей экономического и социального планирования //Итоги науки и техники. География СССР. Т.16. — 1990. — С. 207.
16. Географические основы формирования систем расселения: Сб. науч. труд. — Л.: ГО СССР., 1981. — 135 с.
17. Гнатишин І.М. Регіон як територіальна система в світогосподарських зв'язках країни: Дис... канд. екон. наук за спеціальністю 08.10.02; 08.05. 03.— Чернівці: Чернівецький ун-т ім. Ю. Федьковича, 1995.
18. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. — К.: Либідь, 1996. — 320 с.
19. Голиков А.П., Черномаз П.О. До питання вивчення економічного простору //Економічна та соціальна географія. — К.: Заповіт. — 1995. — С. 39–41.
20. Гольц Г.А. Влияние транспорта на структурные перестройки территориальных систем //Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. — М.: ВНИИ системных исследований. — 1984. — С. 59–65.

21. Гольц Г.А. Принцип сочетания производственных и социальных связей для выделения систем расселения разного уровня //Достижения и перспективы. — 1985. — №3. — С. 14–18.
22. Гольц Г.А. Теоретические основы взаимосвязанного развития транспорта и расселения: Автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02/ИГАН.— М., 1985. — 35 с.
23. Гольц Г.А., Лившиц В.Н., Фролова. Подходы к прогнозированию территориальной концентрации деятельности //Статистические методы анализа экономической динамики. — М.: Наука, 1983. С. 187–202.
24. Горленко И.А., Балабанов Г.В. Современный этап развития экономико-географических исследований в УССР //Развитие географических исследований в УССР. — К.: Наукова думка, 1990. — С. 94–101.
25. Долинин А.А., Бугаев В.К., Шипунова З.И. Проблемы методологии и методики исследования территориальных общностей в системе социального районирования //Социальная география СССР (Проблемы методологии и теории). — Л.: ГО СССР, 1984. — С. 14–25.
26. Доценко А.І. Регіональні розселення проблеми та перспективи. — К.: Наукова думка, 1994. — 196 с.
27. Дмитриевский Ю.Д. Экономические аспекты систем расселения (методологический и типологический подход) //Известия ВГО, 1992. — №4. — С. 354–358.
28. Экономико-географические исследования в Юго-Западном регионе //Сб.стат. — Тернополь, 1977. — 174 с.
29. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева)/ Авт. кол.: Н.Д. Пистун (рук) и др. — К.: Выща школа, 1989. — 135 с.
30. Загородний В.В., Гришчук А.В. Классификация и типология систем расселения в административных районах (на примере Львовской области) //Территориальная организация производства и расселения. — К.: КПИ. — 1982. — С. 23–34.
31. Заставецька О.В. Соціально-економічний комплекс обласного регіону: теоретико-методологічні основи розвитку і територіальної організації : Автореф. дис... док. Геогр. наук. — 1998, с. 7.

32. Заставецька О.В. Роль соціально-економічного потенціалу у формуванні територіальних соціально-економічних комплексів в сучасних умовах //Мат. третьої звіт. наук. конф... — Тернопіль: ТДП,1993. — С. 68–73.
33. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія Тернопільської області: Навчальний посібник для учнів 8-9 класів. — Тернопіль, 1994. — 88 с.
34. Заставний Ф.Д. Географія України (у двох книгах). — Львів: Світ, 1994. — 472 с.
35. Заставний Ф.Д. Нетрадиционные подходы к оценке уровня жизни городского и сельского населения//Эконом. Сов. Укр.. — 1988. — №11. — С. 61–67.
36. Иваничка К. Социально-экономическая география. — М.: Прогрес, 1987. — 390 с.
37. Кабо Р.М. Эллименты географического изучения населения в СССР//География в школе. — 1941. — №3.
38. Кабо Р.М. Природа и человек в их взаимных отношениях как предмет социально-культурной географии//Вопросы геграфии. — М.: Географгиз, 1947. — Сб. 5. — С. 32–34.
39. Калмуцкая Э.И. География потребления: теория, методы, практика. — Черновцы: Черн.ун-т.,1993. — 235 с.
40. Калмуцкая Э.И. Комплексный подход к изучению влияния природного фактора на географию потребления //Территориальная организация общества и проблемы межнациональных отношений. — Л.: Наука,1990. — С. 62–63.
41. Калмуцкая Э.И. Развитие сферы обслуживания сельского населения (на примере Среднего Приднестровья)//Социальная география СССР. — Л.: ГО СССР. — 1984. — С. 135–141.
42. Кістанов В.В. Територіальна організація виробництва //Географічна енциклопедія України. — К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана,1993. — Т.3. — С. 278.
43. Ковтонюк М.О. Населення і трудовий потенціал України: Навчальний посібник. — Тернопіль: ТАНГ, 1997. — 196 с.
44. Колосов А.В. Эколого-экономические факторы в хозяйственной деятельности. — М.: МГУ, 1984. — 125 с.

45. Куценко В.И. Сфера воспроизводства здоровья населения (социально-экономический и региональный аспект). — К.: Наукова думка, 1994. — 222 с.
46. Кудрявцев В.Б. Географические аспекты моделирования системы расселения Крымского рекреационного района: Автореф. дис... канд. геогр. наук 11.00.02 /Л., 1981. — 25 с.
47. Лавров С.Б. Интеграционные процессы в географии: Современная география. — Л.: Наука, 1984. — С. 28 - 41.
48. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етно-географічні дослідження): Автореф. дис... канд. геогр. наук 11.00.02 /ЛДУ ім.І.Франка. — Львів, 1997. — 24 с.
49. Лаппо Г.М. Расселение — составная часть территориальной структуры народного хозяйства //Ресурсы, среда, расселение. М.: Наука, 1974. — С. 163–171.
50. Лебідь Н.П. Соціально-екологічні аспекти розвитку території (суспільно-географічне дослідження на прикладі України): Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 /НАН України. — К., 1995. — 23 с.
51. Лебідь Н.П. Географічний підхід до проблем розвитку території //Український географічний журнал. — 1993. — №2. — С. 8–13.
52. Лебідь Н.П. Интегральный потенциал территории и проблемы ее социально-экономического развития //Методологические проблемы современной географии. — К.: Наукова думка. — 1992. — С.154–160.
53. Лебідь Н.П. Регіональні проблеми умов та якості життя України //Тези доп. 1 Всеукраїнського семінару по географії населення. "Сучасні проблеми географії населення в Україні". — Луцьк: ЛДПІ. — 1993. — С. 27–31.
54. Лейкина К.С. Покшишевский В.В. География образа жизни как особое направление экономико-географического страноведения. //Изв. АН СССР. Сер. геогр. — 1982. — №4. — С.136–150.
55. Лесечко М.Д. Соціально-економічне обґрунтування організації території при вдосконаленні розселення (на прикладі західних областей України): Автореф. дис... д-ра екон. наук /АН України Ін-т економіки. Л., 1993. — 48 с.

56. Лопатина Е.Б. Антропогенные и природные факторы при оценке среды жизни населения //Ресурсы, среда, население. — М.: Наука, 1974. — С. 181–188.
57. Луцишин П.В. Територіальна організація обласного суспільно-територіального комплексу (на прикладі Волинської області): Автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 – Київ: КДУ, 1997.
58. Маергойз И.М. Методика мелкомасштабных экономико-географических исследований. — М.: Изд-во МГУ, 1981. — 137 с.
59. Мальський М.З. Еколого-економічні основи розвитку територіальних господарських систем (теоретико-методологічні аспекти): Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08. 10. 02. /НАН України, ін-т регіональних досліджень.—Львів, 1995. — 49с.
60. Медведкова Э.А., Мисевич К.Н. Комплексное изучение территориальных единиц расселения //География и природные ресурсы.1984. — №1. — С. 114–122.
61. Мересте У.И., Ныммик С.Я. Современная география: вопросы теории. — М.: Мысль, 1984. — 296 с. (170-174)
62. Методика изучения элементов территориальных социально-экономических систем./Ред. П.Н.Чепкасова. — Пермь: ПГУ, 1979. — 94 с.
63. Методологические основы географических исследований природных и общественных территориальных комплексов: Сб. науч. трудов. — К.: Наукова думка, 1989. — 135 с.
64. Методологічні проблеми сучасної географії: Зб. наук. пр. — К.: Наукова думка, 1993. — 155 с.
65. Методологические проблемы современной географии: Сб. науч. тр. — К.: Наукова думка, 1993. — 168 с.
66. Моделирование географических систем //Тезисы тр. семинара к-ры экон. геогр. Посвященный 100-лет. со дня рождения Н.Н.Баранского /Науч. ред. А.М.Трофимов. — Казань: Изд. Каз. ун-та, 1980. — 100 с.
67. Моделирование природных и социально-экономических территориальных систем //Тез. тр. сем./Науч. ред. Я.И.Заботин, А.М.Трофимов. — Казань: Изд. Каз. ун-та, 1982. — 111 с.

68. Михеева В.С. Методологические проблемы математического моделирования в географии //Теоретическая география /Ред. В.М.Гохман, Ю.Г.Саушкин. — М.: Мысль, 1971. — С. 76–88.
69. Мялло Р.К. Проблемы природопользования при изучении социально-экономических территориальных комплексов //Методология и методы изучения социально-экономических территориальных систем. Тарту, 1981. — С. 109–115.
70. Мялло Р.К. Социально-экономический региональный анализ предпосылок производства и условий жизни населения (Постановка проблемы)//Региональные проблемы развития социально-экономических пространственных систем. — Тарту, 1981. — С. 114–119.
71. Нанн П. Подход к моделированию систем среда-общество //Новые идеи в географии. — М.: Прогрес, 1979. — С. 219–227.
72. Николаев В.П. Вопросы формирования региональных производственно-транспортных систем (на примере строительного комплекса Львовской области): Автореф... канд. экон. наук. 08.00. 04. — Львов, 1082. — 21с.
73. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования. — К.: Наукова думка, 1987. — 132 с.
74. Особливості соціально-економічного розвитку населених пунктів Тернопільської області (характеристика рівнів): Стат. зб. — Тернопіль: Управління економіки, 1994. — 265 с.
75. А.М. Паламарчук. Общественно-территориальные системы (логико-математическое моделирование). — К.: Наукова думка, 1992 — 272 с.
76. А.М. Паламарчук. Структура крупного города как СТС// Известия АН СССР. Серия «География».— 1987.— №3. — С. 65-75.
77. Паламарчук А.М. Функциональные связи в общественно-территориальных комплексах. — К.: СОПС АН УССР, 1988. — 52 с.
78. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів .— К.: Знання, 1998. — С. 33.

79. Паламарчук М.М., Паламарчук А.М. Структура общественно-территориальных комплексов как основа их территориальной организации //Территориальная организация общества и проблемы межнациональных отношений. — Ленинград: Наука. — С. 29–39.
80. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району. — К.: Наукова думка, 1974. — 126 с.
81. Пердик Е.Н. Экологические аспекты расселения и развития городов //Методологические проблемы развития экономической и социальной географии. — М.: МГУ. — 1990. — С. 90–94.
82. Петракова Т.И. Экономико-географическое изучение использования территории как системы //Ресурсы, среда, расселение. М.: Наука. — 1974. — С. 228–236.
83. Підходи до концепції стійкого розвитку та її інтерпритації стосовно України /В.В.Волошин, І.О. Горленко, В.П. Кухар, Л.Г. Руденко та ін.//Український географічний журнал. 1995. — №3. — С. 3–10.
84. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навчальний посібник. — К.: Вища школа, 1994. — С. 28.
85. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. — К.: Вища школа, 1996. — 230 с.
86. Піпторенко Ю.І. Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР . — К.: Наукова думка, 1972.
87. Піпторенко Е.И. Системы расселения и территориальной организации народного хозяйства. — К.: Наукова думка, 1983. — 101 с.
88. Піпторенко Е.И. Территориальные системы городских поселений Украинской ССР (методология и методика исследования, анализ современного состояния, закономерности и перспективы развития). — К.: Наукова думка, 1977. — 205 с.
89. Полян П.М., Трейвиш А.И. Территориальные структуры в науке и практике//Новое в жизни, науке, технике. Сер. Науки о Земле. — 1988, — №12. — С. 12–24.
90. Природа, населення та господарство Тернопільської області, їх вивчення в загальноосвітній школі: Мат. обл. наук. прак. конференції. — Тернопіль. — 1991. — 205 с.

91. Природа Тернопільської області/За ред. К.І. Геренчука — Львів: Вища школа, 1979. — 167 с.
92. Проблемы экологического жилища: Сб. науч. тр. — М.: ЦНИНЭП, 1991. — 11 с.
93. Пространственно-временной анализ систем расселения Московского столичного региона /Ред. Н.В. Петров. — М.:Институт географии АН СССР, 1988.
94. Про соціально-економічне становище Тернопільської області за 1995 рік. — Тернопіль: ТООУС, 1996. — №1 — 2. — 204с.
95. Пузанов А.С. Территориальная общность людей в системе понятий социально-экономической географии //География и природные ресурсы. — 1986. — №2. — С. 165–168.
96. Пчелинцев О.С. Формы расселения и размещения производственных сил //Урбанизация, научно-техническая революция и рабочий класс. — М.: Наука, 1972. — С. 130–135.
97. Ринок праці Тернопільщини в 1996 році//Ринок праці г-та ТООЦЗ. — 1997. — №2. — 3 с.
98. Родоман Б.Б. Социально-экономический фундамент рациональной организации территории //География и природные ресурсы. — 1984. — №1. — С. 152–158.
99. Розміщення продуктивних сил України /За ред. Є.П. Качана. — К.: Вища школа, 1997. — 235 с.
100. Руденко Л.Г. Напрями географічних досліджень в Україні у сучасних умовах //Український географічний журнал. — 1995. — №1 — 2. — С. 7–12.
101. Руденко Л.Г., Фашевський М.І. Географічне середовище і безпека життєдіяльності людей //Український географічний журнал. — 1994. — №3. — С. 59–64.
102. Рунова Т.Г. Оценка экологической ситуации населения городов России //Известия РАМ. Сер. географическая. — 1993. — №3. — С. 22–28.
103. Садовник О.П. Екологічні умови формування системи життєдіяльності населення в обласному суспільно-територіальному комплексі //Тези доп. наук.-прак.конф. — Ніжин: НПП, 1995. — С. 34–35.
104. Садовник О.П. Економічні і соціальні фактори формування Тернопільської обласної системи життєдіяльності //Вісник Тернопільського педагогічного університету. Серія Географія. — Тернопіль, 1998. — №1. — С.55-60

- 105.** Садовник О.П. Природно-екологічні умови території як матеріальна основа життєдіяльності населення регіонального суспільно-територіального комплексу //Современные проблемы охраны земли: Тр. межгос. науч. конфер. — К.: СОПС, 1997. — Т. 3. — С. 126–129.
- 106.** Садовник О.П. Природні ресурси території як матеріальна основа життєдіяльності населення //Ефективність реформування аграрної сфери і шляхи раціонального використання природних ресурсів Поділля. Мат. наук.-практ. конф. — Тернопіль: ТАНГ, 1996. — С. 64–66.
- 107.** Садовник О.П. Територіальна організація життєдіяльності населення // Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України. Зб. наук. праць. — Тернопіль, ТАНГ, 1997. — С. 101–106.
- 108.** Садовник О.П., Кузь С.Р. Питання соціально-економічного та екологічного прогнозу розвитку приміського району //Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів: Наук.доп.наук.-практ.конф.,17–18 квітня 1997. — Львів: ІРД НАН Укр.,1997. — Т.2. — С.145–149.
- 109.** Саушкин Ю.Г. Экономическая география история, теория, методы, практика. — М.:Мысль,1973. — 559 с.
- 110.** Свинко Й.М. Тернопільська область//Географічна енциклопедія України. — К.:«Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана,1993. — Т.3. — С. 284–286.
- 111.** Социально-экологические системы как объект управления /Г.А.Бачинский, В.И.Мамонов, Ю.Г.Марков и др. — Новороссийск: Наука,Сиб. отдел, 1990. — 237с.
- 112.** Статистика: Підручник для вузів /За ред. А.В.Головача, А.М.Єріної, О.В.Козирева. — К.: Вища школа, 1993. — 624 с.
- 113.** Статистичний щорічник Тернопільської області. — Тернопіль: ТОУС, 1996. — 363 с.
- 114.** Степаненко А.В. Социально-экономическое развитие городов: проблемы комплексности и сбалансированности (общественно-географическое исследование на примере Укр. СССР): Дис... д-ра геогр. наук за специальностью 11.00.02.— К.: АН УССР. Ин-т геофизики им. С.И. Суботина, 1990.

- 115.** Тархов С.А. Новые направления исследований в англо-американской географии человека //Основные понятия модели и методы общегеографических исследований. — М.: АН СССР ИГ. — 1984. — С. 72–81.
- 116.** Тернопільщина в цифрах: 1996 рік. Статистичний щорічник. — Тернопіль: ТОУС, 1997. — 243 с.
- 117.** Теоретическая география: Сб. статей. — М.: Мысль, 1971. — 150 с.
- 118.** Теоретические предпосылки исследования территориальной организации жизнедеятельности населения /Фащевский Н.И., Паламарчук А.М., Палий Т.М., Старостенко А.Г. и др. — К. ИГ АН Украины. Деп. в Укр. ИНТЭИ 07.05.92, №605 — Ук. 92 //
- 119.** Территориальная организация производства и расселения: Сб. науч. тр. /Ред. Л.М.Корецкий. — К.: Наукова думка, 1982. 169 с.
- 120.** Ткаченко А.А. Вопросы социально-экономической географии Верхневолжья: Межвуз. темат. сб. науч. тр. — Калинин: КГУ, 1987. — 106 с.
- 121.** Ткаченко А.А. Территориальная общность в системе понятий географии населения //Известия АН СССР. Сер. геогр. — 1982. — №4. — С. 94-97.
- 122.** Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. — К.: Вища школа, 1988. — 187с.
- 123.** Трегобчук В.М. Екологія, науково-технічний прогрес і ринок //Економіка України. — 1993. — №2. — С. 13–23.
- 124.** Трегобчук В.М. Стратегія ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку //Економіка України. — 1994. — №12. — С. 12–20.
- 125.** Трофимов А.М., Архипов Ю.Р., Хузеев М.П. Принципы территориальности и географичности в изучении экономико-географических систем //Моделирование природных и социально-экономических территориальных систем. — Казань: Изд. Каз. ун-та. — 1982. — С. 10–12.
- 126.** Трудова М.Г. Статистический анализ природоохранной деятельности. — М.: МГУ, 1989. — 149 с.

127. Україна. Соціальна сфера у перехідний період /Аналіз світового банку. — К.: Основи, 1994. — 75 с.
128. Україна та її регіони (економічний огляд) /Управління з питань економіки, Адміністрація Президента України. — К. Спец. випуск. — №1. — 1995. — 57 с.
129. Україна у цифрах у 1996 році: Корот. стат. довід./Мін. статистики України — К.: Наукова думка, 1997. — 176 с.
130. Урбанизация, научно-техническая революция и рабочий класс: Сб. науч. тр. — М.: Наука, 1972. — 130 с.
131. Фащевський М.І. Географія населення в системі географічних наук //Український географічний журнал. — 1995. — №1–2. — С. 12–17.
132. Фащевский Н.И. Совершенствование механизма управления расселением населения //География и природные ресурсы. — 1991. — №3. — С. 119–124.
133. Фащевський М.І. Територіальна організація життєдіяльності населення (методологія та науково-методичні основи суспільно-географічного дослідження): Автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 /НАН Укр. П., К., 1993. — 42 с.
134. Фащевский Н.И., Немченко М.П., Старостенко А.Г. Расселенческий фактор в разработке региональных комплексных программ охраны природы //География и природные ресурсы. — 1992. — №3. — С. 70–76.
135. Фащевский Н.И., Немченко М.П., Старостенко А.Г. Урбо-экологическое районирование староосвоенных регионах //Тез. докл. междунар. конф. "Экологическая безопасность зон градопромышленных агломераций Западной Украины". — Пермь, 1993. — С. 79–81.
136. Фащевський М.І., Палій Т.М., Немченко М.П., Старостенко Г.Г. Життєдіяльність населення в локальних суспільних системах //Вісник Київ. ун-ту. Вип. 3. Сер. Х-Б. — К.: Либідь, 1991. — С. 68–74.
137. Фащевский Н.И., Палий Т.М., Немченко М.П., Старостенко А.Г. Методологические аспекты региональных исследований жизнедеятельности населения //Методологические проблемы современной географии. — К.: Наукова думка. — 1993. — С. 112–119.

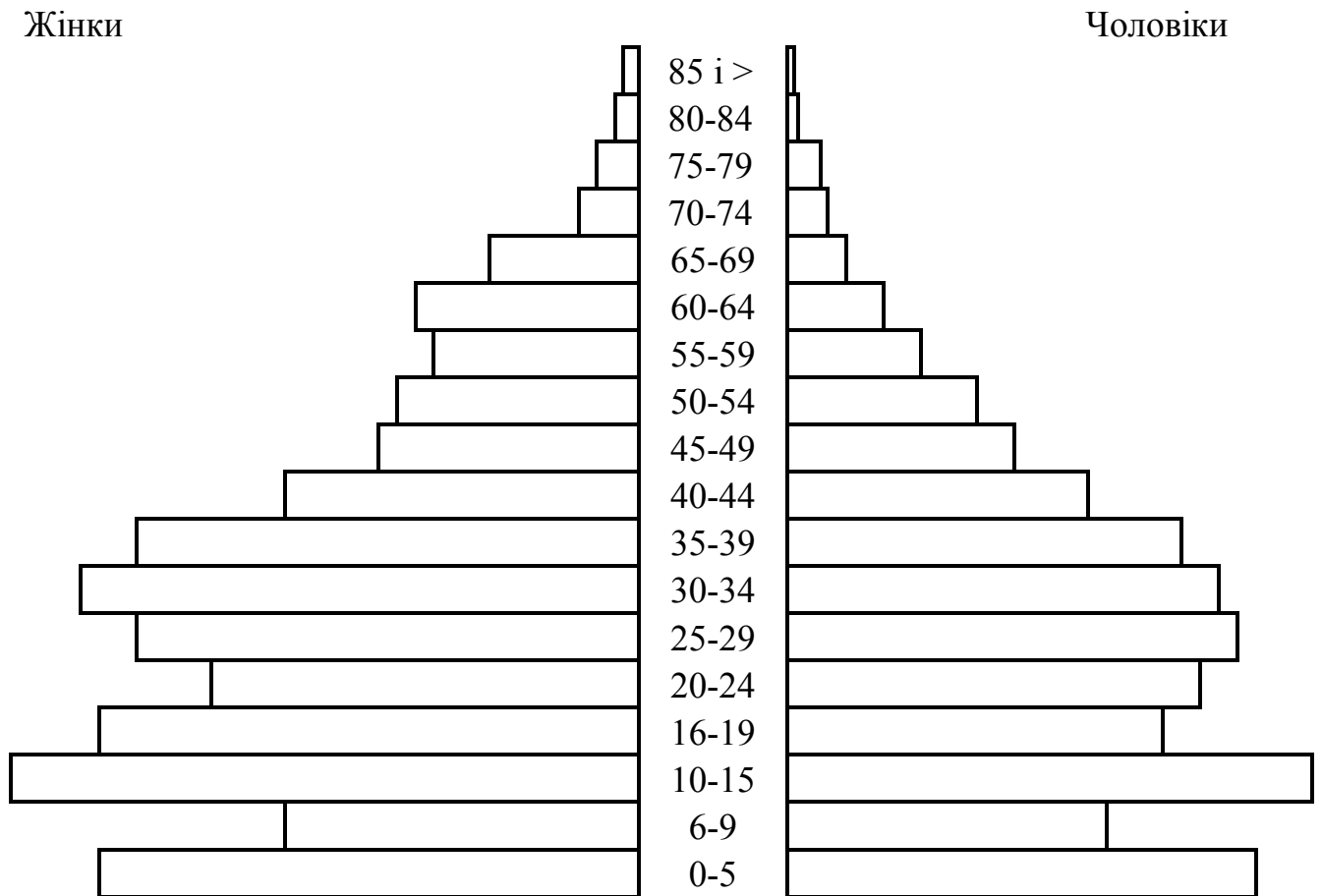

- 138.** Фащевский Н.И., Старостенко А.Г., Немченко М.П. Научно-методические основы исследования социально-демографических условий формирования общественно-территориальных комплексов //Методические основы географических исследований природных и общественных территориальных комплексов. — К.: Наукова думка, 1989. — С. 54–58.
- 139.** Федунік Б.Я. Земельні ресурси Тернопільської області //Природа, населення, господарство Тернопільської області, їх вивчення в загальноосвітній школі. — Тернопіль, 1991. — С. 96–102.
- 140.** Харвей Д. Модели развития пространственных систем в географии человека//Модели в географии. — М.: Прогресс, 1971. — С. 237–286.
- 141.** Хомра А.У. Демография: становление предмета и метода //Демографические исследования. — 1988. — Вып. 12. — С. 21–30.
- 142.** Хомра А.У. Территориальная организация воспроизводства населения: Автреф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 — К., 1991. — 39 с.
- 143.** Хорев Б.С. Проблемы городов. — М.: Мысль, 1975. —
- 144.** Хорев Б.С. Население страны: географический и демографический аспекты.//Новое в жизни, науке, технике. — Науки о Земле. — 1986. — №5. — С. 48–54.
- 145.** Хорев Б.С. Территориальная организация общества: Актуальные проблемы регионального управления и планирования в СССР. — М.: Мысль, 1981. — С. 23.
- 146.** Черкас О. Методичні підходи до оцінки екологічної місткості регіону.//Економіка Радянської України. — 1991. — №10. — С. 25–36.
- 147.** Чернюк Г.В. Клімат Тернопільської області //Природа, населення та господарство Тернопільської області, їх вивчення в загальноосвітній школі (Мат. облас.наук.-прак. конф. травень, 1991р.). — Тернопіль, 1991. — С. 9–18.
- 148.** Чистобаев А.И., Шарыгин М.Д. Экономическая и социальная география: новый этап. — Л.: Наука, 1990. — С. 18.
- 149.** Шаблій О.И. Межотраслевые территориальные системы: Проблемы методологии и теории. — Львов: Вища школа, 1976. — 200 с.

150. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. — Львів: Світ, 1994. — 609 с.
151. Шаблій О.І., Кас'янчук З.О. Нові підходи до категорії "рекреаційний потенціал"//Економічна та соціальна географія. МНЗ. Вип. 47. — К.: Заповіт, 1995. — С. 42–49.
152. Шарьгин М.Д. Социальная эффективность развития территориальных социально-экономических систем СССР //Социально-экономические и экологические аспекты в географии. — Л.: Наука, 1983. — С. 38–46.
153. Чезнут Г. Населенные пункты как социальные, техногенные и экономические системы//Новые идеи в географии. — М.: Прогрес, 1979. — С. 143–152.
154. Bastide M., Girard A. Mobilite de la population. Population, 1974, — №4. — P. 15–18.
155. Beaujeu-Garnier J. La population francaise. Apres le recensement de 1975. Paris, 1976.
156. Claval P. Principes de geographie sociale. Paris, 1973.
157. Кръетер Т., Стамболиев Г. Системата обитоване. — София: Изд. Техника, 1981. — 160 с.
158. Розен Р. Методологические проблемы определения качества жизни в городских ареалах: Пер. с польского. — М.: Мысль, 1993. — 60 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

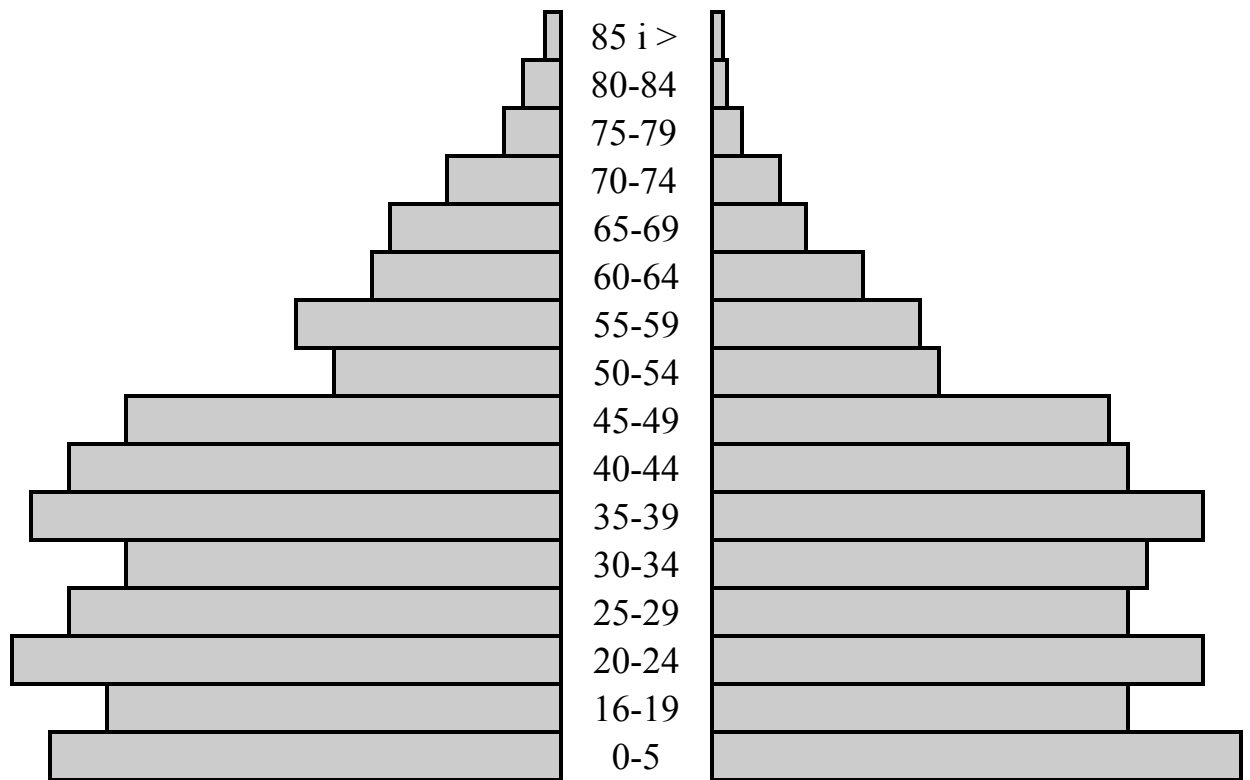

Горизонтальне мірило: в 1 см - 2000 осіб

Рис А.1. Статеві-вікова структура населення м. Тернополя на 1.01.1989 р.

Жінки

Чоловіки

Горизонтальне мірило: в 1 см - 2000 осіб

Рис. А.2. Статеві-вікова структура населення м. Тернополя на 01.01.1997р.

ДОДАТОК Б

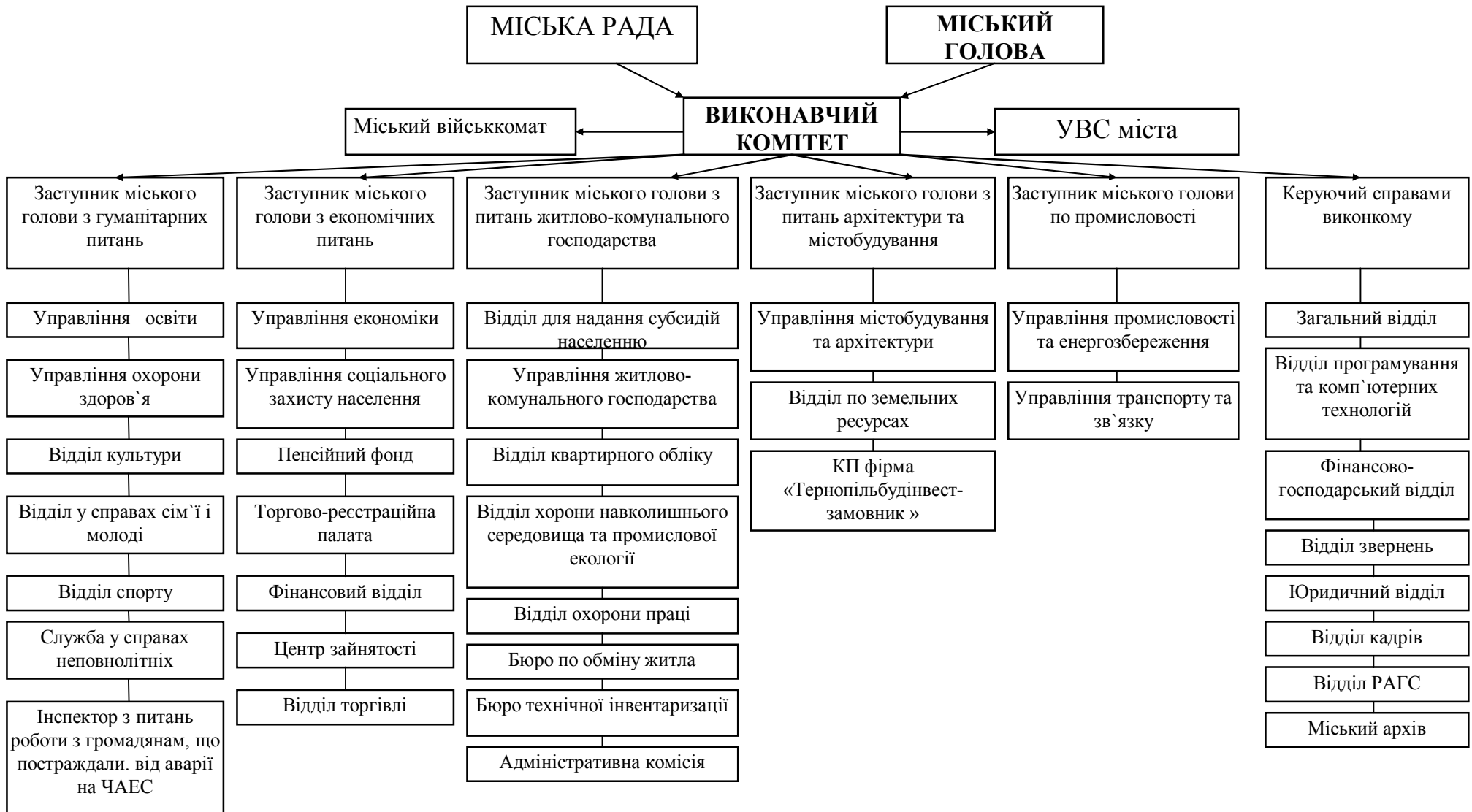

Рис. Виконавчі органи Тернопільської міської ради

Додаток В

Індекси промислового розвитку мікрорайонів м. Тернополя

Мікро-райони	I _{ЗТПВП}	I _{НТПП}	I _{РПРТ}	I _{ЧВВП}	I _{ППТ}	I _{ШР}	I _{НТПМ}	I _{НТПХ}	I _{НТПЛ}	I _{НТПБ}
1	0,86	1,27	1,32	1,06	0,07	4,58	-	2,38	-	3,3
2	0,09	0,89	0,08	0,85	0,04	1,95	-	2,38	-	-
3	0,57	1,24	0,24	0,19	0,02	2,26	-	-	-	-
4	3,28	4,75	3,58	0,75	0,28	12,64	3	0,02	1,18	1,03
5	2,1	1,95	2,97	2,4	0,24	9,65	1,4	0,05	-	-
6	2,1	1,58	1,81	0,95	0,26	6,7	0,8	0,01	2,56	1,7
7	-	-	-	-	-	-	0,5	-	-	-
8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	0,31	0,78	0,02	0,2	0,04	1,35	1,5	-	-	3,3
10	3,62	1,89	2,84	3,19	0,02	11,56	3	-	-	-
11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	0,76	0,42	0,4	0,97	0,02	2,57	3	-	-	-

Додаток Г

Індекси соціального розвитку мікрорайонів м. Тернополя

Мікро-райони	I _{ГН}	I _{ІТСО}	I _{СПТ}	I _{ЗНСО}	I _{ІСР}	I _{ЗНЗоз}	I _{ЗНОк}	I _{ЗНОггх}	I _{ЗНЗо}	I _{ЗНОпо}
1	1,8	1,3	0,06	0,7	2,6	1,87	0,9	0,67	0,69	0,5
2	1,82	1,7	0,08	0,96	2,7	2,87	0,5	1,09	0,63	0,8
3	4	9,8	0,17	2,55	12,5	1,23	1,85	3,5	0,97	2,7
4	1,2	2,4	0,14	2,02	4,6	1,16	1,16	2,6	1,22	2,1
5	0,7	1	0,12	1,4	2,5	-	2,96	1,3	1,81	0,7
6	0,5	0,4	0,06	1,22	1,7	2,21	1,1	0,6	0,28	1
7	0,4	0,5	0,09	1,13	1,7	1,09	0,5	0,9	1,58	1,2
8	3,1	1,5	0,04	0,49	2	-	0,56	0,1	0,28	1,2
9	1,5	1	0,06	0,66	1,7	-	0,5	0,4	1,17	0,7
10	3,5	3,5	0,09	1,03	4,6	1,99	0,5	1,1	1,05	0,9
11	0,6	0,4	0,06	0,74	1,2	-	1,05	0,6	0,83	1
12	2,1	0,7	0,04	0,51	1,3	-	0,4	0,3	0,62	-

Додаток Е
Суспільно-територіальне районування СТК міста Тернополя

Назва			Спеціалізація	Індекс		
Райони	Підрайони	Мікро-райони		I _{ГН}	I _{ПР}	I _{СР}
Центральний	Північно-Центральний	№4	Промислово-виробнича	1,2	12,64	4,6
		№6	Промислово-виробнича	0,5	6,7	1,7
	Південно-Центральний	№5	Промислово-виробнича	0,7	9,65	2,5
		№5'	—	—	—	—
Східний	Північно-Східний	№8	Житловий масив	3,1	—	2
		№12	Промислово-виробнича	2,1	2,57	1,3
	Південно-Центральний	№2	Соціальне обслуговування	1,82	1,95	2,7
		№9	Соціальне обслуговування	1,5	1,35	1,7
Центрально-Східний		№3	Соціальне обслуговування	4	2,26	12,5
		№10	Промислово-виробнича	3,5	11,56	4,6
	Північно-Західний	№7	Соціальне обслуговування	0,4	—	1,7
		№7'	—	—	—	
		№11	Соціальне обслуговування	0,6	—	1,2
	Південно-Західний	№1	Соціальне обслуговування	1,8	4,58	2,6
		№1'	—	—	—	